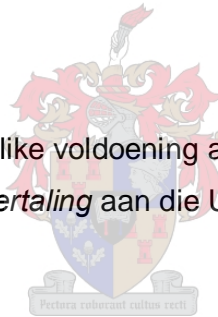

**Alice se avonture in Afrikaans:
'n Vertaalteoretiese beskouing van geskiktheid,
aanvaarbaarheid en gepastheid**

Lelanie de Roubaix

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad
Magister Philosophiae in Vertaling aan die Universiteit van Stellenbosch

Studieleier: Prof AE Feinauer
Maart 2010

Verklaring

Deur hierdie tesis elektronies in te lewer, verklaar ek dat die geheel van die werk hierin vervat, my eie, oorspronklike werk is, dat ek die outeursregeienaar daarvan is (behalwe tot die mate uitdruklik anders aangedui) en dat ek dit nie vantevore, in die geheel of gedeeltelik, ter verkryging van enige kwalifikasie aangebied het nie.

ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō .

Lelanie de Roubaix

ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō ō .

Datum

Opsomming

Lewis Carroll se klassieke kinderverhaal *Alice's Adventures in Wonderland* en die opvolg *Through the Looking-Glass and What Alice Found There*, het die reputasie as die tekste wat, naas die Bybel en Shakespeare, die meeste aangehaal word en vertaal word van alle tekste. Die status van die Alice-verhale as tydlose, klassieke verhale word bevestig deur die verskeie vertalings en verwerkings daarvan wat reeds gedoen is en steeds onderneem word. In hierdie studie word 'n beskrywende ondersoek van André P. Brink se Afrikaanse vertaling van Carroll se verhale onderneem om vas te stel of die vertalings vir huidige lesers steeds gepas is. Brink se Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures in Wonderland* is reeds in 1965 gepubliseer en die vertaling van *Through the Looking-Glass and What Alice Found There* in 1968.

'n Oorsig oor die vernaamste vertaalteoretiese bydraes sedert die tagtigerjare word eerstens gebied as gronding vir die bestudering en beskrywing van vertalings. Relevante terminologie, waaronder *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid*, kom ook aan bod. Daar word veral klem gelê op die interaksie tussen die teoretiese bydraes, wat gesamentlik dien as 'n grondslag vir die gevolgtrekking wat gemaak word oor die gepastheid van die vertaling. Die oordeel oor die gepastheid, al dan nie, van die vertaling word gegrond op 'n toepassing waar die vertaling bestudeer word.

Die vertaling word vanuit 'n vertaalteoretiese oogpunt op makro- sowel as mikrovlak bestudeer. Op makrovlak word daar onder andere verwys na die titel, voorblaaie, illustrasies, hoofstuktitels en die (on)sigbaarheid van die vertaler. Die bestudering van die vertaling op mikrovlak behels 'n ondersoek na Brink se hantering van vertaalprobleme wat in die betrokke vertaalsituasie ontstaan. Na aanleiding van die bestudering van die vertaling kan daar afleidings gemaak word oor die gepastheid daarvan vir huidige lesers en word 'n aanbeveling gemaak oor die moontlikheid van 'n hervertaling.

Abstract

Lewis Carroll's classic children's tale *Alice's Adventures in Wonderland*, as well as its sequel, *Through the Looking-Glass and What Alice Found There*, have the reputation of being the most quoted and translated texts of all time, after the Bible and Shakespeare. The status of the Alice books as timeless classics is confirmed by the numerous translations and adaptations of the texts that have already been made and is still being made. In this study, a descriptive investigation of André P. Brink's Afrikaans translation of Carroll's classic children's books is undertaken in order to investigate whether the translation is still suitable for Afrikaans readers today. Brink's Afrikaans translation of *Alice's Adventures in Wonderland* was published in 1965, and his translation of *Through the Looking-Glass and What Alice Found There* in 1968.

Firstly, an overview of the most important theoretical contributions to translation studies since the nineteen-eighties is given to provide a foundation for the investigation and description of translations. Relevant terminology, such as *adequacy and acceptability*, will be explained. Emphasis will especially be placed on the interaction between the theoretical contributions, which will serve as a basis for the conclusion drawn regarding the suitability of the translation. The conclusion will be based on an application where the translation will be investigated.

The translation is studied from a theoretical point of view on macrostructural as well as microstructural level. In the macrostructural analysis, references to the title, cover pages, illustrations, chapter titles, and the (in)visibility of the translator will be made. The microstructural analysis comprises an investigation of how Brink dealt with translation problems that arose during the particular translation. As a result of the investigation of the translation, conclusions can be drawn regarding the suitability of the translation for current readers. A recommendation on the possibility of a retranslation is also offered.

Dankbetuigings

Hiermee betuig ek my opregte dank aan die volgende persone en instansies vir hulle bydrae tot hierdie studie:

- My Hemelse Vader, die Middelpunt van my bestaan, vir die geleentheid en die vermoë;
- My ouers, Hermann en Sussie de Roubaix, vir 40 leef tyd se oneindige liefde en ondersteuning, en my broer, Machno, wat my dinge in perspektief laat sien;
- My studieleier, professor Ilse Feinauer, vir haar bekwame leiding, deurlopende professionaliteit en omvangryke kennis;
- My vriende wat my altyd ondersteun en in my glo, in die besonder Carla-Marié Spies en Suzaan Hauman, veral vir 4 jaar van gedeelde akademiese lief en leed;
- Die personeel van die Departement Afrikaans en Nederlands (US) vir belangstelling; en
- Die Universiteit van Stellenbosch, die Departement Afrikaans en Nederlands (US) en die HB Thom Trust vir finansiële ondersteuning.

Inhoudsopgawe

Hoofstuk 1: Inleiding	1
1.1 Agtergrond van die studie	1
1.2 Die bronteks	2
1.2.1 Die ontstaan van die <i>Alice</i> -stories	2
1.2.2 Die resepsie van die verhaal	3
1.2.3 Die illustrasies in <i>Alice's Adventures</i>	5
1.3 Tipiese teikenlesers	6
1.4 Die kanonisering van <i>Alice's Adventures</i>	7
1.4.1 Kinderliteratuur en die literêre polisteem: 'n oorsig	7
1.4.2 Die posisie van <i>Alice's Adventures</i> in die Engelse literêre kanon	8
1.5 Kenmerke van die teks en Carroll se skryfstyl: 'n uitdaging aan vertalers	10
1.6 Hipotese en probleemstelling	12
1.7 Metodologie	13
1.8 Teoretiese benadering	14
1.9 Verloop van die navorsing	16
1.10 Ten slotte	18
Hoofstuk 2: Literatuurstudie	19
2.1 Inleiding	19
2.2. Deskriptiewe benadering tot vertaalstudie	20
2.2.1 Die polisteemteorie	23
2.2.2 Beskrywende Vertaalstudie (BVS)	28
2.2.3 Norme in vertaling	34
2.2.4 Manipulasieteorie	40
2.3 Vertaling en ideologie	45
2.4 Domestikering, vervreemding en die (on)sigbaarheid van die vertaler	47

2.5 Funksionalisme.....	55
2.6 Vertaling van kinderliteratuur.....	63
2.6.1 Inleiding.....	64
2.6.2 Die begrip %kinderliteratuur+.....	64
2.6.3 Die vertaling van kinderliteratuur.....	66
2.6.3.1 Benaderings tot vertaling van kinderliteratuur en ondersoek daarvan	66
2.6.3.2 Uitdagings aan die vertaler van kinderliteratuur	73
2.6.3.3 Die posisie van vertaalde kinderliteratuur in die literêre polisteem.....	75
2.6.3.4 Vertaling van kinderliteratuur in Afrikaans	76
2.7 Gevolgtrekking.....	78
Hoofstuk 3: Doeltekstoepassing op makrovlak.....	79
3.1 Inleiding.....	79
3.2 Werkswyse	79
3.3 Beskrywing van vertalings: die model van Lambert en Van Gorp	80
3.4 Chesterman se vertaalstrategieë.....	83
3.5 Kulturele en ideologiese aspekte.....	86
3.6 Toepassing: bespreking van makrostrukturele aspekte.....	89
3.6.1 Parateks.....	90
3.6.1.1 Titel.....	91
3.6.1.2 Voorblaaie	93
3.6.1.3 Illustrasies.....	95
3.6.1.4 Voorwoord	97
3.6.1.5 Nawoord	98
3.6.1.6 Flaptekste.....	101
3.6.1.7 Voetnote	102
3.6.2 Verdeling van die teks.....	102
3.6.3 Titels van hoofstukke	103
3.6.4 Narratiewe vorme.....	106
3.6.5 Die (on)sigbaarheid van die vertaler	107
3.7 Afleidings uit die makrostrukturele analise.....	109

Hoofstuk 4: Doeltekstoepassing op mikrovlak.....	110
4.1 Inleiding.....	110
4.1.1 Definisie van mikrostruktuur.....	110
4.1.2 Werkswyse.....	111
4.2 Nord se vertaalprobleme.....	111
4.3 Chesterman se sintaktiese en semantiese strategieë.....	112
4.3.1 Sintaktiese strategieë.....	112
4.3.2 Semantiese strategieë.....	113
4.3.3 Aanpassing van Chesterman se strategieë.....	114
4.4 Toepassing: bespreking van vertaalprobleme.....	115
4.4.1 Pragmatiese vertaalprobleme	115
4.4.2 Interkulturele vertaalprobleme.....	116
4.4.2.1 Eiename	118
4.4.2.2 Historiese name.....	120
4.4.2.3 Plekname.....	121
4.4.2.4 Name van tale	122
4.4.2.5 Kleuterrympies.....	123
4.4.2.6 Gebruike en kultuurspesifieke verwysings	133
4.4.2.7 Maatname.....	137
4.4.2.8 Afleidings oor interkulturele vertaalprobleme	138
4.4.3 Intertalige vertaalprobleme	139
4.4.3.1 Konvensies ter aanduiding van tyd en verwante begrippe	139
4.4.3.2 Aanspreekvorme.....	145
4.4.3.3. Sinstruktuur	146
4.4.3.4 Onomatopee.....	148
4.4.3.5 Klempatrone	149
4.4.3.6 Styl	151
a) Formaliteitsverskille.....	151
b) Dialektiese en sosiolektiese verskille.....	153
c) Argaïese terme of begrippe wat in onbruik verval het	154
4.4.3.7 Afleidings oor intertalige vertaalprobleme	154
4.4.4 Teksspesifieke vertaalprobleme.....	154

4.4.4.1 Humor.....	155
4.4.4.2 Woordspel	156
4.4.2.3 Afleidings oor teksspesifieke vertaalprobleme	162
4.5 Gevolgtrekking.....	163
Hoofstuk 5: Slot.....	165
5.1 Samevatting	165
5.2 Die begrippe geskiktheid, aanvaarbaarheid en gepastheid	166
5.3 Gevolgtrekking.....	167
5.4 Voorstelle vir verdere navorsing	168
5.5 Ten slotte.....	169
Bronnelys	171
Addendum A: Voorblaaie	185
Addendum B: Illustrasies.....	188
Addendum C: Eiename	193

Hoofstuk 1: Inleiding

1.1 Agtergrond van die studie

Lewis Carroll se klassieke verhaal *Alice's Adventures in Wonderland* word beskou as een van die bekendste kinderverhale ter wêreld. Vandat dit in 1865 verskyn het, het die boek daarin geslaag om die verbeelding van kinders sowel as volwassenes aan te gryp en talle vertalings van die verhaal het sedertdien daartoe bygedra dat die storie van Alice vandag nog in verskeie lande bekend en geliefd is. Die groot aantal studies in verskeie navorsingsrigtings wat reeds oor *Alice's Adventures in Wonderland* onderneem is, maak die boek een van die mees nagevorste kinderverhale van alle tye en bevestig die status daarvan as 'n klassieke literêre werk. Carroll se opvolgverhaal, *Through the Looking-Glass and What Alice Found There*, was 'n ewe groot sukses, en daar word gesê 'neither Alice book has ever gone out of print; both are, in fact, firm bulwarks of society, both in the English-speaking world and everywhere else' (Cohen 1995:134).

Carroll se kinderverhale het nie slegs daarin geslaag om die aandag van lesers van alle ouderdomme te trek nie, die unieke aard van die verhale . met woordspel, parodieë en pittighede wat die leser meevoer . bied soveel uitdagings aan vertalers dat talle vertalings, hervertalings en verwerkings van die verhaal beskikbaar is. Die blote feit dat die verhaal reeds in meer as sewentig tale vertaal is (vergelyk Cohen 1995:135), is 'n aanduiding van die omvang van die navorsing wat reeds op die gebied van vertaalstudie alleen oor *Alice's Adventures in Wonderland* gedoen is. Hierdie uitdagings wat Carroll se verbeeldingsvlug aan vertalers bied, tesame met 'n belangstelling in klassieke kinderliteratuur vorm die grondslag vir hierdie keuse van onderwerp.

1.2 Die bronteks

1.2.1 Die ontstaan van die *Alice*-stories

Die verhaal van Alice en haar avonture in Wonderland het ontstaan as 'n storie wat Lewis Carroll (die skuilnaam van dominee Charles L. Dodgson¹) een middag in die somer van 1862 aan drie jong meisies, Lorina, Alice en Edith Liddell vertel het om hulle tydens 'n uitstappie in 'n roeiboot te vermaak. Alice Liddell was so ingenome met Carroll se verhaal dat sy hom voortdurend gesmeek het om dit vir haar op skrif te stel. Dit het hom twee en 'n half jaar geneem om die voltooide manuskrip . 'n handgeskrewe boekie wat hy self geïllustreer het . aan haar as 'n Kersgeskenk in 1864 te besorg (Cohen 1995:126). Nadat verskeie vriende van Carroll die boekie te siene gekry het en gaande was daaroor, het hy ingestem om die verhaal van Alice, wat hy aanvanklik *Alice's Adventures Under Ground* getitel het, te laat publiseer.

Cohen (1995:146) beklemtoon dat die karakters en gebeure in albei die Alice-boeke in die werklike lewe gegrond is, en veral die persone in die roeiboot (te wete Carroll, sy vriend Duckworth en die drie Liddell-susters) sou hierdie werklike elemente herken: "The landmarks, the language, the puns, the puffery . it was all rooted in the circumscribed enclave of their Victorian lives." Juis hierdie kenmerk van die verhale, naamlik dat dit geskep is vir so 'n spesifieke gehoor, verteenwoordig een van die grootste uitdagings aan (veral hedendaagse) vertalers, maar ook lesers, van die verhale. Vergelyk in hierdie verband die bespreking van interkulturele vertaalprobleme in 4.4.2.

Through the Looking-Glass het, soos die eerste Alice-verhaal, ontstaan uit ervaringe van Carroll saam met die Liddell-susters. Volgens Cohen (1995:136) het die koninklike vieringe in Maart en Junie 1863 as inspirasie vir die boek se karakters en hooftema gedien. Cohen (1995:136) noem naamlik dat

¹ In hierdie studie sal daar deurgaans na die outeur van die Alice-verhale verwys word as "Carroll" en nie as "Dodgson" nie.

The looking-glass would have reawakened memories of the visit to Hetton Lawn. The opening scene of Alice with the kitten in her lap would have taken them back to the bazaar in St. John's gardens, when Charles helped Alice and her sisters sell their little kittens. And then, like Princess Alexandra at the bazaar, the White Queen has her own imperial kitten.

Onderliggend aan die karakters in albei Alice-verhale, ongeag Carroll se oordrewe karikaturiserings, is die Victoriaanse samelewing waarin hulle almal (Carroll, Duckworth en die Liddell-dogters) geleef het: ~~its~~ shibboleths, class hierarchy, manners, conventions, proprieties, taboos, and, perhaps most of all, its foibles and follies~~+~~, soos Cohen (1995:137) dit stel. Die Victoriaanse beeld . of volgens Carroll die Victoriaanse wanbeskouing . van die kind vorm die kern van albei verhale, waarbinne die kind se waarneming van die volwasse wêreld sentraal staan (vergelyk Cohen 1995:137).

Na die publikasie van Carroll se *Through the Looking-Glass and What Alice Found There*, in 1872², is die twee boeke dikwels saam uitgegee as ~~an~~ bundel onder verskeie titels, byvoorbeeld *Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass* (vergelyk Carroll 1978; 1998). Die titel van Carroll se tweede Alice-boek word dikwels verkort tot slegs *Through the Looking-Glass*; eweneens word die eerste Alice-boek dikwels slegs *Alice in Wonderland* genoem. In hierdie studie word daar na die versamelwerk verwys as *Alice's Adventures*, terwyl die verkorte titel *Alice in Wonderland* gebruik word waar slegs die eerste verhaal bedoel word. Waar daar verwys word na *Through the Looking-Glass*, word slegs die tweede Alice-verhaal bedoel.

1.2.2 Die resepsie van die verhaal

Alice's Adventures in Wonderland was nie onmiddellik ~~an~~ sukses nie. Die illustreerder John Tenniel het Carroll oorreed om die eerste uitgawe te kanselleer weens die swak gehalte van die drukwerk. Toe die verhaal uiteindelik wel uitgegee is, het

² Hoewel die titelblad van die eerste uitgawe van *Through the Looking-Glass* die publikasiedatum as 1872 aandui, het die boek net voor Kersfees in 1871 verskyn (Cohen 1995:132).

verskeie resensente skerp kritiek daarop gelewer. William H. Auden (1971:84) maak in *an* artikel oor *Alice's Adventures in Wonderland* melding van *an* aantal resensies van die verhaal pas nadat dit verskyn het. In 1865 skryf *an* anonieme resensent in die *Athenaeum* as volg oor *Alice's Adventures in Wonderland*: *%We fancy that any real child might be more puzzled than enchanted by this stiff, overwrought story+.* In die *Illustrated Times* in dieselfde jaar is Carroll se verbeeldingswerk aangeprys, maar ook gesê Alice se avonture *%are too extravagantly absurd to produce more diversion than disappointment and irritation+(in Auden 1971:7).*

Die kritiek was egter van korte duur en na die twyfelagtige begin van die kinderverhaal het die sukses daarvan niemand meer verbaas as Carroll self nie. Na die verlies wat hy gely het weens die kansellasie van die eerste uitgawe (wat hy self moes finansier), het Carroll in sy dagboek geskryf dat, indien hy na die herdrukte eerste uitgawe nóg 2 000 kopieë kon verkoop, hy geen geld sou verloor nie en dat enige verdere verkope *an* wins sou kon oplewer. Sy dagboekinskrywing dui egter daarop dat hy nie optimisties oor so *an* moontlikheid was nie: *%But that I can hardly hope for+ (Carroll, aangehaal in Cohen 1995:130).* Ten spyte van Carroll se bedenkinge was die publiek gaande oor die verhaal: verkope het stadig begin en kort voor lank skerp gestyg. Die bewonderaars van die boek het vinnig vermeerder, vertalings in ander tale het gevolg en uitgawe na uitgawe is aangevra . regdeur Carroll se leeftyd (Cohen 1995:131).

Anders as die eerste Alice-boek, was die ontvangs van *Through the Looking-Glass* uit die staanspoor positief. Voordat Carroll self eens die boek gesien het nadat dit gedruk is, het Macmillan reeds bestellings vir 7 500 kopieë van die boek gehad. Hulle het aanvanklik 9 000 laat druk, en het onmiddellik opdrag gegee vir *an* tweede druk van 6 000 kopieë. Kritiese reaksie op *Through the Looking-Glass* was ook positief. Die *Athenaeum*, wat negatief was oor die eerste Alice-boek, was ná die verskyning van *Through the Looking-Glass* positief oor albei boeke: *%It is with no mere book that we have to deal here [...] It would be difficult to over-estimate the value of the store of hearty and healthy fun laid up for whole generations of young people by Mr. Lewis Carroll and Mr. John Tenniel in the two books+(in Cohen 1995:133).*

Die verkope van die twee boeke het voortgeduur en 7 jaar nadat *Through the Looking-Glass* gepubliseer is, is daar reeds ongeveer 25 000 kopieë verkoop. Meer as vyf-en-sewentig uitgawes en weergawes van die Alice-boeke was in 1993 beskikbaar, en hierdie getal groei jaarliks met nuwe publikasies wat voortdurend verskyn.³

1.2.3 Die illustrasies in *Alice's Adventures*

Die belangrike rol wat illustrasies in kinderboeke speel, is sedert die sewentiende eeu begin erken deur skrywers en redakteurs van kinderboeke nadat John Amos Comenius geskryf het %For it is apparent that Children (even from their Infancy almost) are delighted with Pictures, and willingly please their eyes with these sights+ en 7 geïllustreerde ensiklopedie vir kinders, die *Orbis sensualium pictus*, uitgegee het (Avery 1995:7). Ook in *Alice's Adventures in Wonderland* was die illustrasies 7 sentrale deel van die verhaal van die begin af. Lewis Carroll het self sy manuskrip geïllustreer, met pen- en inksketse, maar ná sy besluit om die verhaal te laat publiseer, het hy besef 7 professionele illustreerder is nodig. In 1864 het hy John Tenniel genader, 7 kunstenaar wat op daardie stadium reeds verskeie kinderboeke geïllustreer het (Ovenden & Davis 1972:6). Tenniel het ingestem en die eerste illustreerder van *Alice's Adventures in Wonderland* geword.

Met Carroll se besluit om 7 opvolg van die eerste Alice-verhaal te publiseer, was die keuse van 7 illustreerder weereens 7 belangrike kwessie. Tenniel was die voor die hand liggende keuse, maar toe Carroll hom aanvanklik genader het om die tweede Alice-boek te illustreer, het hy geweier as gevolg van 7 druk werkslading (Cohen 1995:131). Carroll het Tenniel se keuse aanvanklik gerespekteer, en ander kunstenaars genader, onder meer Richard Doyle, Sir Joseph Noël Paton, en W.S. Gilbert (vergelyk Cohen 1995:132). Nie een van hierdie illustreerders het egter, weens verskeie redes, tot Carroll se redding gekom nie, en twee-en-7-half jaar het verloop voor hy uiteindelik besluit het om Tenniel weer te nader. Die kunstenaar het

³ Die Alice-boeke word dikwels as 'n versamelwerk uitgegee, waarvan die titels dikwels wissel (sien 3.6.1.1). Soos reeds genoem word die verkorte titel *Alice's Adventures* voortaan gebruik om na die versamelwerk te verwys.

wel ingestem, maar op die voorwaarde dat hy dit net sou doen indien sy skedule dit toelaat (Cohen 1995:132). Tenniel het uiteindelik wel die illustrasies van *Through the Looking-Glass* behartig, en ná aansienlike oponthoude, ook van Tenniel se kant, het die voltooië boek in November 1871 ter perse gegaan.

Sedertdien het meer as honderd kunstenaars *Alice's Adventures* geïllustreer en die uitbeelding van Carroll se karakters wissel van surrealisties tot gewoon (Ovenden & Davis 1972:5).⁴

1.3 Tipiese teikenlesers

Die verhaal van Alice se avonture is aanvanklik as 'n kinderverhaal geskep en is as 'n boek vir kinders bemark, maar selfs voordat die boek verskyn het, het verskeie volwassenes daarby aanklank gevind. Vriende en kennisse van Carroll – onder andere die skrywer Henry Kingsley – wat die boekie gesien het wat Carroll aan Alice Liddell gegee het, was gaande daaroor en het hom aangemoedig om dit te laat publiseer (Cohen 1996:126). Sedert die eerste dag van die publikasie van *Alice's Adventures in Wonderland* was dit 'n gunsteling onder kinders sowel as volwassenes, en die Alice-verhale het die reputasie as die werk wat, naas die Bybel en Shakespeare, die meeste van alle Engelse tekste aangehaal word (Haughton 1998:xii).

'n Gewilde mening oor die Alice-boeke, soos Hugh Haughton dit in die inleiding van die Penguin-uitgawe van 1998 stel, is dat die verhale kinderliteratuur is, maar ook (soos Dickens se *Great Expectations* en Emily Brontë se *Wuthering Heights*) deel vorm van die negentiende eeu se kenmerkende literatuur oor kinderjare (1998:xiii-xiv). Ander persone is weer van mening dat die Alice-verhale glad nie kinderliteratuur is nie. Die skrywer Virginia Woolf sê byvoorbeeld (1971:48) '[...] the two *Alices* are not books for children; they are the only books in which we become children.' Die

⁴ Vergelyk ook die bespreking van illustrasies in 3.6.3.3 en voorbeelde in Addendum B.

Alice-verhale is ook beskou as *decadent adult literature rather than children's literature* (Jan B. Gordon, in Phillips 1971:94).

Indien *Alice's Adventures* vir praktiese doeleindes . en spesifiek vir die doeleindes van *en* vertaling . wel as *en* verhaal vir kinders beskou word, ontstaan die vraag van die spesifieke ouderdom van die tipiese teikenlesers egter steeds. Een mening oor die teikenlesers van die Alice-boeke is dié van Roger Lancelyn Green, wat meen die verhale was die gewildste onder kinders in die tyd wat voorlees nog gebruiklik was. Volgens hom is die ideale ouderdom vier tot agt jaar en teen die tyd wat kinders Alice self met gemak sou kon lees, is hulle nie meer so geïnteresseerd daarin nie, aangesien kinders van ag tot agtien oor die algemeen nie aanklank vind by die Alice-verhale nie (Green 1971:32). Hy sê verder (1971:32) die feit dat Alice menige aanhangers in die agtien-plus ouderdomsgroep het, nie *en* nuwe verskynsel is nie, aangesien *Alice* *en* gunsteling was onder voorgraadse studente in die middel-sewentigerjare en Jabberwocky-taal in dieselfde tyd algemeen in skole gepraat is.

Vir die doeleindes van hierdie studie word *Alice's Adventures* wel as kinderliteratuur beskou, met die veralgemeende ouderdom van *en* tipiese teikenleser in die ouderdomsgroep 8 tot 12 jaar.

1.4 Die kanonisering van *Alice's Adventures*

1.4.1 Kinderliteratuur en die literêre polistieem: 'n oorsig

Daar word dikwels onder kenners gedebatteer oor die konsep *kinderliteratuur* (vergelyk byvoorbeeld Hunt 1991; Hunt 1995; Zipes 2001) veral aangesien *en* definisie van *kinderliteratuur* problematies is (sien ook 2.6). Volgens Peter Hunt (1995:ix) hang die definisie van kinderliteratuur af van die betrokkenheid van die gehoor, wat problematies is juis omdat die gehoor kinders is. Hunt argumenteer (1995:ix) *the concept of childhood shifts constantly from period to period, place to place, culture to culture . perhaps even from child to child. The literature designed*

for childhood is going, therefore, to reflect this variety too. Hy sê verder dat kinders ook nie net boeke lees wat spesifiek vir kinders geskryf is nie, maar dikwels ook boeke lees en waardeer wat vir volwassenes geskryf is. Vir Hunt (1995:x) dra hierdie probleme daartoe by dat kinderliteratuur tradisioneel 'n randposisie in die literêre polisteem beklee het (die polisteemteorie word in hoofstuk twee bespreek): %As a result, children's books have been marginalized; as Brian Alderson has observed, only minimal progress has been made in literary circles towards seeing children's books as having any cultural significance beyond quaintness.

Hoewel hierdie tradisionele beskouing van kinderliteratuur as gemarginaliseerde literatuur lank onder kanoniseerders en rolspelers in die literêre veld geheers het (vergelyk Hunt 1991), het daar veral sedert die sewentigerjare 'n verskuiwing in die posisie van kinderliteratuur in die literêre kanon plaasgevind. In 'n hoofstuk getiteld %Contemporary Children's Literature: 1970 to present+in Peter Hunt (1995:189-321) se geïllustreerde geskiedenis van kinderliteratuur, noem Watkins en Sutherland dat kinderliteratuur sedert die sewentigerjare begin erken is as deel van die hoofstroomliteratuur en dat die studie van kinderliteratuur aan universiteite en kolleges vinnig gegroei het. Kinderliteratuur vorm toenemend deel van letterkundedepartemente. Daar is ook verskeie akademiese en kritiese tydskrifte gevestig wat spesifiek fokus op kinderliteratuur en literêre kritiek op kinderliteratuur, en talle gevestigde outeurs van volwasse literatuur skryf ook vir kinders. 'n Afdeling in hoofstuk twee word gewy aan 'n oorsig oor die vertaling van kinderliteratuur, en die posisie van kinderliteratuur in die literêre polisteem word daar verder bespreek.

1.4.2 Die posisie van *Alice's Adventures* in die Engelse literêre kanon

Daar is reeds daarvan melding gemaak dat *Alice's Adventures*, hoewel die tekste as kinderliteratuur beskou word, ook dikwels deur volwassenes gelees word. Volgens Zohar Shavit word tekste met 'n ambivalente status, dit wil sê tekste wat vir een gehoor geskryf is maar ook deur 'n ander gehoor gelees word (byvoorbeeld kinderverhale soos *Alice's Adventures*) meer geredelik in die middelpunt van die gekanoniseerde sisteem van kinderliteratuur opgeneem juis vanweë die ambivalente

aard daarvan. Volgens Shavit (1980:78) maak ambivalensie dit moontlik vir die teks ~~to~~ break the prevailing norms and at the same time to achieve a prominent status within the center of the system, the norms of which the text violates.+Die teks beklee dan ~~an~~ sentrale posisie binne die literêre kanon ten spyte daarvan dat dit vir kinders geskryf is en andersins slegs deel van die subsisteem kinderliteratuur sou vorm. Ambivalensie maak dit dus moontlik dat ~~an~~ teks ~~an~~ hoë posisie in een sisteem beklee . kinderliteratuur . maar steeds hoofsaaklik gelees word deur die gehoor van die ander sisteem . volwasse literatuur (Shavit 1980:78).

Die gewildheid van Carroll se kinderverhale oor die afgelope 144 jaar, sowel as statistiek oor die publikasies en uitgawes daarvan, is ~~an~~ akkurate aanduiding van die posisie wat die verhale in die Engelse letterkunde beklee. Teen 1898, toe Carroll oorlede is, het Macmillan Uitgewers reeds meer as 150 000 kopieë van *Alice's Adventures in Wonderland* gedruk en meer as 100 000 van *Through the Looking-Glass* (Cohen 1995:134). Volgens Morton N. Cohen (1995:134), die outeur van *Lewis Carroll: A Biography*, is die *Alice*-boeke naas die Bybel en Shakespeare die mees wydgelese en mees vertaalde boeke wat bestaan en was daar in 1993 meer as 75 uitgawes en weergawes van die *Alice*-boeke beskikbaar, insluitend dramatekste, parodieë, saamleeskassette, inkleurboeke, ensovoorts. Die boeke is in meer as sewentig tale vertaal, en is ook in Braille beskikbaar (Cohen 1995:135). Die statistiek oor die heruitgawes van *Alice's Adventures* bewys dat die verhaal ~~an~~ sentrale posisie binne die sisteem van Engelse kinderliteratuur beklee. Die aansienlike aantal vertalings wat reeds van die verhaal gemaak is, dui verder daarop dat dit ook binne die wêreldletterkunde ~~an~~ belangrike rol beklee, hoewel dit uiteraard moeilik is om die posisie van enige werk binne die sisteem van wêreldletterkunde vas te stel.

Hoewel daar talle menings oor die posisie van kinderliteratuur in die literêre kanon heers wat verskil in fokus en argumente (vergelyk ook 2.6.3.3), blyk dit dat teoretici dit eens is dat die posisie van kinderliteratuur die afgelope drie of vier dekades begin verander het. Kinderliteratuur word meer geredelik aanvaar as deel van die literêre kanon, en word nie meer so algemeen as randliteratuur beskou nie.

Ten spyte van hierdie verskuiwing in die posisie van kinderliteratuur in die literêre polissisteem, het die posisie van *Alice's Adventures* as klassieke kinderverhale konstant gebly. Carroll se verbeeldingryke storie, wat hy aanvanklik bedoel het as vermaak vir drie jong meisies, het 'n sentrale posisie in die Engelse letterkunde ingeneem bykans sedert dit verskyn het, en beklee steeds daardie posisie. Die talle vertalings en verwerkings van die verhaal wat steeds verskyn, tesame met die omvattende akademiese navorsing wat steeds oor *Alice's Adventures* onderneem word, getuig hiervan.

1.5 Kenmerke van die teks en Carroll se skryfstyl: 'n uitdaging aan vertalers

Uit die groot aantal publikasies wat reeds oor *Alice's Adventures* verskyn het, spesifiek literêre artikels en menings van letterkundiges, blyk dit dat daar 'n verskeidenheid menings bestaan oor die aard van Carroll se skryfstyl, hoofsaaklik omdat sy unieke skryfstyl 'n sentrale kenmerk van die teks vorm. As 'n kinderverhaal is *Alice's Adventures* geskryf met die doel om kinders te vermaak, dus is die talle rympies, humoristiese karaktersketse en omgekeerde logika kenmerkend van Carroll se poging om presies dit te doen. As 'n teks wat wêreldwyd as 'n klassieke werk beskou word, is Carroll se vernuf met woordspel en parodieë 'n aspek van die teks wat aanhangers vermaak reeds sedert die verhaal verskyn het.

Volgens Martin Gardner, die redakteur van *The Annotated Alice*, het die leser van die *Alice*-verhale te make met 'n very curious, complicated kind of nonsense+ (1960:7). Hy beklemtoon dat, aangesien die verhaal vir Britse lesers van 'n vorige eeu geskryf is, lesers vandag 'n groot aantal dinge moet weet wat nie deel van die teks vorm nie indien hulle die teks ten volle wil verstaan. Sommige van die grappe wat Carroll maak sou net deur inwoners van Oxford verstaan word, en ander grappe sou net deur Alice Liddell en haar susters, aan wie die verhaal oorspronklik vertel is, verstaan word (Gardner 1960:7). Met hierdie opmerking motiveer Gardner sy samestelling van 'n geannoteerde *Alice*, en wys hy een van die sentrale probleme vir 'n vertaler van die teks uit, naamlik dat die doelteksleser nie alle verwysings in die bronteks sal verstaan nie, vanweë die groot verskil (in hierdie geval in tyd en in

kultuur) tussen die brontekslleser, vir wie die teks oorspronklik geskryf is, en die doeltekslleser, vir wie die teks vertaal word.

In *an* voorwoord tot die Penguin-uitgawe van *Alice's Adventures* (1998) beskryf die redakteur, Hugh Haughton, die aard van die teks as enigmaties of hibried (1998: xi) en sê %they abound in the spontaneous enigmatic coinings of dreams, slips of the tongue, jokes and improvisatory free-association+. Vir hom verteenwoordig die *Alice*-verhale aan die een kant %sophisticated fairy tales+ en aan die ander kant %iddling, aesthetically highly wrought products of a child-haunted adult, obsessed by questions of meaning, and have something of the eerie perfection of the literary sphinx about them, of Wildean contrivance as well as the vertiginous spontaneity of improvisation+(1998:xii). Hierdie tweeledige aard van die teks, wat deel vorm van die relatief klein groepie hoog-aangeskrewe klassieke werke in kinderliteratuur (Haughton 1998:xii), en terselfdertyd beskou word as een van die mees oorspronklike, eksperimentele letterkundige fiksie-werke van die negentiende eeu (Haughton 1998:xii), speel waarskynlik *an* groot rol in die sentrale posisie wat *Alice's Adventures* vandag in die Engelse letterkunde beklee . die teks word deur kinders en volwassenes gelees en geniet. Dit is dan ook hierdie kenmerkende dualistiese aard van die teks wat bydra tot die problematiek van die vertaling daarvan. Die vertaler moet deurgaans bewus bly van die teks as *an* klassieke kinderverhaal en terselfdertyd die status daarvan as baanbrekerswerk in volwasse letterkunde in ag neem.

Die teks self word egter dikwels nie as die enigste of selfs sentrale faktor in *an* literêre polissistiem beskou nie (sien 2.2.1). Rolspelers soos die instelling, die verbruiker en die mark speel ook *an* aansienlike rol in die sisteem, en kan eweneens as belangrike faktore in die vertaalproses beskou word. Met inagneming van hierdie ekstratekstuele faktore word die vertaler dus met verdere moontlike vertaalprobleme gekonfronteer, byvoorbeeld die posisie wat die doelteks in die literêre kanon van die doeltaal sal beklee, waar die doelteks in hierdie geval deel sal vorm van sowel vertaalde literatuur as kinderliteratuur.

an Aansienlike deel van die vertaalprobleme waarmee die vertaler van *Alice's Adventures* gekonfronteer word, is eie aan die betrokke vertaalsituasie; te wete

kultuurspesifieke, teksspesifieke en taalspesifieke vertaalprobleme. Elke vertaler van die Alice-verhale sal   reeks besluite moet neem oor die hantering van hierdie vertaalprobleme, en hoe hulle benader gaan word. In hierdie studie word Brink se hantering van onder andere vertaalprobleme bespreek vanuit   vertaalteoretiese oogpunt om die navorser in staat te stel om afleidings oor die vertaling te maak.

1.6 Hipotese en probleemstelling

Carroll se *Alice's Adventures in Wonderland* is reeds in 1965 in Afrikaans vertaal deur die bekende Afrikaanse skrywer André P. Brink, onder die titel *Alice se avonture in Wonderland*. Brink vertaal twee jaar daarna ook die opvolgverhaal *Through the Looking-Glass* as *Alice deur die spieël*. Hoewel hierdie vertalings relatief nuwe vertalings blyk te wees wanneer hulle vergelyk word met die eerste Franse en Duitse vertalings wat reeds in 1869 verskyn het, skep die feit dat die enigste beskikbare vertalings van *Alice's Adventures* in Afrikaans reeds meer as dertig jaar oud is, potensieel tog probleme. Hoewel daar in 1984 wel   Afrikaanse verwerking van die eerste Alice-verhaal, by name *Alice in Kammaland*, deur Liesel Drury verskyn het, en daar ook in 2009   verwerking van *Alice in Wonderland* vir jong kinders vir selflees deur Fantasi Books uitgegee is, is Brink se vertaling die enigste bestaande Afrikaanse *vertaling* as sodanig.

In die vier-en-dertig jaar wat verloop het sedert die Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures in Wonderland* verskyn het, het die ontwikkelinge in vertaalstudie sowel as die vertaalpraktyk daartoe gelei dat daar tans nuwe strategieë, prosesse en denkrigtings in die vertaalhandelinge van die vertaler beskryf kan word wat nog nie in 1965 bekend was nie. Verder is   tydperk van meer as drie dekades   aansienlike tydsverloop wat taal-, sowel as kulturele en tegnologiese ontwikkelinge betref. In die lig hiervan argumenteer die navorser dat (1) die huidige Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures*   geskikte Afrikaanse vertaling verteenwoordig, waar *geskiktheid* dui op   spesifieke vertaalteoretiese term, maar dat dit nie noodwendig meer gepas is vir huidige doeltekslesers nie en (2) dat daar dus   hervertaling onderneem behoort te word.

Bogenoemde twee hipoteses sal ondersoek word deur 'n analise van die doeltteks, *Die avonture van Alice*, op makro- sowel as mikrotekstuele vlak, sowel as deur 'n aantal navorsingsvrae te beantwoord:

- Wat word bedoel met 'n *geskikte Afrikaanse vertaling* en hoe skakel dit met 'n oordeel oor *gepastheid*?
- Wat is die kriteria vir 'n geskikte vertaling?
- Waarom is die huidige Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures* nie meer gepas vir huidige doeltekslesers nie?

1.7 Metodologie

Die studie fokus op die geskiktheid van die Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures*. *Geskiktheid* is 'n term wat deur die vertaalteoretikus Gideon Toury gebruik word en 'n volledige omskrywing daarvan sal in hoofstuk twee aan bod kom. Die doel van die studie is dus nie om 'n literêre analise van die bronteks te doen of 'n meningspeiling oor die gehalte van die doelteks te onderneem nie, maar wel 'n kwalitatiewe empiriese studie uit te voer waarin die klem op die gepastheid van die doelteks vir die teikengehoor val. Dit is egter wel vir die doeleindes van hierdie studie nodig om oordele uit te spreek oor sekere keuses van die vertaler, met betrekking tot mikrotekstuele aspekte sowel as makrostrukturele benaderings, ten einde tot 'n gevolgtrekking te kom oor die huidige vertaling.

José Lambert en Hendrik van Gorp (1985) se model vir die beskrywing van vertalings bied 'n teoretiese grondslag vir die manier waarop die verhoudings tussen alle funksioneel relevante aspekte van 'n gegewe vertaalhandeling, waaronder die tekste (sowel bron- as doelteks) en die teikenleser, bestudeer kan word. Volgens Lambert en Van Gorp is die model 'a theoretical and hypothetical one+ wat aandui +which relations can play a part in the production and shaping of actual translations, and which ones may be observed in translation description+ (1985:45). Die model fokus op die verhouding tussen twee kommunikasiesisteme, naamlik dié van die bronteks en dié van die doelteks. In hierdie studie is die betrokke

kommunikasiesisteme dus die Engelse kinderliteratuur van die negentiende eeu en die Afrikaanse kinderliteratuur van die twintigste eeu. ¶ Bespreking van die model sal in hoofstuk drie aan bod kom, waar dit ook sal dien as raamwerk vir die bestudering van makrotekstuele aspekte van die doelteks.

Die bestudering van die doelteks in hierdie studie behels eerstens ¶ makrotekstuele analise van elemente soos die titel, voorblad, illustrasies, ensovoorts ten einde tot ¶ gevolgtrekking te kom oor die vernaamste oorkoepelende benadering tot die vertaling in terme van *geskiktheid*. Op mikrovlak word daar spesifiek gefokus op Brink se hantering van vertaalprobleme om sy benadering tot die vertaling in meer besonderhede te bespreek en te bepaal of sy benadering op mikrovlak ooreenstem met die oorkoepelende benadering tot die vertaling op makrovlak. In die bestudering van die doelteks sal daar verwysings na die navorsingsvrae voorkom, en in die gevolgtrekking sal hierdie vrae beantwoord word ten einde die hipoteses te bewys of te weerlê. ¶ Literatuurstudie van die mees relevante teoretiese uitgangspunte sal in die studie ingesluit word as gronding vir aannames en gevolgtrekkings om sodoende die hipotese te staaf of te weerlê.

1.8 Teoretiese benadering

Volgens Jan van Coillie en Walter P. Verschueren (2006:vi) het die studie van vertaalde kinderliteratuur oor die afgelope paar dekades aansienlik baatgevind by teoretiese ontwikkelinge op die gebied van literêre studie sowel as vertaalstudie. Hulle noem veral vier ontwikkelinge (2006:vi) wat ¶ rol gespeel het in hierdie bevordering van die studie van kinderliteratuur in vertaling, naamlik die polisisteesemteorie van Itamar Even-Zohar; Gideon Toury se konsep *norme* in vertaling; Lawrence Venuti se begrip die *onsigbaarheid* van die vertaler en sy *domestikerende* en *vervreemdende* vertaling; en ¶ teorie wat fokus op die konsep van die kinderlike beeld. Laasgenoemde is nie spesifiek relevant vir hierdie studie nie, en sal nie verder bespreek word nie.

Die konsep van die polisisteem wat in die sewentigerjare deur Itamar Even-Zohar ontwikkel is, was een van die eerste pogings om aan kinderliteratuur 'n behoorlike plek in die literêre sisteem toe te ken. Die polisisteemteorie (PST) is aanvanklik ontwerp om spesifieke probleme in die vertaalteorie te hanteer, maar het spoedig 'n toeganklike model geword om die verhoudings tussen verskeie kulturele sisteme, sowel as tussen die verskillende subsisteme van enige spesifieke kulturele sisteem, te verduidelik. Volgens José Lambert (1995) is die PST gebruik as 'n program vir navorsing, en nie bloot as 'n teorie op sigself nie. Die PST is dus nie 'n geslote teorie wat klinkklare definisies stel nie. Hierdie aspek is een van die sleutelkenmerke van die teorie: die doel is nie om te teoretiseer nie, maar om modelle en metodologie vir navorsing te voorsien. Aanvullende hipoteses en teorieë is ontwikkel met verwysing na dieselfde raamwerk, wat beteken dat die PST meer as een enkele teorie of hipotese is (Lambert 1995:109). Hierdie kenmerkende fokus van die PST op metodologie vir navorsing, tesame met die klem op kulturele sisteme maak dit 'n besonder relevante teoretiese benadering vir hierdie studie.

Die vertaalteoretikus Gideon Toury se werk sluit op 'n aantal vlakke by Even-Zohar aan, veral met betrekking tot die klem op sisteme en metodologie. Toury se konsep 'norme vir vertaling' (1995) speel 'n groot rol in die vertaalteorie. Nie slegs sy konsep 'norme' as sodanig nie, maar ook die metodologie wat hy vir die beskrywende vertaalstudie ('descriptive translation studies' of DTS) daargestel het, met die klem op die plek van die teks in die doelkultuursisteem en op vertaalskuiwe ('translation shifts'). Toury beskou vertaling as 'n handeling wat deur norme beheer word, en hierdie norme bepaal die tipe en mate van ekwivalensie wat in werklike vertalings gemanifesteer word. Hy beklemtoon ook die rol wat kultuur in die vertaalproses behoort te speel en sê dat alle vertaalhandelinge beskou moet word 'as having cultural significance' (1995:205).

Die derde teorie wat 'n groot rol gespeel het in die vestiging van kinderliteratuur as onafhanklike navorsingsveld in vertaling (volgens Van Coillie en Verschueren) is Lawrence Venuti se konsep van die onsigbaarheid van die vertaler (Venuti 1995) en

sy bespreking van vervreemdende en domestikerende benaderings⁵ tot vertaling. Die terme *domestikering* (%domestication+) en *vervreemding* (%foreignisation+) is in die jare negentig deur Venuti begin gebruik en het sedertdien standaardterme in die vertaalteorie geword. Vir hom gaan die prosesse domestikering en vervreemding gepaard met die kwessie van die (on)sigbaarheid van die vertaler. In sy boek *The Translator's Invisibility* (1995) sê Venuti dat daar in dominante vertaalpraktyke groot waarde geheg word aan die deursigtigheid, al dan nie, van 'n vertaling (1995:1).

Soos gesien kan word uit bogenoemde oorsig van Even-Zohar se polisisteepteorie en Toury se navorsing in die vertaalteorie, speel die kulturele aspekte 'n besonder belangrike rol in die vertaalproses, en daarom staan die teorie oor kultuur in vertaling ook sentraal in die vertaalteorie. Kulturele aspekte lei egter ook dikwels tot probleme vir vertalers. Christiane Nord (1997a) kategoriseer vertaalprobleme wat ontstaan weens verskille tussen die bronteks en doelteks sowel as tussen die bronkultuur en doelkultuur in vier afdelings (1997a:59-61), naamlik (i) pragmatiese vertaalprobleme; (ii) interkulturele vertaalprobleme; (iii) intertaalige vertaalprobleme; en (iv) teksspesifieke vertaalprobleme. In die bespreking van die doelteks op mikrovlak sal Nord se vertaalprobleme as kategorisering dien vir die probleme waarmee Brink as vertaler van *Alice's Adventures* rekening moes hou.

1.9 Verloop van die navorsing

Die tweede hoofstuk van hierdie studie behels 'n literatuurstudie van verskeie vertaalteoretiese benaderings sedert die tagtigerjare wat relevant tot die ondersoek is. Verskillende benaderings tot die vertaalteorie, onder meer die deskriptiewe benadering en funksionalisme sal aan bod kom, sowel as die kwessie van ideologie in vertaling, waarbinne Venuti se begrip *onsigbaarheid* en sy benaderings *domestikering* en *vervreemding* relevant is. Die konsep *vertaalnorme* sal bespreek word, met spesifieke verwysing na Toury se konsep *norme* en sy begrippe

⁵ In hierdie studie word die term *benadering* gebruik wanneer daar verwys word na Venuti (1995) se *domestikerende* en/of *vervreemdende* vertaling, hoewel daar dikwels in navorsing na hierdie begrippe as *vertaalstrategieë* verwys word. Die term *benadering* word hier gebruik ten einde verwarring met Chesterman (1997) se *vertaalstrategieë* uit te skakel.

geskiktheid en *aanvaarbaarheid* in vertaling. Daar sal telkens aangedui word hoe hierdie teoretiese benaderinge spesifiek op die vertaling van *Alice's Adventures* van toepassing is. ¶ Oorsig oor die vertaling van kinderliteratuur sal ook aan bod kom om die bestek van die studie verder te kontekstualiseer.

In hoofstuk drie word die toepassing van die teoretiese benaderinge op die doelteks op makrovlak bespreek. Lambert en Van Gorp se model vir die beskrywing van vertalings sal as teoretiese uitgangspunt en terselfdertyd as raamwerk dien vir die bespreking van makrostrukturele aspekte van die doelteks. Lambert en Van Gorp se raamwerk sal verder aangevul word met Chesterman se pragmatiese strategieë en daar sal onder andere gekyk word na aspekte soos die buiteblad, die titel en illustrasies. Die oorhoofse benadering tot die vertaling sal bespreek word, spesifiek met verwysing na *domestikering* en *vervreemding* as moontlike benaderings tot vertaling, en ¶ daar sal verwys word na die *geskiktheid*, al dan nie, van die vertaling op grond van die bestudering van makrostrukturele elemente.

Hoofstuk vier behels ¶ mikrostrukturele analise van die bronteks. Daar word spesifiek gefokus op vertaalprobleme wat ontstaan tussen die bronteks- en doeltekssituasies, aan die hand van Nord se kategorisering van vertaalprobleme. Brink se hantering van hierdie vertaalprobleme, met spesifieke verwysing na Chesterman se sintaktiese en semantiese strategieë word ondersoek. Daar sal, soos met die makrostrukturele bespreking in hoofstuk drie, deurgaans verwys word na *domestikerende* en/of *vervreemdende* benaderings in spesifieke gevalle, en daar sal uiteindelik ¶ afleiding gemaak word oor die *geskiktheid*, al dan nie, van die doelteks op mikrostrukturele vlak.

Die studie word in hoofstuk vyf afgesluit met ¶ gevolgtrekking waarin die hipotese gestaaf of weerlê word. Die navorsingsvrae word beantwoord en daar word aanbevelings vir verdere navorsing gemaak.

1.10 Ten slotte

Soos reeds genoem is hierdie studie nie 'n literêre analise van die bronteks of 'n beoordeling van die gehalte van die doelteks nie. Die studie word gedoen ten einde die gepastheid van die doelteks vir die teikengehoor te bepaal deur te verwys na vertaalteoretiese begrippe soos *geskiktheid* en vertaalteoretiese benaderings soos *domestikering* en *vervreemding*. Die hipotese wat in die studie ondersoek word, is dat *Alice se avonture in Wonderland* nie meer 'n gepaste Afrikaanse vertaling verteenwoordig nie. Die studie is dus nie 'n beoordeling van die gehalte van die vertaling nie, maar wel 'n ondersoek of die vertaling meer as dertig jaar na die verskyning daarvan 'n gepaste vertaling verteenwoordig, al dan nie.

Hoofstuk 2: Literatuurstudie

2.1 Inleiding

Hoewel sommige vertaalteoretici soos Eugene Nida reeds in die sestigerjare aangedring het op die erkenning van vertaalstudie⁶ as 'n onafhanklike dissipline, is die veld tot ongeveer die middel-tagtigerjare as 'n onderafdeling van óf literêre studie óf linguistiek beskou (vergelyk Snell-Hornby 1988; 2006). Dit is veral die ontwikkelinge in vertaalstudie sedert die tagtigerjare wat bygedra het tot die vernuwende rigting wat die veld ingeslaan het.

In hierdie hoofstuk word die vernaamste vertaalteoretiese bydraes sedert die tagtigerjare bespreek. Daar word gekyk na die deskriptiewe benadering tot vertaalstudie, 'n navorsingsveld wat ontstaan het in reaksie op die hoofsaaklik preskriptiewe benaderings wat vertaalstudie aanvanklik oorheers het. Onder die deskriptiewe benadering sorteer teorieë soos beskrywende vertaalstudie (BVS), die polisistiemteorie en die manipulasieteorie. Die rol van ideologie in vertaling word bespreek, sowel as Venuti se vernaamste bydraes tot vertaalstudie, te wete sy konsep *(on)sigbaarheid* van die vertaler, en daar word ook verwys na sy *domestikerende* en *vervreemdende* vertaling. Verder word funksionalisme in vertaalstudie bestudeer, waar konsepte soos Vermeer se *skoposteorie* en Nord se *lojaliteit* aan bod kom. In hierdie hoofstuk word die konsep *kinderliteratuur* ook bespreek, met spesifieke verwysing na die vertaling van kinderliteratuur. Daar word onder andere gekyk na verskillende benaderings tot die vertaling van kinderliteratuur, uitdagings aan vertalers van kinderliteratuur en die posisie van vertaalde kinderliteratuur in die literêre polisistiem.

⁶ In hierdie studie word "vertaalstudie" as vertaalekwivalent vir "translation studies" gebruik, en, soos in Lambert (1991) se definisie van "translation studies" "the term is understood here along Holmesian lines as defining in the largest possible way scholarly activities linked with any kind of translation." Vergelyk ook Holmes (1988:68-70) vir 'n vergelyking van vertaalterminologie.

Aangesien die vertaalteoretiese benaderinge almal sedert die tagtigerjare ontwikkel is, is daar  n aansienlike mate van gesprek tussen die onderskeie teorieë, wat in die bespreking duidelik sal blyk. Sommige van die teorieë is geformuleer in reaksie op  n ander teorie, terwyl ander interafhanklik funksioneer, wat dit dikwels moeilik maak om besliste grense tussen die onderskeie teorieë te trek.

Die onderskeie teoretiese benaderings tot vertaalstudie speel, individueel sowel as in gesprek met mekaar,  n belangrike rol in die bestudering van die vertaalproduk *Die avonture van Alice*. Die teoretiese konsepte wat in hierdie hoofstuk aan bod kom, word in die volgende hoofstukke toegepas op Brink se vertaling om sodoende  n teoreties-gefundeerde begrip van die vertaalproses te verkry, om uiteindelik  n mening te kan vorm oor die gepastheid van die vertaling vir hedendaagse lesers.

2.2. Deskriptiewe benadering tot vertaalstudie

Die behoefte aan  n beskrywende vertaalteorie het ontstaan saam met die paradigmaskuif in die sosiale wetenskappe toe denkers en navorsers (byvoorbeeld Saussure, Durkheim en Freud) begin argumenteer het dat die studie van die mens en van sosiale instellings verskil van die studie van objekte in die wêreld, en verder dat die mens sin maak van sy/haar wêreld (Pinto 2000:147). Hierdie bewuswording is ook in vertaalstudie weerspieël. Die vroeëre vertaalteorieë, wat hoofsaaklik preskriptief van aard was, was gegrond op teoretiese linguistiek, en vertalings is bestudeer as objekte in die wêreld, en nie as deel van sinvolle gebeurtenisse nie. Volgens Pinto (2000:147) is die gevolg van hierdie teenstellende oorspronge dat die oriëntasie van tradisionele vertaalstudie linguisties is, terwyl beskrywende vertaalstudie (BVS⁷) semioties- of sisteem-georiënteerd is.

Gideon Toury (1985:16) maak die stelling "no empirical science can make a claim for completeness and (relative) autonomy unless it has developed a descriptive branch".

⁷ Die term "beskrywende vertaalstudie", afgekort as BVS, word deurgaans gebruik as vertaalekwivalent vir "descriptive translation studies", of DTS.

Volgens Toury (1995:2) was die hoofrede vir die gebrek aan 'n deskriptiewe vertakking van vertaalstudie 'n overriding orientation towards practical applications, which has marked . and marred . scholarly work ever since the sixties+. Hy sê verder (1995:2) dat as gevolg van hierdie oriëntering tot vertaalstudie, met 'n raamwerk wat bykans eksklusief toegewyd is aan toepassing in die praktyk, dit nie verbasend is dat daar tradisioneel voorkeur gegee is aan preskriptivisme ten koste van beskripsie, verduideliking en voorspelling nie. Volgens hom was daar dus nooit 'n gebrek aan geïsoleerde pogings wat intuïsie en fyn insigte weerspieël nie, maar wat wel ontbreek het, was 'n systematic branch proceeding from clear assumptions and armed with a methodology and research techniques made as explicit as possible and justified within Translation Studies itself+ (Toury 1995:3). Dit is juis hierdie gaping in vertaalstudie wat Toury en ander teoretici van die deskriptiewe benadering probeer oorbrug het met hulle nuwe benadering.

Volgens Theo Hermans (1985:10) het 'n groep internasionale kundiges in die middel-sewentigerjare byeengekom 'n break the deadlock in which the study of literary translation found itself+ en 'n deskriptiewe benadering tot vertaalstudie geloods. Hulle doel was om 'n nuwe paradigma, gebaseer op 'n omvattende teorie en volgehoue praktiese navorsing, vir die bestudering van literêre vertaling te vestig. (Vergelyk byvoorbeeld Lambert en Van Gorp se model vir beskrywing van vertalings, soos bespreek in 3.3.). Volgens Hermans (1985:10) is hierdie groep kundiges nie 'n skool nie, maar wel 'n geografies verspreide groep individue met wisselende belangstellings wat grootliks saamstem oor 'n aantal basiese aannames. Hulle deel 'n beskouing van literatuur as 'n komplekse en dinamiese sisteem; 'n oortuiging dat daar 'n volgehoue wisselwerking tussen teoretiese modelle en praktiese gevallestudies behoort te wees; 'n benadering tot literêre vertaling wat deskriptief, doelgeoriënteerd, funksioneel en sistemies is; asook 'n belangstelling in die norme en beperkings wat die produksie en resepsie van vertalings oorheers (vergelyk Hermans 1985).

Volgens Theo Hermans (1999:12) het die beslissende fase van die teoretiese fundering van die deskriptiewe benadering tydens 'n reeks drie relatief klein konferensies plaasgevind. Die eerste van hierdie konferensies is in Leuven gehou in 1976, die tweede in Tel Aviv in 1978, en die derde in Antwerpen in 1980. Die

verrigtinge van die eerste konferensie is gepubliseer as *Literature and Translation* (Holmes, Lambert & Van den Broeck 1978); dié van die tweede in 'n spesiale uitgawe van *Poetics Today* (volume 2 nr. 4, 1981, saamgestel deur Even-Zohar en Toury); en dié van die derde konferensie in die Michigan-gebaseerde semiotiekjoernaal *Dispositio* (volume 7, nrs. 9 tot 21, 1982, saamgestel deur Lefevere). Die name van die organiseerders van die konferensies en samestellers van hierdie onderskeie publikasies word beskou as die sleutelfigure in die deskriptiewe en sisteemparadigma (Hermans 1999:12).

Volgens Toury (1985:19) beweeg deskriptiewe vertaalstudie vanaf die standpunt dat enige navorsing in vertaling, ongeag of dit beperk word tot die produk self, of poog om te vorder na die rekonstruksie van die proses wat dit voortgebring het (en van daar af verder aan), as uitgangspunt die hipotese behoort te hê dat elke vertaling 'n feit is van een sisteem⁸, naamlik die doelsisteem.

Soos reeds genoem was die ontstaan van die deskriptiewe vertakking in vertaalstudie 'n resultaat van 'n groep kenners uit verskillende lande en verskillende belangstellingsvelde binne vertaalstudie wat die behoefte aan 'n meer beskrywende teorie van vertaling raakgesien en probeer oorbrug het. Elkeen van die teoretici wat as die belangrikste rolspelers in die deskriptiewe benadering beskou word, het vanuit verskeie afsonderlike navorsingsvelde en areas van belangstelling gekom en binne vertaalstudie daardie navorsingsvelde verder bestudeer. Hulle het meestal selfs binne deskriptiewe vertaalstudie op areas gefokus wat spesifiek vir hulle van belang was, en dit het daartoe gelei dat daar 'n aantal teorieë bestaan wat, hoewel hulle gegroei het tot selfstandige teorieë en nie bloot as onderafdelings van BVS beskou hoef te word nie, tog wel deel vorm van die navorsing en teorieë van die deskriptiewe vertakking van vertaalstudie in die breë. Twee van hierdie teorieë, naamlik die polisisteemteorie en die manipulasieteorie, word vervolgens as onderafdelings van die deskriptiewe benadering behandel, en daar word ook gekyk na BVS as 'n deskriptiewe teorie.

⁸ Die term "sisteem", in plaas van "stelsel" word deurgaans in hierdie studie gebruik as vertaalekwivalent vir die Engelse begrip "system" om verwarring uit te skakel (behalwe waar daar verwys word na inhoudstelsels in hoofstuk vier), spesifiek aangesien verwysings na die "polisisteemteorie" en die "polisisteem" telkens voorkom.

2.2.1 Die polisisteesemteorie

Die ontwikkeling van die polisisteesemteorie soos dit vandag gebruik word, word hoofsaaklik toegeskryf aan die Israeliese letterkundige en kulturele teoretikus Itamar Even-Zohar, wat sy teorie ontwikkel het as 'n alternatief tot die ahistoriese, statiese en teksgeoriënteerde benaderings tot die literatuur wat tot ongeveer die jare 1980 geheers het (Codde 2003:91). José Lambert (1997:8) beskryf Even-Zohar se aanvanklike navorsing wat tot die ontwikkeling van die polisisteesemteorie bygedra het, as volg:

[...] before launching his Polysystem theory, Even-Zohar completed his PhD with a dissertation on literary translation (1971) and thus the question of languages and translation became a starting point of the Polysystem framework. Even-Zohar used the heterogeneity of language and translation as one of the keystones in the exploration of cultural dynamics, while opposing language (considered as institution, although he seldom used the term at that time) to other institutions such as literature, nation, religion, or social order.

Die polisisteesemteorie is verder uitgebrei deur ander lede van die Porter Institute for Poetics and Semiotics aan die Universiteit van Tel Aviv, onder meer Gideon Toury, Zohar Shavit en Rakefet Sheffy (Codde 2003:91). Die teorie is aanvanklik ontwerp om spesifieke probleme in vertaalteorie te hanteer, maar het spoedig 'n toeganklike model geword om die verhoudings tussen verskeie kulturele sisteme, sowel as tussen die verskillende subsisteme van enige spesifieke kulturele sisteem, te verduidelik.

Volgens José Lambert (1995:111) het Even-Zohar se besprekinge begin op die grondslag van algemene oorwegings oor die interaksie tussen taal, literatuur, samelewing en kultuur, anders as die meeste ander teorieë oor hierdie onderwerpe, insluitend daardie teorieë met 'n sistemiese oriëntering. Verskeie sistemiese modelle is al toegepas op literatuur en op die samelewing (van Bertalanffy tot Luhmann, vergelyk Lambert 1995:111), maar baie min van hierdie teorieë was nog ooit met vertaling gemoeid. Slegs die polisisteesemteorie gebruik vertaling as uitgangspunt (Lambert 1995:111). Volgens Lambert (1995:112) onderskei die gebruik van

hipoteses eerder as meer tradisionele (dit wil sê meer geslote) teorieë die polisisteesmodel van baie (maar nie alle) ander benaderings tot kultuurverskynsels. Dit impliseer die behoefte aan navorsing: hipoteses het geen relevansie op hulle eie nie, maar hulle kan effektief of irrelevant bewys word in navorsingspraktyke (Lambert 1995:112). Lambert (1995:112) beklemtoon %the ambition of PS was not at all to offer an attractive theoretical model for its own sake, but to provide scholarship with contents and tools that would allow a better and more systematic analysis of translational, literary or cultural phenomena+.

Volgens Even-Zohar het die polisistees teorie in sy eie werk ontstaan weens 'n behoefte om sekere spesifieke probleme op te los, naamlik oor die vertaalteorie sowel as oor die ingewikkelde historiese struktuur van Hebreeuse letterkunde, maar die grondslag vir die polisistees teorie is reeds in die twintigerjare deur die Russiese Formalisme gelê (Even-Zohar 1990a:1). Die eerste amptelike en gepubliseerde toepassing van die hipoteses van die polisistees teorie op literatuur is egter nie deur Even-Zohar self verskaf nie, maar wel deur een van sy leerlinge, Gideon Toury (Lambert 1997:8).

Russiese Formalisme, en ook Oos-Europa, verteenwoordig dus 'n belangrike agtergrond van die polisistees teorie. Volgens José Lambert (1995:110) is die presiese skakels met die Russiese Formalisme egter om ander redes ook interessant. Die Shlovski-Tynjanov-Jakobson-groep was meer as 'n versameling teorieë: dit was bowenal 'n sosiokulturele verskynsel, 'n groep veelsydige kundiges wat nie voorgegee het om 'n gefinaliseerde liggaam van teoretiese modelle te bied nie, en beslis ook nie 'n sistematiese onderneming van teoreties-gefundeerde navorsing nie. Volgens Lambert is die tweede rede waarom die skakel tussen die Russiese Formalisme en die polisistees teorie interessant is, dat die intellektuele erfenis van die Formaliste (en die Strukturaliste) vandag steeds onduidelik en kontroversieel is (Lambert 1995:110). Hoewel dit oordrewe kan voorkom om Formalisme met die polisistees beweging te vergelyk, is albei teorieë 'n illustrasie van onsistematiese kollektiewe aktiwiteite waar teorie en praktyk nie altyd ooreenstem nie (Lambert 1995:110). Die gebruik van geskiedenis dui in albei gevalle op hoe die verlede van teorieë behoort aan die manipulasie van geskiedenis. Lambert (1995:110) staaf laasgenoemde stelling met 'n verduideliking: %whatever

Even-Zohar may have written, the Formalists and Tynjanov in particular did not develop their theories on the basis of translational experiences.+

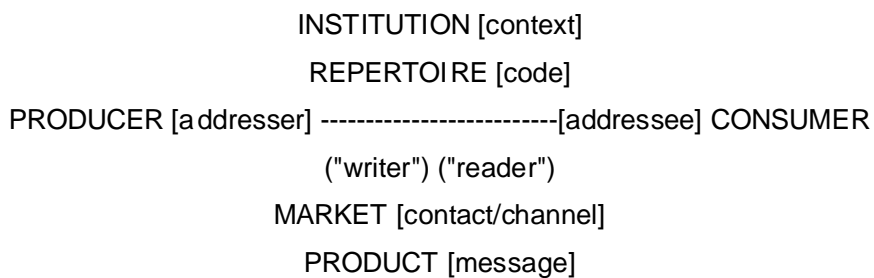
Volgens Even-Zohar (1990a:10) maak die idee van *en* sisteem dit moontlik om rekenskap te gee van bekende verskynsels, maar ook om geheel nuwe of onbekende verskynsels te ontdek. In *en* hersiene artikel (1997:15) beskou hy die begrip *relasionele denke*+ as *en* verbetering van die woord *sisteem*+. Die benadering het, volgens Even-Zohar (1997:15) daartoe bygedra dat die aantal parameters wat in enige konteks veronderstel is om te werk aansienlik verminder kan word, sodat dit nou moontlik is om *en* relatief klein groepie verhoudinge (*relations*+) te veronderstel om *en* groot en komplekse reeks verskynsels (*phenomena*+) te verduidelik. Lambert (1995:113) beklemtoon die basiese idee dat literatuur (en/of kommunikasie en/of enige tipe handeling) nie *en* kwessie van substansie is nie, maar eerder *en* kwessie van verhoudinge. Volgens hom is die doel van navorsing, naamlik om die beginsels onderliggend aan sodanige verhoudings te bestudeer, lank gelede deur Tynjanov geformuleer, maar klink ook sedert die sewentigerjare in Pierre Bourdieu se werk. Die polisisteemteorie het dus nie die monopolie op so *en* *relasionele*+ of *funksionele*+ benadering tot kultuurverskynsels nie, maar geen ander teoretiese benadering . benewens dié van Bourdieu . het dit meer eksplisiet gestel nie (Lambert 1995:113).

Die sentrale konsep van die polisisteemteorie berus op die beginsel dat die *sisteem*+ meer as *en* enkele sisteem behels. Dit word eerder gesien as *a system of various systems which intersect with each other and partly overlap, using concurrently different options, yet functioning as one structured whole, whose members are interdependent*+ (Even-Zohar 1990a:11). Even-Zohar beklemtoon ook dat die term *polisisteem* meer is as bloot *en* term wat voldoen aan die konvensies van terminologie . die doel van die term is om die konsep van *en* dinamiese en heterogene sisteem te versterk.

Die konseptuele raamwerk wat die polisisteemteorie daarstel, poog om te verduidelik wat binne die literêre kultuur plaasvind. Deur gebruik te maak van insigte uit die veld van algemene sisteemteorieë (die studie van hoe sisteme werk) het Even-Zohar en sy kollegas gepostuleer dat *literatuur* *en* *en* gegewe samelewing *en* verskeidenheid

sisteme is waarbinne diverse genres, skole, gebruike, neigings almal met mekaar meeding vir leserskap, prestige en mag (Holmes 1988:107). In hierdie lig gesien is literatuurq nie meer die statige en statiese konsep wat dit voorheen vir kanoniseerders was nie, maar qn hoogs dinamiese situasie waarbinne dinge konstant verander (vergelyk Holmes 1988).

Toegepas op letterkunde is qn belangrike kenmerk van die polisisteepteorie dat Even-Zohar rolspelers en faktore in literatuur (dit wil sê ekstratekstuele aspekte) ook beskou as deel van die literêre sisteem. Hy gebruik Roman Jakobson se kommunikasiemodel as grondslag om qn tabel op te stel vir die faktore wat die literêre polisisteeem beïnvloed, by name instelling, repertoire, produsent, verbruiker, mark en produk (Even-Zohar 1990a:31).

Hoewel hierdie skema van Even-Zohar enige individuele literêre uitruiling kan hanteer, sê hy (1990a:32) dit is spesifiek ontwerp om die makrofaktore wat betrokke is by die funksie van die literêre sisteem te verteenwoordig. Hierdie model maak dit duidelik dat in die polisisteepteorie die teks as sodanig nie as die enigste, en dikwels ook nie as die belangrikste, faset van die literêre sisteem beskou word nie (Even-Zohar 1990a:33). In hierdie studie waar die gepastheid van qn vertaling vir qn spesifieke teikengehoor bespreek word, is hierdie model, wat die aansienlike gewig beklemtoon wat ekstratekstuele faktore in die sisteem dra, besonder relevant.

Die polisisteepteorie is volgens Lambert gebruik as qn program vir navorsing, en nie eenvoudig as qn teorie op sigself nie. Die polisisteepteorie is nie qn geslote teorie wat klinkklare definisies aanbied nie. Dít is een van die sleutelkenmerke van hierdie teorie: die doel is nie om te teoretiseer nie, maar om modelle en metodologie vir navorsing te voorsien. Aanvullende hipoteses en teorieë is ontwikkel met verwysing

na dieselfde raamwerk, wat beteken dat die polisisteepteorie meer as een enkele teorie of hipotese is (Lambert 1995:109). Even-Zohar (1990a:2) beklemtoon ook dat die polisisteepteorie nie beperk kan word tot letterkunde nie en dat die polisisteepteorie *eventually strives to account for larger complexes than literature* (1990a:2).

Volgens Lambert (1995:106) is een van die eerste probleme met die resepsie van die polisisteeptemodel dat, hoewel die model aanspraak maak op *an* interdisiplinêre aard, die geskiedenis van die persepsie van die model nie geskei kan word van die geskiedenis van meer individuele dissiplines, onder meer die formalisme, strukturalisme en semiotiek nie. Lambert (1995:106) noem verder dat die polisisteepteorie hoofsaaklik binne literêre studie en veral binne vertaalstudie bekend is, wat die indruk kan skep dat die strekking en ambisies van die teorie beperk is tot *an* aantal spesifieke dissiplines, en selfs meer tot een dissipline, aangesien vertaalkenners nie noodwendig kenners op die gebied van literêre navorsing is nie, en omgekeerd.

Hoewel Even-Zohar aanvanklik die heterogeniteit van taal en vertaling gebruik het in sy bestudering van kulturele dinamika, wat die grondslag van die polisisteepteorie gevorm het (vergelyk Lambert 1997:8), het Even-Zohar self *an* aantal aanpassings aan sy teorie aangebring, hoofsaaklik onder die invloed van die sogenaamde *kulturele wending* in vertaalstudie (vergelyk byvoorbeeld Snell-Hornby 2006), wat, ironies genoeg deur die polisisteepteorie gefasiliteer is (Chang 2001:317). Even-Zohar het naamlik sy navorsingsbelangstelling verskuif van taal en letterkunde na kultuur in die algemeen. Hierdie verskuiwing is, volgens Chang, opmerklik in twee van sy onlangse artikels. In sy 1997-weergawe van *Polysystem Theory* het hy die teorie eksplisiet in *an* teorie van kultuur omskep deur spesifieke verwysings na taal, literatuur en vertaling te verwyder (Chang 2001:318). Even-Zohar het verder die klassifikasie van polisisteme in kategorieë soos politiek, ideologie, ekonomie, letterkunde en taal, verwyder om sodoende die universele kenmerke van alle polisisteme op die voorgrond te plaas en om eerder *an* algemene teorie van kultuur te formuleer (Chang 2001:319).

Omdat vertaalde literatuur ŉ verskeidenheid rolle in die polissisteem van die doelkultuur kan aanneem, volg dit onvermydelik dat die maniere waarop vertaling in ŉ gegewe kultuur beoefen word, gedikteer word deur die posisie wat vertaalde literatuur binne daardie polissisteem beklee. In die afdeling oor die vertaling van kinderliteratuur later in hierdie hoofstuk word daar spesifiek verwys na die randposisie wat kinderliteratuur, sowel as vertaalde literatuur, tradisioneel in die literêre polissisteem beklee (sien 2.6.3.3). Vergelyk verder ook Shavit (2006) se uitspraak dat vertalers van kinderliteratuur aansienlik meer vryheid gegun word as vertalers van hoofstroomliteratuur juis vanweë die randposisie wat kinderliteratuur in die literêre polissisteem beklee (soos bespreek in 2.6.3.1). Even-Zohar poog om deur sy polissisteemteorie ŉ nuwe definisie van vertaling as vakgebied te beklemtoon deurdat die parameters waarbinne die vertaalproses uitgevoer word in ŉ gegewe kultuur self gedikteer word deur die modelle wat op daardie stadium binne die doelkultuur se literêre polissisteem werksaam is.

Volgens Bassnett (1996:13) is die erkenning van die rol wat vertaling in die vormingsproses van die literêre polissisteem speel een van die sleutelaannames oor vertaling wat sentraal staan in die polissisteembenadering. Hierdie erkenning het daartoe gelei dat vertaling begin beskou is as ŉ fundamentele rolspeler in literêre en kulturele geskiedenis (aldus Bassnett 1996:13) en nie bloot as ŉ gemarginaliseerde aktiwiteit nie. In die Afrikaanse literêre polissisteem het kinderliteratuur byvoorbeeld lank agterweë gebly vanweë verskeie faktore, soos bespreek in 2.6.3.4, en het vertaalde kinderliteratuur ŉ groot bydrae gelewer tot die vestiging van ŉ tradisie van kinderliteratuur (vergelyk ook die bespreking van die ontwikkeling van vertaalde Afrikaanse kinderliteratuur in 2.6.3.4).

2.2.2 Beskrywende Vertaalstudie (BVS)

Volgens Theo Hermans (1999:8) word daar soms na die benadering wat bekend staan as *beskrywende vertaalstudie* verwys as die *polissisteembenadering*, wat verwys na een van die mees prominente konsepte binne die beskrywende benadering. Breedweg gestel word daar soms van ŉ *studieseperspektief* op

vertaling melding gemaak (aldus Hermans 1999:8), wat ook ander sisteemteoretiese konsepte benewens die polisisteemkonsep insluit. Volgens Hermans (1999:8) is dit egter goed om in gedagte te hou, wanneer daar melding gemaak word van beskrywende vertaalstudie, dat *one can perfectly well operate along descriptive lines without taking on board any systems or polysystems ideas*. Met hierdie stelling beklemtoon Hermans dat beskrywende vertaalstudie veel wyer strek as bloot *an* sistemiese benadering tot vertaling.

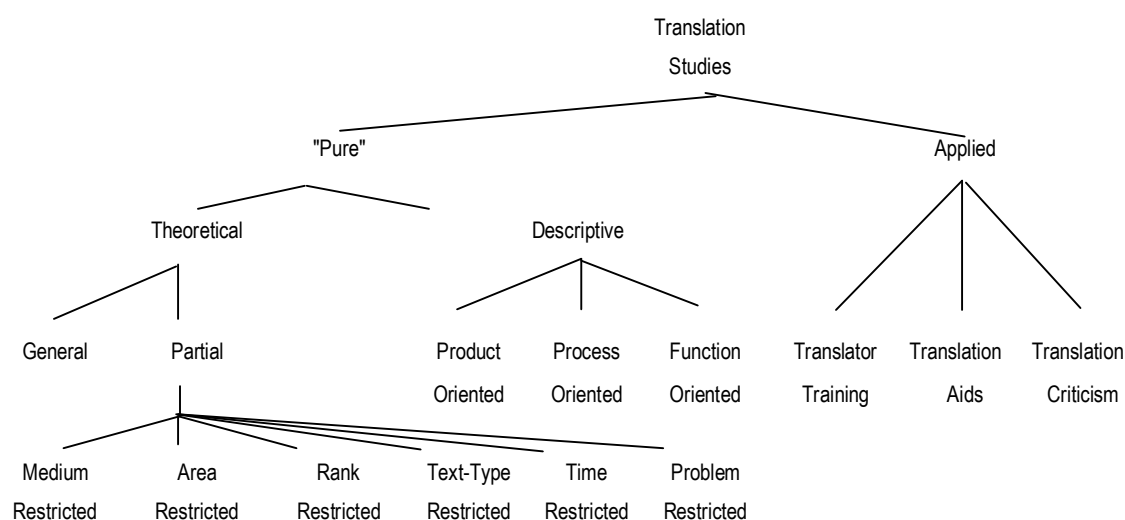
Volgens Christina Schäffner beskryf BVS vertalings as feite van doelsisteme. Dit ondersoek byvoorbeeld besluitneming in vertaling sowel as vertaalnorme, en argumenteer dat die vertaalproses die doelteks in ooreenstemming sal bring met die normsisteem wat die literêre sisteem in *an* kultuur oorheers (Schäffner 1997). Toury (1985:19) beskou die beginpunt van BVS as volg:

DTS starts from the notion that any research into translation, whether it is confined to the product itself or intends to proceed to the reconstruction of the process which yielded it (and on from there), should start from the hypothesis that *translations are facts of one system only: the target system*.

James Holmes (1988:71) beklemtoon dat vertaalstudie *an* empiriese dissipline is en dat dit twee hoofdoelstellings het, naamlik om die verskynsel van vertaling en vertalings soos dit in ons ervaringswêreld gemanifesteer word te beskryf; en om algemene beginsels te vestig waardeur hierdie verskynsels verduidelik en voorspel kan word⁹. Volgens hom kan die twee vertakkinge van *pure translation studies*+wat betrekking het op hierdie doelstellings onderskeidelik *beskrywende vertaalstudie* en *teoretiese vertaalstudie* genoem word (1988:71). Holmes is van mening dat BVS die naaste kontak met die empiriese verskynsel behou en verdeel BVS in drie hooftipes navorsing wat op grond van verskille in fokus van mekaar onderskei kan word, naamlik produkgeoriënteerd, doelgeoriënteerd, en prosesgeoriënteerd.

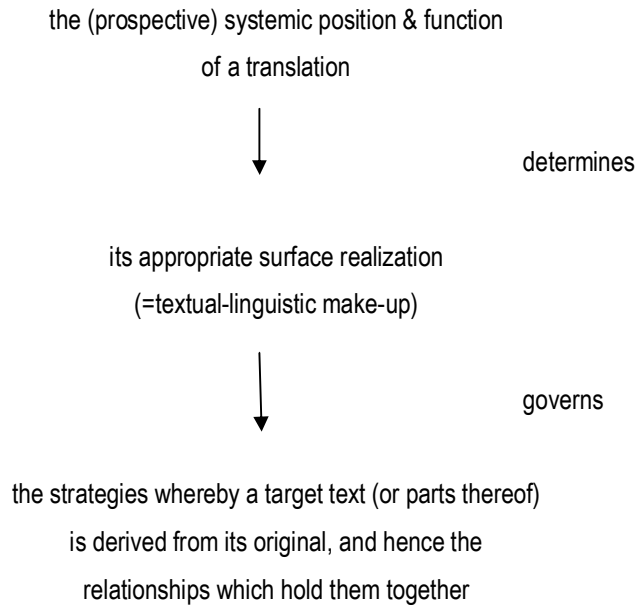
⁹ Hierdie beskrywing van die doelstellings van vertaalstudie is gebaseer op Carl Hempel se bespreking van die "fundamentals of concept formation in empirical science", waar hy sê "[e]mpirical science has two major objectives: to describe particular phenomena in the world of our experience and to establish general principles by means of which they can be explained and predicted" (Hempel 1952:1; vergelyk Toury 1995).

Volgens Toury is Holmes se konseptuele onderverdeling van vertaalstudie in verskeie onderafdelings een van die belangrikste bydraes van Holmes se program. Toury (1995:9) beklemtoon dat hierdie verdeling beskou moet word as 'n basiese beginsel van organisasie, wat 'n behoorlike verdeling van arbeid tussen verskeie soorte wetenskaplike aktiwiteit impliseer. Die verdeling op sigself is ontleen aan verwante dissiplines, byvoorbeeld linguistiek, en stem ooreen met Holmes se oortuiging dat vertaalstudie as 'n empiriese wetenskap behoort te ontwikkel (sien ⁴). Volgens Toury (1995:9) is Holmes se verdeling van vertaalstudie (naamlik die % split into *Pure* vs. *Applied* branches; *Pure Translation Studies* further broken down into *Theoretical* (*General* and *Partial*) vs. *Descriptive* sub-branches, with *Descriptive Translation Studies* branching again, in terms of three different foci of research . *Function-, Process-, and Product-oriented*") moontlik en verantwoordbaar. Holmes (1988:78) beklemtoon dat, hoewel dit dalk uit hierdie verdeling lyk of deskriptiewe, teoretiese, en toegepaste vertaalstudie as drie afsonderlike vertakkinge van die dissipline beskou word, dit belangrik is om daarop te let dat die verhouding in werklikheid dialekties van aard is, waar elk van die drie vertakkinge materiaal vir die ander twee verskaf. Holmes se onderverdeling van vertaalstudie, soos gesien kan word in sy welbekende % map of Translation Studies+ (1988), kan as volg voorgestel word:

Toury (1995:11) beklemtoon dat die drie benaderings in Holmes se onderverdeling van vertaalstudie (naamlik doel-, proses- en produkgeoriënteerd), hoewel geregverdig, nie as drie outonome studielevelde beskou behoort te word nie. Volgens hom is *en* beskouing van die drie benaderings as outonoom *en* *a* recipe for reducing individual studies to superficial descriptions+ (1995:11). Verder meen Toury (1995:11) dat *en* the extent that DTS aspires to offer a framework for individual studies of *all* kinds, at *all* levels, one cannot but proceed from the assumption that functions, processes and products are not just *related* in some obscure way, but rather, form one complex whole whose constitutive parts are hardly separable from one another for purposes other than methodical+. Volgens Toury (1995:11) is dit nodig dat, ongeag of *en* individuele studie proses-, produk- of doelgeoriënteerd is, die program daarna moet streef om die interafhanklikheid van al drie aspekte bloot te lê sodra dit kom by die institusionele vlak.

Toury (1995:12) beklemtoon ook die belangrikheid van die posisie (of toekomstige posisie) van *en* vertaling binne *en* doelkultuur en sê dat hierdie posisie as *en* sterk heersende faktor van die samestelling van die produk beskou behoort te word, aangesien *en* after all, translations always come into being within a certain cultural environment and are designed to meet certain needs of, and/or occupy certain *slots* in it+. Hierdie idee is besonder relevant in die bestudering van die vertaling *Die avonture van Alice* binne Afrikaanse kinderliteratuur, aangesien, soos enige vertaling, dit geproduseer is vir *en* spesifieke funksie, waarin die doelkultuur *en* aansienlike rol speel. Verder beheer die toekomsige doel van die vertaling ook die strategieë en benaderings wat aangewend word tydens die produksie van die betrokke teks, en sodoende die vertaalproses as sodanig (Toury 1995:12-13). Hierdie verhoudinge tussen die doel, die produk en die proses van vertaling word in die onderstaande figuur duidelik gemaak (Toury 1995:13):

Volgens Toury (1995:14) kan hierdie verhouding blykbaar ook van die ander kant af werk, in die sin dat die strategieë wat 'n vertaler gebruik, en die gevolglike tekstueel-linguistiese samestelling en die verhoudinge tussen die vertaling en die bronteks die posisie van die eindproduk in die doelkultuur kan beïnvloed. Hy meld egter dat, in ooreenstemming met die semiotiese benadering wat deurgaans aangeneem word binne die deskriptiewe vertakking, funksies egter, minstens logies gesproke, prioriteit verkry bokant hulle "surface realizations (also called "carriers" or "functors")" (Toury 1995:14). Volgens Toury (1995:14) is hierdie idee 'n hoeksteen van die Dinamiese Funksionalisme sedert die laat twintigerjare en vroeë dertigerjare, toe dit geformuleer is deur kenners soos Tynjanov, Jakobson en Bogatyrev. Wanneer hierdie perspektief dus aangeneem word, is die rolverwisseling nie meer moontlik nie. aangesien vertaling 'n teleologiese handeling is vanweë die blote aard daarvan, behoort die sistemiese posisie daarvan (en dié van toekomstige produkte) as vormende beperkings van die hoogste orde beskou te word (Toury 1995:14). Toury beklemtoon egter (1995:14) dat hierdie beginsel nie geldigheid verloor wanneer die posisie wat deur 'n vertaling beklee word in die doelkultuur verskil van die posisie wat dit aanvanklik bedoel was om te beklee nie en sê dat een van die take van BVS juis wel kan wees om die posisie wat die vertaling werklik beklee te vergelyk met die posisie wat dit bedoel is om te beklee, en tot die nodige gevolgtrekkings te kom. In hierdie studie word daar vanaf 'n soortgelyke uitgangspunt beweeg wanneer daar gekyk word of *Die avonture van Alice* vandag nog as 'n gepaste vertaling vir

doeltaallesers beskou kan word . met ander woorde hoe die posisie wat die vertaling werklik vandag binne die sistemiese konteks van kinderliteratuur beklee vergelyk met die posisie wat dit aanvanklik beklee het, of bedoel was om te beklee.

Volgens Toury (1995:24) kan vertalings beskou word as %acts of the culture which hosts them+, met die meegaande aanname dat, ongeag wat hulle funksie en identiteit is, hulle ook binne dieselfde kultuur saamgestel word. Volgens Toury was dit deur hierdie metodologiese wegspringpunt dat die benadering tot die bestudering van vertalings en vertaling in hulle onmiddellike kontekste die benaming %target-oriented+ verkry het (Toury 1995:24). Hierdie verwysingsraamwerk is aanvanklik as revolusionêr beskou, aangesien vertaalstudie op daardie stadium (in die sewentigerjare) gekenmerk is deur %extreme source-orientedness+(Toury 1995:24).

Toury (1995:26) beweer dat die posisie (en funksie) van η teks, insluitende die posisie en funksie wat gepaardgaan met η teks wat as η vertaling beskou word, eerstens en hoofsaaklik deur oorwegings in die doelkultuur bepaal word. Hy sê verder dat η vertaling op geen manier dieselfde sistemiese ruimte met sy oorspronklike kan deel nie . selfs nie eens wanneer die twee fisies langs mekaar teenwoordig is nie, maar beklemtoon dat dit nie beteken dat η vertaling nooit weer in η posisie kan wees om op die brontekst betrekking te hê nie, of soms selfs op die brontekst nie (1995:24). Toury beklemtoon dat selfs nie eens twee vertalings van η enkele teks waarskynlik presies dieselfde posisie sal beklee nie, en allermens as η blote weerspieëling van die oorspronklike in die brontekst (Toury 1995:30). Volgens hierdie beskouing kan daar dus gesê word dat vertalings soms η identifiseerbare (sub)sisteem van hulle eie vorm, maar steeds deel van die doelkultuur bly (vergelyk Toury 1995:29).

Toury beklemtoon dat die taal waarin η vertaling geformuleer word nie noodwendig η aanduiding is van die kultuur wat as doelkultuur vir sodanige vertaling optree nie. Hy is van mening dat η aanname van η een-tot-een-verhouding tussen taal en kultuur dikwels misleidend blyk te wees, veral aangesien die presiese identiteit van die doeltaal self moontlik deur die loop van die studie heroorweeg sal moet word (Toury 1995:29).

Volgens Toury (1995:16) behoort die kumulatiewe bevindinge van deskriptiewe studie dit moontlik te maak om η reeks koherente wette te formuleer wat die inherente verhoudinge benoem tussen al die veranderlikes wat relevant is aan vertaling. Die formulering van hierdie wette, wat verder strek as bloot deskriptiewe studie, kan ook die fundamentele rol van die dissipline in sy teoretiese faset saamstel. Toury (1995:16) beklemtoon egter dat hierdie wette, wat ontwerp is om die waarskynlikheid van η tipe gedrag, of doelgewaarwording, onder of ander een stel spesifiseerbare toestande te benoem, geensins absoluut is nie. Vertaalgedrag word gekontekstualiseer as sosiale gedrag, en vertaalnorme word verstaan as geïnternaliseerde gedragsbeperkings wat die gedeelde waardes van η gemeenskap verwesenlik. Alle besluite in die vertaalproses word dus primêr beheer deur sodanige norme, en nie (hoofsaaklik of eksklusief) deur die twee betrokke taalsisteme nie (Schäffner 1998:5-6).

2.2.3 Norme in vertaling

Volgens Schäffner (1998:1) is die term *norme* een van die sentrale konsepte binne vertaalstudie waarop daar verskille in fokus bestaan binne verskillende vertakkinge van vertaalstudie omdat die veld nie as η homogene dissipline ontwikkel het nie. Van Leuven-Zwart (1991:37) verduidelik een van die redes waarom die konsep *norme* η dubbele betekenis in vertaalstudie het: in toegepaste vertaalstudie is *norme* sinoniem met reëls . dit is wat vertalers, vertaalkritici en vertaalonderwysers beskou as die vereistes vir goeie vertalings. In teoretiese en beskrywende vertaalstudie is *norme* egter nie die vereistes wat vir vertalings daargestel behoort te word nie, maar die vereistes soos hulle in die praktyk bestaan en uit die praktyk afgelei is. Nie-toegepaste vertaalstudie is nie preskriptief van aard nie, maar beskryf en verduidelik die vereistes wat goeie vertalings moet nakom.

Vertaalnorme verteenwoordig een van die konsepte binne vertaalstudie wat η groot rol in die veld speel, maar terselfdertyd ook dikwels bevraagteken word. Gideon Toury en Theo Hermans het albei η sentrale rol in hierdie debat gespeel, en aansienlike bydraes tot die ontwikkeling van die konsep *norme* in en vir vertaalstudie

gelewer. Gideon Toury se werk oor vertaalnorme dateer uit die verhandeling wat hy in 1976 by die Leuven-kollokwium gelewer het, en word verder ontwikkel in Toury 1980, waarvan die boek *Descriptive Translation Studies and Beyond* (1995) as plaasvervanger beskou word (Snell-Hornby 2006:72).

Vir Toury is *norme* 'n waardevolle konsep omdat dit, weens die regulerende aard daarvan, 'n basis bied waarop die spanning wat ontstaan weens die uiteenlopende aard van 'n bronteks en 'n doelteks (wat uit die aard van die saak altyd ten minste twee tale en twee kulturele tradisies betrek) opgelos kan word (Toury 1995:56). Hy meld verder dat dit nuttig blyk te wees om die basiese keuse wat gemaak kan word tussen die vereistes van die twee vertaalsituasies (te wete die brontekssituasie en die doeltekkssituasie) as 'n aanvangsnorm ('initial norm') te beskou. Vertalers kan hulle dus onderwerp óf aan die bronteks of -kultuur, met die norme wat dit gerealiseer het, óf aan die norme wat aktief is in die doelteks of -kultuur. In die eerste geval sal die vertaling neig om die norme van die bronteks of -kultuur te onderskryf, en daardeur ook die norme van die brontaal of -kultuur. Volgens Toury kan hierdie neiging, wat dikwels gekarakteriseer word as die strewe na *geskikte* vertaling ('adequate translation')¹⁰, sekere onversoenbaarhede met doelnorme en praktyke inhou. Aan die ander kant, indien die tweede stroom gevolg word, word normsisteme van die doelteks en -kultuur geprikkel en aan die gang gesit. Skuiwe weg van die bronteks of -kultuur sou 'n bykans onvermydelike prys wees. Waar nakoming van bronnorme dus die *geskiktheid* van 'n vertaling in vergelyking met die bronteks en -kultuur bepaal, bepaal onderskrywing aan norme in die doelteks en doeltkultuur die *aanvaarbaarheid* ('acceptability') van die vertaling (Toury 1995:56-57). Snell-Hornby (2006:73) beklemtoon dat die vertaalpraktyk gewoonlik 'n kompromie tussen die twee uiterstes behels.

Die konsepte *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid* speel 'n sentrale rol in hierdie studie wat juis die gepastheid van 'n vertaling vir spesifieke teikenlesers ondersoek. In die volgende hoofstukke kom hierdie terme weer aan bod wanneer die vertaler se

¹⁰ Toury definieer 'n geskikte ("adequate") vertaling, 'n konsep wat hy van Even-Zohar ontleen, as volg: "An adequate translation is a translation which realizes in the target language the textual relationships of a source text with no breach of its own [basic] linguistic system" (Toury 1995:56).

oriëntering ten opsigte van norme ondersoek sal word en daar uiteindelik *en* gevolgtrekking gemaak sal word oor *Die avonture van Alice* as óf *en* *geskikte* óf *en* *aanvaarbare* vertaling. Dit is belangrik om daarop te let dat, volgens Toury, selfs die mees *geskiktheidsgeoriënteerde* vertaling skuiwe (~~shifts~~) weg van die bronteks behels en dat die voorkoms van skuiwe lank reeds erken word as *en* universele verskynsel in vertaling (1995:57).

Toury (1995:53) maak dit verder duidelik dat, vanweë die kulturele belang van vertaling, die vertaler *en* sosiale rol speel, waarvoor die verwerwing van *en* stel norme *en* voorvereiste is. Vertaling kan, binne die sosiokulturele dimensie, beskryf word as onderhewig aan beperkings van verskeie soorte en wisselende grade. Hierdie beperkings strek veel wyer as bloot die bronteks, die sistemiese verskille tussen die tale en tekstuele tradisies wat in die handeling betrokke is. Op grond van die magtigheid (~~potency~~) van sosiokulturele beperkings onderskei Toury tussen die teenpole algemene, relatief absolute *reëls* (~~relatively absolute rules~~) aan die een kant, en blote idiosinkrasieë (~~pure idiosyncrasies~~) aan die ander kant, met intersubjektiewe faktore algemeen bekend as *norme* wat die groot ruimte tussenin dek (vergelyk Toury 1995:54; Snell-Hornby 2006:73). Toury (1980:57) definieer norme as ~~a~~ category for descriptive analysis of translation phenomena+.

Volgens Toury kan daar van norme verwag word om werkzaam te wees nie net in alle tipes vertaling nie, maar ook by elke stap in die vertaalgebeure, en word dus weerspieël op elke vlak van die produk (1995:58). Hy onderskei tussen drie tipes norme wat op vertaling van toepassing is, naamlik voorlopige (~~preliminary~~) norme, aanvangsnorme (~~initial norms~~) en operasionele (~~operational~~) norme¹¹. Voorlopige norme het te doen met twee hoofstelle oorwegings wat dikwels wedersyds aan mekaar verbind is (~~interconnected~~): dié wat betrekking het op die bestaan en werklike aard van *en* definitiewe vertaalbeleid, en dié wat verband hou met die

¹¹ Toury se operasionele norme kan ook vergelyk word met Bartsch (1987) se “production norms” en Chesterman (1997) se “strategies”. Bartsch onderskei tussen produknorme (“product norms”) en produksienorme (“production norms”). Produktnorme reguleer hoe ’n produk behoort te lyk om as korrek en gepas beskou te word, terwyl produksienorme verwys na die metodes en strategieë waardeur ’n korrekte produk bereik kan word (vergelyk Schäffner 1999:1).

direktheid van vertaling (Toury 1995:58). Aanvangsnorme oorheers η vertaler se besluit om primêr óf aan die bronteks getrou te bly óf aan die doelkultuur.

Daar kan van operasionele norme gesê word dat hulle die besluite beheer wat tydens die vertaalhandeling geneem word. Hulle affekteer die matriks van die teks¹², sowel as die tekstuele samestelling en verbale formulering. Hulle beheer dus . direk of indirek . die verhoudinge wat tussen die doel- en brontekste sal geld, met ander woorde wat meer geneig is om onveranderd te bly onder transformasie, en wat sal verander (Toury 1995:58). Voorlopige norme het, volgens Toury (1995:59), sowel logiese as chronologiese voorkeur bo operasionele norme. Dit beteken egter nie dat daar geen verhoudinge tussen die twee hoofgroepe norme bestaan nie, maar hierdie verhoudinge is nie vas nie. Operasionele norme kan verder onderverdeel word in matriksnorme (~~%~~matriksnorme+) en tekstueel-linguistiese (~~%~~tekstueel-linguistiese+) norme (Toury 1995:58-59). Eersgenoemde kan onder andere bestaan van doeltaalmateriaal beheer wat bedoel is om die ooreenstemmende brontaalmateriaal te vervang (en dus die graad van *volheid* van die vertaling). Die mate waarin daar byvoorbeeld na weglatings, byvoegings en plekveranderings verwys word in vertaalde tekste kan ook soms deur norme vasgestel word, en sou ook deel vorm van die matriksnorme. Tekstueel-linguistiese norme beheer die keuse van materiaal waarin die doelteks geformuleer word, of waarmee die oorspronklike tekstuele en linguistiese materiaal vervang word (Toury 1995:59). Hierdie norme kan of baie algemeen wees en toegepas word op vertaling qua vertaling, of baie spesifiek, waar dit op η spesifieke tekstipe en/of vertaalmodus betrekking het (Toury 1995:59).

Toury se operasionele norme kan vergelyk word met Chesterman (1997) se strategieë. Eersgenoemde beheer, volgens Toury, die besluite wat tydens die vertaalhandeling geneem word en het betrekking op die verspreiding van linguistiese materiaal in die teks, sowel as die samestelling van die teks en formulering. Chesterman (1997:88) definieer strategieë as ~~%~~ways in which translators seek to conform to norms+. nie om noodwendig ekwivalensie te bereik nie, maar om die beste moontlike oplossing, of wat η vertaler as die optimale vertaling beskou, te bereik. Vertaalstrategieë verteenwoordig dus prosesse, en Chesterman (1997:88)

¹² Volgens Toury (1995:58) verwys die “matrix of the text” na “the modes of distributing linguistic material in it”.

beklemtoon dat hulle binne *en* gedragsraamwerk bestudeer behoort te word. Chesterman (1997:89) sê verder dat strategieë tipes linguistiese gedrag, en meer spesifiek tekstueel-linguistiese gedrag, beskryf en dus verwys na die vertaalhandelinge wat *en* vertaler tydens die vorming van die doeltteks uitvoer, oftewel *operations that may have to do with the desired relation between this text [die doeltteks] and the source text*. Die verband tussen Chesterman se strategieë en Toury se operasionele norme klink dus duidelik in die terminologie wat die teoretici gebruik. Chesterman se strategieë word in hoofstukke drie en vier gebruik om te beskryf hoe Brink as vertaler onder andere sekere vertaalprobleme opgelos het.

Volgens Toury (1995:61) sal daar waarskynlik bevind word dat vertaalnorme, dus die realisering van die ekwivalensieveronderstelling, almal in *en* groot mate afhanklik is van die posisie wat vertaling . sowel die handeling as die produk(te) . in die doelkultuur beklee. Hy beklemtoon ook dat norme onstabiele, veranderende entiteite is, nie vanweë enige intrinsieke foute nie, maar as gevolg van hulle aard as norme (1995:62). Vertaalnorme is aktief tydens *en* vertaalgebeurtenis, en in hulle effektiwiteit in die vertaalhandeling self (Toury 1995:65). Dit is egter nie soveel die norme self nie, maar eerder norm-beheerde (*norm-governed*) voorvalle wat waargeneem kan word (Toury 1995:65).

Toury (1995:67) is van mening dat daar nie verwag kan word dat die gedrag van *en* vertaler ten volle sistematies is nie. Daar kan verskillende motiverings vir besluite wees in verskillende probleemareas, maar dit kan ook oneweredig verspreid wees deur *en* opdrag binne *en* enkele probleemarea. Konsekwentheid binne vertaalgedrag is dus, volgens Toury (1995:67), *en* gegradeerde konsep, wat nóg nul (dit wil sê absolute wisselvalligheid), nóg een (dit wil sê absolute konstantheid) is. Hierdie stelling is besonder relevant in alle vertalings, en is ook van toepassing op die vertaalgedrag van André P. Brink in *Die avonture van Alice*, waar probleemareas in die bronteks tot uiteenlopende oplossings in die doeltteks gelei het, soos in die volgende hoofstukke bespreek word.

In BVS na ongeveer 1980, heers die beskouing dat vertaalekwivalensie gewoonlik gerealiseer word deur die verhoudinge tussen tekste (of teksdele) wat ons as verwant aan mekaar beskou as die doeltteks en die bronteks. Waarneming van

hierdie verhoudinge begin vanaf die doelt eks en beweeg na die bront eks, en verduidelikings vir eienskappe van die ekwivalensieverhoudinge word algemeen verskaf in terme van vertaal- en ander norme wat keuses van vertaalekwivalente binne die ontvangende doelkultuur beheer (vergelyk Malmkjær 2004: 141; Toury 1995:61). Volgens Kristen Malmkjær (2004:141) is dit dikwels verrassend om te ontdek dat, wanneer vertalings en hulle brontekste vanuit hierdie oogpunt bestudeer word, ~~en~~ hele reeks items as ekwivalente vir sekere ander items kan dien, maar dat hierdie kwessies nie sonder vraagstukke is nie. Sommige keuses van vertaalekwivalente kan, aldus Malmkjær, in sommige gevalle nie heeltemal korrek blyk te wees nie . nie altyd bloot ~~en~~ ongewone of ongelukkige keuse nie, maar soms ~~en~~ heeltemal verkeerde keuse. Na haar mening maak die doelt eksgeoriënteerde filosofie dit moeilik om sodanige oordele op teoretiese basis uit te spreek, aangesien dit teoreties altyd moontlik is dat vertalers ~~en~~ sekere norm of beginsel nagekom het, of ~~en~~ rede vir hulle keuse gehad het. Sy beskou hierdie situasie as problematies aangesien ~~the~~ is obviously important to be able to distinguish intentional, motivated choice from unintentional, caused error in the applied branches of our discipline, such as e.g. translation criticism and translation pedagogy+ (Malmkjær 2004:141-142).

Soos reeds genoem hou die konsep *norme* ~~en~~ aantal verskillende betekenisse vir verskillende vertaalteoretici in. Chesterman (1993:17), byvoorbeeld, gebruik Toury en Hermans se werk as uitgangspunt om te onderskei tussen verwagtingsnorme (~~expectancy norms~~+) en professionele norme (~~professional norms~~+) . Eersgenoemde verwys na hoe die doeltaalgemeenskap verwag ~~en~~ vertaling behoort te lyk ten opsigte van grammatikaliteit, aanvaarbaarheid, toepaslikheid, styl, tekstualiteit, gewenste vorm- of diskoerskonvensies, en dies meer; terwyl professionele norme die aanvaarde metodes en strategieë van die vertaalproses beheer, en in drie hoof tipes verdeel kan word, naamlik verantwoordingsnorme (~~accountability norms~~+) , kommunikasienorme (~~communication norms~~+) en verhoudingsnorme (~~relation norms~~+) .

In die funksionalistiese benadering tot vertaalteorie (sien 2.5) speel norme eweneens ~~en~~ belangrike rol, soos gesien kan word uit Vermeer se definisie van kultuur, wat vir hom die sentrale konsep van sy teorie vorm: ~~the~~ the totality of norms, conventions and

opinions that determine the behaviour of the members of a society+ (in Snell-Hornby 2006:55). Daar is interessante verbande te trek tussen die konsep *norme* soos dit gebruik word binne die deskriptiewe benadering sowel as binne die funksionalistiese benadering. Toury se voorlopige *norme* as vertaalbeleid vorm byvoorbeeld in die funksionalistiese benadering deel van die vertaalopdrag of skopos (sien 2.5; vergelyk Snell-Hornby 2006:75). Snell-Hornby (2006:76) beklemtoon dat die terminologie in die deskriptiewe benadering en die funksionalistiese benadering op die oog af ooreenstemmend voorkom, maar dat dit nie die geval is nie. Toury, byvoorbeeld, behou in sy benadering die term *ekwivalensie*, maar nie in 'n preskriptiewe sin nie, terwyl Vermeer dit eksplisiet verwerp. Toury se begrippe *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid* word deur Vermeer opgeneem, maar laasgenoemde gebruik dit in 'n ander sin. Toury se *norme* verskil van Vermeer se *norme* en die gebruik van ander terme, soos *geskiktheid* en *ekwivalensie* bly, volgens Snell-Hornby (2006:76) *idiosyncratic and hence opaque*. Die gebruik van die begrip *norme* duur in die negentigerjare voort, waar teoretici soos Hermans en Chesterman die konsep op hulle eie vertaalteoretiese benaderinge toepas, maar Chesterman gebruik ook die konsep *mime* (wat later ook deur Vermeer gebruik is, sien 3.4).

2.2.4 Manipulasieteorie

Die term *manipulasiegroep* of *manipulasieskool* is ontleen aan die versameling essays getiteld *The manipulation of literature* (Hermans 1985). Volgens Hermans (1999:8) is die woord *manipulation* in die titel van die boek voorgestel deur André Lefevere, en het die term *Manipulation group*, geskep deur Amin Paul Frank, gewildheid verkry deur Mary Snell-Hornby se uiteensetting van hierdie benadering (Snell-Hornby 1988:22-26) as een van die twee belangrikste denkskole in vertaalstudie in Europa in die tagtigerjare. Die benaming neem een van die meer provokerende stellings in die inleiding van *The manipulation of literature* op, naamlik dat, vanuit die doelperspektief, *all translation implies a degree of manipulation of the source text for a certain purpose* (Hermans 1985:11).

Hoewel Hermans (1985:10) beklemtoon dat die groep outeurs wie se essays deel vorm van *The manipulation of literature* ŉ groep kundiges is wat 9 aantal basiese aannames deel, maar nie 9 skool is nie, is dit presies hoe hulle bekend gestaan het. Die titel van die versamelwerk, tesame met Hermans se stelling hierbo het gelei tot die vestiging van die naam %manipulasieskool+(vergelyk Snell-Hornby 2006).

Volgens Snell-Hornby (1988:24) het die kundiges van die manipulasiegroep hulle eie leerstellinge, metodes en teoretiese modelle ontwikkel vanuit wat beskou kan word as essensieel 9 doelgeoriënteerde beginpunt. Hulle klem op die doelteks lei uit die aard van die saak tot 9 primêr deskriptiewe benadering, wat die normatiewe en evaluerende houding van sowel die tradisionele vertaalteoretiese benadering as linguisties-georiënteerde translatologie eksplisiet verwerp (Snell-Hornby 1988:24). Volgens André Lefevere (1992a:7) is dit duidelik waarom linguisties-gebaseerde denke nooit in staat was om vertalers en vertaalkundiges ten volle tevrede te stel nie. Hy meen dat linguistiese teorieë te make het met taal as 9 abstrakte sisteem, die Saussureaanse %langue+, terwyl vertalers en vertaalkundiges belangstel in taal binne konkrete gebruik, die Saussureaanse %parole+(Lefevere 1992a:7).

9 Verdere logiese ontwikkeling is die klemverskuiwing vanaf die vertaalproses en die probleme onderliggend daaraan na die produk, die vertaalde teks as 9 historiese feit, aldus Snell-Hornby (1988:24). Breër beskou as die basiese teoretiese raamwerk, is die studie van hierdie groep, volgens Snell-Hornby (1988:24) konkreet en empiries, met 9 duidelike klem op praktiese werk en gevallestudies. Volgens Snell-Hornby (1988:24) lei dit (dat die studie binne die manipulasieskool hoofsaaklik konkreet en empiries is) daartoe dat die teoretici in hulle werk konsentreer op beskrywings en analyses van vertaling. Hulle fokus onder meer op vergelykings van verskillende vertalings van dieselfde werk (en gaan deskriptief te werk, eerder as evaluerend) en op ondersoeke van die resepsie van vertalings (Snell-Hornby 1988:24-25).

Uit die uitsprake van Lefevere oor die aard van vertaling blyk dit duidelik waarom hy as een van die sleutelfigure van die manipulasieskool beskou word. So byvoorbeeld is hy van mening dat %translation is, of course, a rewriting of an original text+(Lefevere 1992b:vii), en dat die produksie van vertaling %an activity sui generis+is en

by die studie van vertalings by die meer omvattende opskrif *herskrywing* ondergebring moet word (1992b:6). Volgens hom weerspieël alle herskrywings, ongeag hulle doel, ŉ sekere ideologie en poëtika, en manipuleer as sodanig literatuur om in ŉ gegewe samelewing op ŉ gegewe manier te funksioneer. Hy sê verder (1992a:vii) *“[r]ewriting is manipulation, undertaken in the service of power, and in its positive aspect can help in the evolution of a literature and a society”*.

Herskrywings kan onder meer nuwe konsepte en genres inlei, en volgens Lefevere (1992b:vii) is die geskiedenis van vertaling ook die geskiedenis van literêre innovasie, van die vormende mag van een kultuur op ŉ ander. Hy sê (1992a:vii) dat herskrywing egter ook innovasie kan onderdruk, vervorm en beperk, en in ŉ era van toenemende manipulasie van alle soorte, kan die studie van manipulasieprosesse van literatuur, soos toegelig deur vertaling, ons help op weg na ŉ groter bewustheid van ons wêreld. Lefevere (1992b:7) beklemtoon dat diegene wat betrokke is by die studie van herskrywings hulle moet afvra wie herskryf, waarom, onder watter omstandighede en vir watter gehoor.

Volgens Lefevere (1992b:8) pas herskrywers die oorspronklike tekste waarmee hulle werk aan en manipuleer hulle dit tot ŉ mate, gewoonlik om dit te laat inpas by die dominante, of een van die dominante ideologiese en poëtiese bane van hulle tyd . ongeag of hulle vertalings, literêre geskiednisse, verwysingswerke, bloemlesings, kritiek, of selfs uitgawes van ŉ werk produseer. Lefevere (1992b:5) is van mening dat herskrywers in die verlede, soos in die hede, beelde (*“images”*) van ŉ skrywer, ŉ werk, ŉ tydstop, ŉ genre, of selfs ŉ hele letterkunde geskep het. Hierdie beelde het bestaan langs die werklikhede waarmee hulle gekompeteer het, maar die beelde was altyd geneig om meer mense te bereik as wat die ooreenstemmende realiteite kon, en hulle doen dit beslis ook nou. Die skep van hierdie beelde en die impak wat hulle maak is nie dikwels in die verlede bestudeer nie, en is steeds nie die onderwerp van gedetailleerde studie nie. Lefevere (1992b:5) beskou hierdie verskynsel as *“all the more strange since the power wielded by these images, and therefore by their markers, is enormous”*.

In sy vroeëre werke gebruik Lefevere (2004:234-235) die begrip *refractions*¹³ (refraksies) om te verwys na *the adaptation of a work of literature to a different audience, with the intention of influencing the way in which that audience reads the work*. Volgens hom kan refraksies aangetref word in die vorme van vertaling, kritiek, kommentaar, geskiedskrywing, onderrig, versamelwerke, ensovoorts. Lefevere (2004) merk op dat refraksies invloedryk is, maar dat hulle tradisioneel nie dikwels bestudeer is nie en beskou die vernaamste rede hiervoor *an* gebrek aan *an* gepaste raamwerk wat analise van refraksies relevant binne die breër konteks van *an* alternatiewe teorie tot die Romantiek-gebaseerde benaderings tot poëtika kan maak. Lefevere (2004) is van mening dat so *an* raamwerk waarbinne refraksies bestudeer kan word, wel kan bestaan indien refraksies beskou word as deel van *an* sisteem en indien die spektrum wat hulle refrakteer beskryf word. Volgens Lefevere (2004:246-247) hou refraksies *an* literêre sisteem aan die gang, aangesien dit deur kritiese refraksies is wat *an* teks sigself binne *an* gegewe sisteem vestig; dit deur vertalings is dat *an* letterkundige werk wat buite *an* gegewe sisteem geproduseer is *an* plek binne daardie *an* sisteem inneem; en dit deur refraksies is dat die sosiale sisteem se opvoedkundige ordening, wat kanonisering betref, bereik word. Volgens hom verteenwoordig die sisteemteorie *an* gepaste raamwerk waarbinne refraksies geanaliseer kan word.

Die heuristiese model waarvan die sistemiese benadering tot literatuur gebruik maak, berus, volgens Lefevere (2004) op *an* aantal aannames, wat grootliks ooreenstem met die sieninge van ander vertaalteoretici wat fokus op die sistemiese benadering, byvoorbeeld Even-Zohar, Toury, Hermans, ensovoorts (sien byvoorbeeld 2.2.1, 2.2.3, en 2.2.4). Lefevere (2004:234-237) meld naamlik dat literatuur *an* sisteem is, vasgelê in die omgewing van *an* kultuur of samelewing; dat die literêre sisteem oor *an* regulatoriese liggaam beskik, met verwysing na die beginsel van die patronaat (*patronage*); dat die literêre sisteem oor *an* sekere gedragskode beskik, *an* sogenaamde poëtika; en dat taal *an* weerspieëling van

¹³ Lefevere gebruik die term "refractions" in sy artikel "Mother courage's cucumbers: text, system and refraction in a theory of literature" (1982), opgeneem in Venuti se *Translation Studies Reader*. In Lefevere se latere werke, o.a. *Translation, Rewriting, & the Manipulation of Literary Fame* (1992), kom die term "refractions" nie voor nie, maar wel die term "rewritings". Die omskrywing en voorbeelde wat Lefevere (1982) van "refractions" gee, stem ooreen met sy voorbeelde van "rewritings" (1992).

kultuur is. Hy lig hierdie basiese aannames toe met voorbeelde van hoe hulle daadwerklik binne die literêre sisteem funksioneer (vergelyk Lefevere 2004:235-237) en bestee in latere werke (vergelyk Lefevere 1992b) hele hoofstukke aan elk van hierdie aannames. Volgens Lefevere (2004:244) word die kategorieë waarvan η sistemiese benadering gebruik maak geformuleer binne η tipe inerte raamwerk (~~the~~ inertial frame+), waarbinne alle eksperimente onder optimale toestande plaasvind, en waarbinne alle wette onfeilbaar werk. Hierdie benadering eggo in η sekere sin die konsep van die ~~ideale~~toestand wat sentraal gestaan het binne vertaalteorieë in veral die sestiger- en sewentigerjare en waarvan teoretici in die deskriptiewe benadering juis wou wegbreek. Funksionalisme (sien 2.5) kritiseer hierdie benaderings waar die ~~ideale~~toestand bloot η teoretiese of beheerde situasie verteenwoordig, en nooit in werklike vertaalsituasies realiseer nie. Venuti (2004:123) stel dit as volg: ~~The~~ ideal becomes possible only within a narrow range of texts in specific institutional situations, including translator training programs.+

Lefevere beklemtoon dat hy nie poog om by te dra tot die uitbreiding van die Algemene Sisteemteorie nie, maar eerder ~~to~~ make use of systems thinking as a heuristic construct+ en daarom meld hy slegs die belangrikste konsepte binne sistemiese denke ~~and~~ show how they can be applied to the study of rewritings+ (1992a:12). Leo Hickey (1998:1) definieer ook η aantal aspekte relevant tot vertaling, en sluit hiermee by bogenoemde stelling van Lefevere aan deurdat hy vertaling binne η sistemiese konteks as η omvattende konsep beskou, naamlik waar η aantal faktore in wisselwerking is. Hy is van mening dat vertaling . ongeag wat die konsep as geheel behels . semiotiese, linguistiese, tekstuele, leksikale, sosiale, sosiologiese, kulturele en psigologiese aspekte of elemente betrek, en al hierdie elemente word vandag bestudeer as bepalende faktore in vertaalhandelinge. Hy sê verder (1998:1) dat dit duidelik word dat, soos met enige ander vorm van herskrywing, vertaling manipulasie impliseer en daarom direk verwant is aan ideologie, mag, waardesisteme en persepsies van werklikheid. Hierdie mening sluit aan by Lefevere (1992b:2), wat sê dat die proses wat die aanvaarding of verwerping, kanonisering of marginalisering van literêre werke tot gevolg het, gedomineer word deur baie konkrete faktore wat relatief maklik is om te onderskei sodra daar na hulle gesoek word, sodra interpretasie as die kern van literêre studie vermy word en kwessies soos mag, ideologie, instelling en manipulasie hanteer word.

Bogenoemde bespreking van die manipulasieskool toon duidelik die rol wat ideologie, onder andere, in vertaling speel. In onder meer sowel die proses en die resepsie van die produk daarvan, en dit is juis in die teoretici van die manipulasieskool se benadering tot vertaling as herskrywing dat die belang van ideologie in vertaling veral begin beklemtoon is.

2.3 Vertaling en ideologie

Die term *ideologie* gaan dikwels gepaard met 'n politieke konnotasie en sommige vertaalteoretici, wat vertaling as 'n politieke handeling beskou, fokus juis op politieke definisies van ideologie. Tahir-Gürça lar (2003:113) is van mening dat vertaling politiek is aangesien sowel die handeling as die produk 'n proses van onderhandeling tussen verskillende agente uitbeeld. Op mikrovlak is hierdie agente vertalers, skrywers, kritici, uitgewers, redakteurs en lesers (Tahir-Gürça lar (2003:113). Volgens Calzada-Pérez (2003:4&5) hou onlangse definisies van ideologie verband met die konsepte *magsverhoudinge* en *dominasie*, maar sy is ook van mening dat ideologie soms in 'n meer positiewe sin beskou word as 'a vehicle to promote or legitimate interests of a particular social group (rather than a means to destroy contenders)'+

Vir Hatim en Mason (1997:144) behels ideologie 'the tacit assumptions, beliefs and value systems which are shared collectively by social groups'+. Hulle onderskei tussen die *ideologie van vertaling* en die *vertaling van ideologie*. Eersgenoemde verwys na die basiese oriëntering wat gekies word deur die vertaler wat binne 'n sosiale en kulturele konteks werkzaam is (byvoorbeeld die keuse tussen Venuti se domestikerende en vervreemdende vertaling), terwyl die *vertaling van ideologie* dui op die mate waartoe mediasie verskaf word deur 'n vertaler van sensitiewe tekste (vergelyk Hatim & Munday 2004:102).

Die ideologie van 'n vertaling sal, volgens Tymoczko (2003), 'n kombinasie wees van die inhoud van die bronteks en die verskeie spraakhandelinge wat in die bronteks

voorgestel word en relevant tot die bronteks is, tesame met die voorstelling van die inhoud, die relevansie daarvan vir die ontvanger, en die onderskeie spraakhandelinge van die vertaling self wat tot die doelkonteks spreek, sowel as resonansie en teenstrydighede tussen hierdie twee %uitinge+. Sy voer verder aan (2003:182-183) dat die ideologie van vertaling nie bloot vasgelê is in die vertaalde teks nie, maar in die uitsprake en standpunt van die vertaler, en in die relevansie van die vertaalde teks vir die ontvanger. In hierdie verband kan daar melding gemaak word van Brink se vertalersnotas, waarin hy sy standpunt jeens vertaling in die algemeen, sowel as sy benadering tot die vertaling van *Die avonture van Alice*, aan die leser blootlê.

Schäffner (2003:23) stem met bogenoemde stelling van Tymoczko saam en sê dat ideologiese aspekte binne 'n teks self vasgestel kan word, sowel op leksikale vlak (wat byvoorbeeld weerspieël word in die opsetlike keuse of vermyding van 'n spesifieke woord) as op grammatiese vlak (byvoorbeeld die gebruik van passiewe konstruksies om 'n direkte verwysing na die agent te vermy). Sy sê verder ideologiese aspekte kan meer of minder opvallend in 'n teks wees, afhangende van die onderwerp, genre en kommunikatiewe doel van die teks. Volgens Nord (2003a:111) word bykans enige besluit in vertaling bewus of onbewus gelei deur ideologiese kriteria. Ideologiese faktore is beslissend in die definiëring van die skopos en in die vertaler se keuse van funksioneel-toepaslike strategieë en benaderings.

Volgens Lefevere (1992b:41) is daar twee faktore wat basies die beeld van 'n literêre werk bepaal soos dit deur 'n vertaling geprojekteer word. Die eerste en vernaamste faktor is die ideologie van die vertaler (hetsy die vertaler dit gewillig aangryp en of dit op hom/haar as 'n beperking deur een of ander vorm van patronaat afgedwing word); die tweede faktor is die poëtika wat dominant is in die ontvangende literatuur op die tydstip wat die vertaling geproduseer word.

Lefevere is verder van mening dat die ideologie die basiese strategie of benadering dikteer wat die vertaler gaan gebruik, en dus dikteer dit ook oplossings vir probleme met betrekking tot sowel die %universe of discourse+ wat in die oorspronklike uitgedruk word (objekte, konsepte, gebruike wat behoort tot die wêreld waarmee die

skrywer van die oorspronklike bekend was) as die taal waarin die oorspronklike geskryf is. Venuti (2004) beklemtoon egter die belangrikheid van *en* sensitiewe begrip vir die verskille tussen die vreemde kultuur en die plaaslike kultuur, en in hierdie opsig kan die vertaler as *en* ideologiese (sowel as kulturele, uit die aard van die saak) bemiddelaar beskou word.¹⁴ Volgens Venuti (2004:469) behels vertaling veel meer as kommunikasie tussen kulture, en indien die vertaler sensitief is vir die etiese oorwegings onderliggend aan die vertaalproses, motiveer dit sodanige vertaler *to build a community with foreign cultures, to share an understanding with and of them and to collaborate on projects founded on that understanding [...]*. Hy stel dit verder as volg (Venuti 2004:469):

This ethical attitude is therefore simultaneous with a political agenda: the domestic terms of the inscription become the focus of rewriting in the translation, discursive strategies where the hierarchies that rank the values in the domestic culture are disarranged to set going processes of defamiliarization, canon reformation, ideological critique, and institutional change.

Uit bogenoemde blyk dit dus duidelik dat ideologie vir Venuti *en* belangrike aspek van vertaling verteenwoordig en ideologie vorm ook *en* kerndeel van Venuti se teoretiese beskouing van benaderings tot vertaling, soos in die volgende afdeling bespreek.

2.4 Domestikering, vervreemding en die (on)sigbaarheid van die vertaler

Venuti baseer die terme *domestikering* en *vervreemding* op begrippe van Friedrich Schleiermacher, *en* Duitse teoloog en vertaler, wat vroeg in die negentiende eeu teorieë oor die verhouding tussen die bronteksskrywer en die doelteksleser begin

¹⁴ Uit die menings oor ideologie, sowel as (veral) Lefevere se beskouing van vertaling as manipulasie en/of herskrywing (soos bespreek in 2.2.4), kan daar duidelik gesien word waarom die rol van ideologie in vertaling begin erken is, veral aangesien vertalers dikwels hulle keuses moet (kan) verantwoord en/of motiveer (vergelyk ook Malmkjær 2004:141, soos bespreek in 2.2.3). In die volgende hoofstukke waar die makro- sowel as mikrostrukturele aspekte van Brink se Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures* bespreek word, word ideologiese aspekte wat (moontlik) 'n rol in keuses en strategieë speel, verder bespreek.

formuleer het¹⁵. Volgens Schleiermacher is die belangrikste vraag hoe om die bronteksskrywer en die doelteksleser by mekaar uit te bring.¹⁶ Hy sien twee moontlike paaië vir ~~die~~ ~~ware~~ vertaler+, naamlik:

Either the translator leaves the writer alone as much as possible and moves the reader toward the writer, or he [sic] leaves the reader alone as much as possible and moves the writer toward the reader.

(in Lefevere 1977:74)

Schleiermacher verkies die eerste benadering tot vertaling, naamlik om die leser na die skrywer te beweeg (vergelyk Venuti 1995:101). Hierdie benadering behels dat vertalers ~~die~~ *vervreemdende* (~~alienating~~) benadering tot vertaling aanneem en hulle deur die taal en inhoud van die bronteks oriënteer. Hierdie benadering word teenoor ~~die~~ *naturaliserende* (~~naturalising~~) vertaalmetode gestel, waarna Venuti (byvoorbeeld 1995) later verwys as *domestikering*.

Vervreemding word deur Venuti (1995:81) beskryf as ~~an~~ *an* ethnodeviant pressure on [dominant cultural values] to register the linguistic and cultural differences of the foreign text+, waar die leser die vreemde in gestuur word. Hy beskou hierdie benadering as die gewenste een in ~~die~~ poging om die etnosentriese geweld van vertaling te beteuel. Venuti noem vervreemding ook ~~as~~ *resistancy*+ (Venuti 1995:24), en beskryf dit as ~~die~~ nievloeiende of vervreemdende vertaalstyl wat ontwerp is om die teenwoordigheid van die vertaler *sigbaar* te maak deur die vreemde identiteit van die bronteks te beklemtoon en dit te beskerm teen die ideologiese dominansie van die doelkultuur. Volgens Venuti (1995:20) is die ~~die~~ *vreemde*+ in *vervreemdende vertaling*

¹⁵Venuti (1995:41) beklemtoon dat, in sy bespreking van *vervreemding* en *domestikering*, die klem deurgaans op literêre vertaling val. Hy beskou dit as volg: "Throughout, the emphasis is on 'literary' translation in a broad sense (mainly poetry and fiction, but also including biography, history, and philosophy, among other genres and disciplines in the human sciences), as opposed to 'technical' translation (scientific, diplomatic, commercial). [...] Literary translation is emphasized because it has long set the standard applied in technical translation (viz. fluency), and, most importantly for present purposes, it has traditionally been the field where innovative theories and practices emerge. As Schleiermacher realized long ago, the choice of whether to domesticate or foreignize a foreign text has been allowed only to translators of literary texts, not to translators of technical materials."

¹⁶ Hierdie benadering eggo in 'n sekere sin ook wat Nord met haar term *lojaliteit* bedoel, al misken Venuti tegniese vertaling, waarop Nord fokus (vergelyk die bespreking van die funksionalistiese benadering tot vertaalstudie in 2.5).

nie *an* deursigtige voorstelling van *an* essensie wat in die vreemde teks aangetref en op sigself waardevol is nie, maar wel *an* strategiese konstruksie waarvan die waarde afhanklik is van die huidige doeltaalsituasie. Hy beklemtoon dat vervreemdende vertaling op die andersheid van die vreemde teks dui, maar slegs deur die kulturele kodes te ontwig wat in die doeltaal heers.

Venuti baseer sy begrippe *domestikerende* en *vervreemdende* vertaling op vertaalsituasies waar Engels die doeltaal verteenwoordig, en spreek sterk oordeel uit teen die hegemonie van Engels in die wêreld.¹⁷ Hy beskou *vervreemdende* vertaling as die gewenste vorm van vertaling juis aangesien dit *a* form of resistance against ethnocentrism and racism, cultural narcissism and imperialism+ kan wees (Venuti 1995:20).

Hy maak verder melding van Philip Lewis se konsep *abusive fidelity*+ (Venuti 1995:23), *an* begrip wat die mishandelende, dubbelsinnige verhouding tussen die vertaling en die vreemde teks erken, en *an* vloeiende vertaling ontwyk om sodoende in die vertaling enige kenmerke van die vreemde teks te produseer wat dominante kulturele waardes in die brontaal mishandel of weerstaan. Volgens Venuti (1995:24) kan die begrip *vervreemding* die manier waarop vertalings geles word én geproduseer word beïnvloed, omdat dit *an* konsep van menslike subjektiwiteit aanneem wat baie verskil van die humanistiese aannames onderliggend aan *domestikering*.

Volgens Johann Wolfgang von Goethe (2004:66) help vervreemding ons om terug na die bronteks te beweeg sodat die sirkel waarbinne benadering tot die vreemde en die plaaslike, die bekende en die onbekende konstant beweeg uiteindelik voltooid is. Hy sê ook dat *an* vertaling wat poog om sigself met die oorspronklike te identifiseer uiteindelik naby kom aan *an* interlineêre weergawe en ons begrip van die oorspronklike aanhelp (2004:66). Hierdie stelling eggo die idee van Walter Benjamin

¹⁷ Venuti verwys spesifiek na die dominante vertaalkulture in die VSA en die Verenigde Koninkryk. Venuti se beskrywings van “onsigbaarheid”, sowel as sy konsepte “domestikering” en “vervreemding”, is vanuit die oogpunt van Engels as die doeltaal, met ander woorde vertaling in Engels. Die konsepte kan egter met eweveel sukses ook op vertalings uit Engels toegepas word, waar die dominante Engelse kultuur (waarvan *Alice’s adventures in wonderland* deel vorm) die brontekskultuur verteenwoordig en dus ook ’n rol speel in die vertaalproses.

(2004:16) dat *en* vertaling die voortbestaan van die oorspronklike verteenwoordig: *Translation marks their stage of continued life*. Hy beklemtoon egter dat *no translation would be possible if in its ultimate essence it strove for likeness to the original. For in its afterlife . which could not be called that if it were not a transformation and a renewal of something living . the original undergoes a change* (Benjamin 2004:17).

Venuti (1995:20) het dit verder ook teen die verskynsel *domestikering* aangesien dit volgens hom *en* etnosentriese afskaling van die vreemde teks behels en veroorsaak dat die vreemde teks bloot voldoen aan die kulturele waardes van die doeltaal. Hierdie proses lei tot vertaling in *en* deursigtige, vlot, *onsigbare* styl om sodoende die vreemdheid van die doeltteks te minimaliseer (vergelyk Venuti 1995). Venuti stel domestikering gelyk aan Schleiermacher se beskrywing van *en* vertaling wat die leser in vrede laat so ver moontlik, en die skrywer na die leser laat beweeg (vergelyk Lefevere 1977; Venuti 1995). Dit is egter belangrik om daarop te let dat Venuti *domestikering* en *vervreemding* nie as teenoorgesteldes beskou nie. In die inleiding van die Italiaanse vertaling van *The translator's invisibility* (1999) beklemtoon hy dat hierdie terme as heuristiese konsepte beskou behoort te word, ontwerp om denke en navorsing te bevorder, eerder as binêre teenoorgesteldes. Venuti (2004) beklemtoon later wel dat alle vertalings noodwendig *en* mate van domestikering sal moet bevat (vergelyk ook die bespreking van die benaderings tot die vertaling van *Alice's Adventures* in hoofstukke drie en vier).

Venuti (1995:1) gebruik die term *onsigbaarheid* (*invisibility*) om na die mate van vloeiendheid (*fluency*) in *en* vertaler se werk te verwys. Hy is van mening dat, in die dominante Anglo-Amerikaanse vertaalkultuur, vloeiendheid direk verband hou met die oordeel oor die geslaagdheid of aanvaarbaarheid van *en* vertaling: *a translated text, whether prose or poetry, fiction or nonfiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers and readers when it reads fluently* (1995:1). Afwesigheid van enige linguistiese of stilistiese vreemdhede (*peculiarities*) laat die vertaling deursigtig voorkom, en wil voorgee dat dit die bronteksskrywer se persoonlikheid of bedoeling met die bronteks, of die essensiële betekenis daarvan, weerspieël . met ander woorde dit wil voorkom of die vertaling nie *en* vertaling is nie, maar inderwaarheid die *oorspronklike* (Venuti 1995:1).

Volgens Venuti (1995:1) is die illusie van deursigtigheid ~~en~~ gevolg van vloeiende diskoers, van die vertaler se poging om leesbaarheid te verhoog deur huidige doeltaalgebruik te onderskryf, en dit versteek in ~~en~~ mate die omstandighede waarbinne die vertaling geproduseer word, byvoorbeeld die vertaler se ~~crucial~~ intervention in the foreign text+. Hy is van mening dat ~~the~~ the more fluent the translation, the more invisible the translator, and, presumably, the more visible the writer or meaning of the foreign text+(Venuti 1995:1) en beskryf ~~en~~ vloeiende vertaling as volg: ~~A~~ a fluent translation is immediately recognizable and intelligible, ~~familiarised~~ domesticated, not ~~disconcerting~~[ly]q foreign, capable of giving the reader unobstructed ~~access~~ to great thoughtsq to what is ~~present~~ in the originalq(Venuti 1995:5). Vir Venuti (1995:8) verteenwoordig die *onsigbaarheid* van ~~en~~ vertaler ~~en~~ vreemde ~~self-annihilation~~+ en dit dra by tot ~~en~~ beskouing van vertaling wat ongetwyfeld die marginale status van vertalings in die Anglo-Amerikaanse kultuur versterk. Verder kan vloeiendheid as ~~en~~ diskursiewe metode beskou word wat gepas is vir domestikerende vertaling, en wat in staat is om nie bloot die etnosentriese geweld van domestikering uit te oefen nie, maar ook om hierdie geweld te verbloem deur die effek van deursigtigheid . die illusie dat die vertaling nie ~~en~~ vertaling is nie, maar die vreemde teks, aldus Venuti (1995:61). Die soeke na alternatiewe vir vloeiende vertaling lei, volgens Venuti (1995:99), na teorieë en praktyke wat dit ten doel stel om die vreemdheid van die vreemde teks te beklemtoon.

~~en~~ Vertaler kan die vreemdheid van die vreemde teks aandui deur ~~en~~ diskursiewe metode te gebruik wat afwyk van die heersende hiërargie van plaaslike diskoerse, maar ook deur ~~en~~ teks vir vertaling te selekteer wat die kontemporêre kanon van vreemde literatuur in die doeltaal uitdaag (Venuti 1995:148). Vervreemdende vertaling is, volgens Venuti (1995:148), ~~en~~ afwykende kulturele praktyk wat die dominante teenstaan deur affiliasies met marginale linguistiese en literêre waardes tuis te ontwikkel, insluitend vreemde kulture wat uitgesluit is weens hulle eie teenstand teen dominante waardes. Venuti (1995:146) is van mening dat vervreemdende vertaling gebaseer is op die aanname dat geletterdheid nie universeel is nie en dat kommunikasie gekompliseer word deur kulturele verskille tussen en binne linguistiese gemeenskappe. Hy sê dat vervreemding egter ook ~~en~~ poging is om hierdie verskille te herken en hulle toe te laat om kulturele diskoerse in die doeltaal te vorm.

Venuti beklemtoon egter dat benaderings tot vertaling slegs as vervreemdend of domestikerend gedefinieer kan word in verhouding tot spesifieke kulturele situasies, spesifieke oomblikke in die veranderende resepsie van ~~en~~ vreemde literatuur, of in die veranderende hiërargie van plaaslike waardes (vergelyk 1995:272). Verder kan kritiese kategorieë soos ~~%fluency+~~, ~~%resistancy+~~, ~~%domesticating+~~ en ~~%foreignizing+~~ slegs gedefinieer word deur te verwys na die vorming van kulturele diskoerse waarbinne die vertaling geproduseer is, en waarbinne daar aan sekere vertaalteorieë en -praktyke meer waarde geheg word as aan ander (Venuti 1995:38).

Dit blyk uit Venuti se aanvanklike standpunte oor domestikering en vervreemding (vergelyk Venuti 1992; 1995), dat hy sterk teen domestikering gekant was en dat hy vervreemding as die gewenste benadering beskou het. In meer onlangse publikasies blyk dit egter dat hy ~~en~~ meer objektiewe siening oor domestikering en vervreemding begin aanneem. In ~~en~~ artikel getiteld ~~%translation, Community, Utopia+~~ skryf Venuti (2004:483) dat vertaling teoretici laat beweeg het na ~~en~~ ~~%kritiese~~ ~~%refleksie+~~ (vergelyk ook 2.3) waarin middele geformuleer word om die vreemdheid van die vreemde teks te herstel of behou. Hy sê verder ~~en~~ etiek wat die domestikerende effekte van inskripsie teenstaan, kan slegs geformuleer en beoefen word primêr in plaaslike (~~%domestic+~~) terme, in plaaslike dialekte, registers, diskoerse en style. Vir Venuti beteken dit dat die linguistiese en kulturele verskille van die vreemde teks slegs indirek weerspieël kan word, deur hulle verplasing in die vertaling, deur ~~en~~ plaaslike verskil wat aan die waardes en instellings tuis voorgestel word (2004:483).

Venuti (2004:484) is van mening dat ~~en~~ vertaling van ~~en~~ roman binne die huidige praktyk die basiese elemente van narratiewe vorm wat die vreemdetaalteks struktureer, kan en moet oordra. Hy noem ook dat hierdie elemente nie sonder variasie is nie en dat enige taalgebruik op ~~en~~ sekere wyse afwyk van die standaarddialek. Venuti (2004:484) maak in hierdie opsig melding van Jean-Jacques Lecercle se term ~~%remainder+~~. die naam wat Lecercle aan hierdie variasies gee. Volgens Lecercle (in Venuti 2004:484-485) is hierdie variasies ~~en~~ oorblyfsel (~~%remainder+~~) omdat hulle kommunikasie van ~~en~~ onbetwisbare betekenis oorskry en in plaas daarvan aandag vestig op die voorwaardes van die kommunikatiewe handeling, voorwaardes wat in die eerste plek linguisties en kultureel is, maar uiteindelik ook sosiale en politieke faktore insluit. Venuti (2004:485) sê ~~%translating~~ is

always ideological¹⁸ because it releases a domestic remainder, an inscription of values, beliefs, and representations linked to historical moments and social positions in the domestic culture.+In die bespreking van kulturele en ideologiese kwessies in die vertaling van *Alice's Adventures* (in 3.5) word hierdie stelling duidelik geïllustreer.

Volgens Venuti (2004:485) sal enige kommunikasie deur middel van vertaling daarom die vrylaat van 'n plaaslike oorblyfsel (%domestic remainder+) behels, veral in die geval van letterkunde. Die vreemde teks word herskryf in plaaslike dialekte en diskoerse, registers en style, en dit lei tot die produksie van tekstuele effekte wat slegs op die geskiedenis van die ontvangende taal en kultuur 'n uitwerking het. Die vertaler kan, volgens Venuti (2004:485), hierdie effekte produseer om die vreemde teks te kommunikeer, en probeer om plaaslike analoë vir vreemde vorms en temas te verkry, maar die resultaat sal altyd verder strek as enige kommunikasie om brongeorïenteerde betekenismoontlikhede vry te stel. Uit hierdie benadering tot domestikering blyk dit dat Venuti met verloop van tyd 'n meer objektiewe beskouing van hierdie benadering aangeneem het, en selfs positief is oor die moontlikhede wat 'n domestikerende vertaling kan inhou.

Mary Snell-Hornby (2006) spreek kritiek uit teenoor Venuti se definisies van *domestikering* en *vervreemding*, sowel as oor sy woordkeuses. Sy sê naamlik dat Venuti se taal dikwels uitlokkend en polariserend is en dat *domestikering* volgens hom geweld op die bronkultuur uitoefen (2006:146). Sy ondersteun egter Venuti se sentrale standpunte en sê dat hy beslis geregverdig is (2006:146) in die basiese boodskap wat hy probeer oordra. Sy maak melding van Venuti se punt dat vertalers *onsigbaar* bly deur vlot, idiomatiese doeltaalweergawes (met ander woorde gedomestikeerde vertalings) te skep en sodoende die vreemde element in die doeltteks te onderdruk, maar beklemtoon dat sy standpunte begryp moet word binne die konteks van die %hegemony of English in the modern globalized world+ (Snell-Hornby 2006:146). Sy is van mening dat Venuti geregverdig is in sy uitdaging van die oorheersende rol van Engels en die posisie van vertalers en hulle werkstoestande, maar volgens haar is vervreemdende vertalings nie die oplossing vir al hierdie probleme nie (Snell-Hornby 2006:147). Laasgenoemde standpunt vind

¹⁸ Vergelyk die bespreking van ideologie in vertaling in 2.3.

ook weerklink in *en* ondersoek van die heersende benaderings in Brink se vertaling van *Alice's Adventures*. In die praktiese vertaalproses gebeur dit dat *en* vertaler, ten spyte van *en* aanvanklike voorkeur vir óf *en* domestikerende óf *en* vervreemdende benadering, uiteindelik, weens verskeie redes wat in die komende hoofstukke verder bespreek word, merendeels *en* kombinasie van die benaderings gebruik ten einde die beste moontlike doelteks te lewer.¹⁹

Volgens Venuti (1995:18) word die lewensvatbaarheid van *en* vertaling gevestig deur die verhouding daarvan tot die kulturele en sosiale toestande waaronder dit geproduseer en gelees word. Hy beklemtoon dat hierdie verhouding dui op die geweld wat in die vertaalhandeling berus . die hersamestelling van die vreemde teks in ooreenstemming met waardes, oortuigings en voorstellings wat reeds in die doeltaal bestaan . en beskou vertaling as die gewelddadige vervanging van die linguistiese en kulturele verskil in die vreemde teks met *en* teks wat vir die doeltaalleser verstaanbaar sal wees (Venuti 1995:18). Die doel van vertaling is, aldus Venuti (1995:18) *to bring back a cultural other as the same, the recognizable, even the familiar+* en hy beskou hierdie doel as *en* risiko vir *en* *wholesale domestication of the foreign text+*, waar vertaling dikwels *en* aanwending van *foreign cultures for domestic agendas, cultural, economic, political+* behels. Hy beskou ook vertaling as *the site of many determinations and effects . linguistic, cultural, economic, ideological+* (1995:19). Hierdie idee van vertaling as *en* terrein van vele bepalinge, waar invloede van verskeie velde byeenkom, is algemeen veral in hedendaagse vertaalstudie (vergelyk byvoorbeeld Snell-Hornby 2006; en Ulrych & Bosinelli 1999:237, wat beklemtoon dat vertaalstudie vandag as *en* meta- en multidissipline beskou word), en die klem op die rol van ideologie in vertaling speel *en* aansienlike rol in moderne ontwikkelinge binne die veld. Daar word in hierdie verband verwys na die ideologiese wending binne vertaalstudie, wat beskou word as *en* nuwe fokus op die ideologiese belang van die vertaalhandeling (Leung 2006:129).

¹⁹Volgens Stolze (2004:41) is die belangrikste probleem in vertaling die vertaler se kennisgrondslag ("knowledge base"), wat hermeneuties geaktiveer word deur die tekstuele toevoer. Vir haar is die dispuut tussen vervreemdende en domestikerende vertalers geneig om die primêre probleem van hoe 'n vertaler, met 'n min of meer beperkte kennis van die wêreld, die boodskap van 'n teks kan begryp. Sy noem dit die "hermeneutic issue" (Stolze 2004:41).

Volgens Hatim en Mason (1997:121) is dit belangrik om te onthou dat Venuti se mening oor domestikering binne 'n spesifieke vertaalsituasie geld: naamlik waar die doeltaal, en nie die brontaal, kultureel dominant is. Hulle sê dat, indien 'n domestikerende vertaling geproduseer word in 'n vertaalsituasie waar die kultureel dominante taal die brontaal is in 'n minderheidstaal as doeltaal, kan dit help om laasgenoemde (die minderheidstaal) te beskerm ~~%~~against a prevailing tendency for it to absorb and thus be undermined by source language textual practice+ (Hatim en Mason 1997:121). Hulle kontekstualiseer domestikering en vervreemding as volg:

Thus, it is not domestication or foreignization as *such* which is 'culturally imperialistic' or otherwise ideologically slanted; rather, it is the effect of a particular strategy employed in a particular socio-cultural situation which is likely to have ideological implications. The translator acts in a social context and is part of that context. It is in this sense that translating is, in itself, an ideological activity.

Dit is dan juis hierdie ~~%~~socio-cultural situation+ (Hatim en Mason 1997:121) wat die deurslaggewende rol speel in besprekings van *domestikerende* en *vervreemdende* vertaling, en in die komende hoofstukke waar hierdie begrippe telkens gebruik word, sal daar deurgaans ook verwys word na die breër sosiokulturele konteks.

Die rol van die kulturele is ook 'n oorweging wat veral in die funksionalistiese benadering tot vertaalstudie ontwikkel het tot 'n sentrale aspek binne die veld as geheel. Kultureel vorm 'n belangrike onderdeel van Vermeer se *skoposteorie*, 'n belangrike teorie binne die funksionalistiese benadering, aangesien die kulturele 'n beduidende invloed het op die doel van 'n teks, en ook 'n rol speel in lojaliteit en die vertaalopdrag, soos hieronder bespreek word.

2.5 Funksionalisme

Volgens José Lambert (1995:116) is die opposisie tussen deskriptiewe en preskriptiewe benaderings algemeen in hedendaagse vertaalteorie, hoewel dit nie noodwendig verbind kan word met die program beskrywende vertaalstudie nie.

Sedert die aanvang van die tagtigerjare het die invloedryke Fins-Duitse *skoposteorie* ook argumente ten gunste van η meer funksionele²⁰ blik op vertaling en tolking aangevoer. Justa Holz-Mänttärri en Hans Vermeer het sterk aangedring op die $\%skopos+$ (doel of funksie) van alle vertalings, en hulle groot impak op die Duitse tradisie word as parallel met Toury se doelgeoriënteerde benadering beskou (Lambert 1995:116). Lambert (1995:116) beklemtoon dat die hoofdoel van die teoretici van die funksionele benadering nie was om navorsing te ontwikkel nie, maar eerder om vertaling te ontwikkel en die kwaliteit van vertaling via die onderrig daarvan te verbeter.

Aanvanklik lyk dit of die teoretiese agtergrond van die funksionalistiese benadering in η groot mate verskil van die beskrywende (deskriptiewe) benadering, maar η aantal sentrale uitgangspunte wat in Toury se werk vooropgestel word, byvoorbeeld die konsep *norme*, geniet ook aandag in Reiss en Vermeer se werk (vergelyk Lambert 1995:116). Toury (1995:25) stel dit as volg: $\%Interestingly, the first formulations of the Skopostheorie by Vermeer (e.g., 1978) almost coincided with the beginnings of my own switch to target-orientedness (Toury 1977) . which sheds interesting light on how changes of scholarly climate occur, especially considering that for quite a while, the two of us were practically unaware of each other's work.+$

In die funksionalistiese benadering tot vertaalstudie is η oriëntering na kulturele oordrag, eerder as linguistiese oordrag dominant. Volgens Vermeer (1998:43) is dit maklik om te sien dat die metodes van gesproke en geskrewe vertaling aangepas moet word by die doelkultuurontvangers, om hulle sodoende in staat te stel om optimaal te verstaan wat die spreker of skrywer bedoel. Hy beskryf hierdie benadering as *kultuur-sensitiewe vertaling* (Vermeer 1998:45). Vertaling word as η kommunikatiewe handeling beskou, en nie as η transkoderingsproses nie en die funksie van die doelteks (prospektiewe vertaling) word vooropgestel, eerder as die voorskrifte van die bronteks (retrospektiewe vertaling). Die teks word beskou as η

²⁰ Volgens Vermeer (1998:49) het die begrip “functional” drie verskillende betekenisse vir teoretici in verskillende benaderings tot vertaalteorie, naamlik vir onder andere Catford (1965); De Waard en Nida (1986); en Holz-Mänttärri (1984) en Vermeer (1978) bo en behalwe die ander betekenisse van “funksie/funksioneel” in ander dissiplines. Vermeer beklemtoon (1998:49) dat “for Holz-Mänttärri and Vermeer a target text is meant to “function” according to a translation purpose (“skopos”).

integrale deel van die wêreld, en nie as 'n geïsoleerde voorbeeld van 'n taal nie (Snell-Hornby 1988:43). Die hoofargument in die funksionalistiese benadering tot vertaling is dat tekste geproduseer en ontvang word met 'n spesifieke doel of funksie in gedagte (Schäffner 1997).

Volgens Nord (2001:191) het funksionalisme dit ten doel om subjektiewe teorieë eksplisiet te maak deur vertaalmetodes met die **doel** van die vertaalproduk (met ander woorde met die bedoelde kommunikatiewe effek) te verbind, moontlik analoog met, of in opposisie teenoor, die bedoelde kommunikatiewe effek van die oorspronklike. Die funksionalistiese benadering steun dus die subjektiewe teorie dat ekwivalensie van kommunikatiewe funksie en/of effek nie 'n essensiële aspek van elke vertaalproses is nie, aldus Nord (2001:191), en hierdie teorie word ondersteun deur empiriese bewyse: daar is talle gevalle waar ekwivalensie tussen bron- en doelteks nie die doel van die vertaling is nie, bloot omdat dit nie moontlik is nie.

Vermeer word beskou as een van die leiersfigure in die Duitse vertaalteorie, sowel as binne die funksionalistiese benadering. Sy teoretiese oriëntering is gebaseer op die funksie van die vertaalde teks, en staan bekend as die *skoposteorie*, afgelei van die Griekse woord *skopos*, wat verwys na 'n doel of mikpunt (vergelyk Snell-Hornby 1988:46). Vermeer beskou vertaling primêr as 'n oordrag tussen kulture, oftewel 'n *cross-cultural transfer* en na sy mening behoort 'n vertaler bicultureel, of selfs multicultureel, te wees. wat uit die aard van die saak beheersing van verskeie tale insluit, aangesien taal 'n intrinsieke deel van kultuur vorm (vergelyk Snell-Hornby 1988:46). In hoofstuk vier (4.4.2 en 4.4.3) word die vertaalprobleme bespreek wat veroorsaak word juis vanweë sodanige verskille tussen die Britse (of Engelse) en Afrikaanse kultuur en taal (waar, soos Vermeer beklemtoon, kultuur 'n kerndeel van taal is). Vermeer (1998:42) definieer kultuur as volg: *By culture I understand the system of rules (conventions) and laws (norms) which regulate the behaviour of the members of a given society* en hy beklemtoon dat kultuur 'n proses is. Hy sê verder dat die diepste vlak van 'n teks die kulturele vlak is (Vermeer 1998:43).

Volgens Vermeer (1998:45) bepaal die skopos van 'n vertaling die benadering tot die vertaling en/of die vertaalstrategieë, en literêre vertaling is onderhorig aan dieselfde skoposbeginsel as die vertaling van pragmatiese tekste. Hy beklemtoon (1998:45)

dat die skoposteorie vertaalstrategieë nie tot een of slegs *en* paar beperk nie; dit stel geen beperkings nie . tensy die vraag na funksionaliteit van *en* teks vir *en* gegewe doel as *en* beperking beskou word, omdat dit die manier bepaal waarop *en* teks geproduseer word.

Vermeer beskou *en* vertaling as *en* vertaling wanneer dit as *en* teks in die doelkultuur funksioneer; die funksie van die vertaling in die doelkultuur bepaal watter aspekte van die brontaal in die vertaling oorgedra word, en daarom is die brontaal nie meer die norm op grond waarvan ekwivalensie gemeet word nie (Naudé 2000:5). Hierdie redenasie word versterk in Vermeer se konsep van die *onttroning* van die bronteks (vergelyk Snell-Hornby 2006:62). Nord (2001:201) beklemtoon dat funksie of funksionaliteit nie *en* kenmerk van *en* teks op sigself is nie, maar een wat aan die teks toegeskryf word deur die ontvanger op die moment van ontvangs, en dit is dus die ontvanger wat besluit indien (en hoe) *en* teks funksioneer . vir die ontvanger in *en* spesifieke situasie binne kultuur. *en* Suksesvolle vertaling in die funksionalistiese benadering hang saam met die beoordeling of die interpretasie van die vertaling deur die doeltekstleser koherent is met die unieke situasie van die leser.

Katharina Reiss (1971) stem met hierdie beskouing saam en volgens haar is die oordrag van die hoof funksie van die bronteks die bepalende faktor waarvolgens die doelteks beoordeel word²¹. Sy bied *en* lys vertaalmetodes volgens tekstipe, onder andere dat die doelteks van *en* informatiewe teks die volle referensiële of konseptuele inhoud van die bronteks moet oordra; dat die doelteks van *en* ekspressiewe teks die estetiese en artistieke vorm van die bronteks moet oordra; en dat die doelteks van *en* operatiewe teks die verlangde reaksie van die doeltekstontvanger moet ontlok. Sy verskaf verder *en* lys kriteria waaraan die gepastheid van *en* doelteks geassesseer kan word, naamlik intralinguistiese kriteria (byvoorbeeld semantiese, leksikale, grammatikale en stilistiese kenmerke) en ekstralinguistiese kriteria (byvoorbeeld situasie, onderwerp, tyd, plek, ontvanger, sender en ~~affektiewe~~ implikasies soos humor, ironie, emosie). In hoofstuk vyf word daar spesifiek verwys na die gepastheid van Brink se Afrikaanse vertaling, en die

²¹ Hoewel Reiss se werk op hierdie stadium (1971) nog binne die tekslinguistiese model geplaas word, waar die funksie van die bronteks bepalend is, word dit hier genoem vanweë die ooreenkomste met Vermeer se skoposteorie.

ooreenkomste tussen Reiss se kriteria en die makro- sowel as mikrotekstuele elemente wat in hoofstukke drie en vier onderskeidelik bespreek word, is opmerklik.

In Vermeer se funksionalistiese model word die teks nie beskou as 'n statiese en geïsoleerde linguistiese fragment nie, maar dit is afhanklik van die resepsie van die leser, en dit staan onvermydelik in 'n verhouding met die ekstralinguistiese situasie waarin dit ingebed is. Dit vorm dus deel van 'n wêreld-kontinuum (vergelyk Snell-Hornby 2006:52). Die ooreenkoms tussen hierdie beskouing van Vermeer en die sistemiese beskouing van literatuur binne die polisisteesemteorie is opmerklik. Die bespreking van die posisie van *Alice's Adventures* in die Engelse literêre kanon (1.4.2) dien ter illustrasie hiervan, sowel as die bespreking van die posisie van kinderliteratuur in die literêre polisisteesem (2.6.3.3).

Vermeer se *skoposteorie* plaas die klem op vertaling as 'n spesifieke tipe kommunikatiewe handeling, met elke handeling wat 'n spesifieke doel het. Hy beskou die doel (skopos) as die mees besliste vereiste van enige vertaling (Schäffner 1997) en beskou vertaling as 'n skopos-georiënteerde kulturele proses, wat nie 'n kwessie van bloot 'n vertaling van 'n bronteks is nie, maar van 'n *holistic acting in a target culture for a given purpose and its intended recipients* (Vermeer 1998:56). Christiane Nord beklemtoon verder dat, volgens Vermeer, die vertaalproses gestuur behoort te word deur die doel (*skopos*) wat die vertaling behoort te hê in die doelkultuur en nie deur die funksie van die bronteks in die bronkultuur nie (Nord 1991a:4).²² Volgens Nord (2001:200) bepaal die doel van die vertaling (*translation purpose*) die keuse van vertaalmetode en -strategie, die sogenaamde *functionality principle*.

Vermeer se verwysingsraamwerk stem ooreen met dié van Holz-Mänttari. Albei sien vertaling in terme van die handelingsteorie, en as 'n proses wat 'n aantal akteurs of operateurs (*actors*) benewens die vertaler betrek. Soos alle handelinge is vertaling doel-georiënteerd en word dit deur die skopos beheer. Skopos kan as volg van die

²² Volgens Schäffner & Wiesemann (2001:14) verkies funksionaliste (sowel as die tekslinguiste) die terme "bronteks" en "doelteks" in plaas van "brontaaltek" en "doeltaaltek", omdat hulle wil beklemtoon dat vertaling nie net, of nie eksklusief, 'n linguistiese aktiwiteit is nie, maar eerder 'n doelbewuste handeling (vergelyk Nord se *Translation as a purposeful activity* 1997), vasgelê in en bydraend tot ander doelbewuste handelinge.

funksie en intensie onderskei word: die skopos is die doel wat aan die vertaling deur die vertaler toegeskryf word; dit is dus 'n eienskap van die vertaling self. Die funksie van 'n vertaling word afgelei van en toegeskryf aan die vertaling deur 'n ontvanger. Intensies word hoofsaaklik deur akteurs gemanifesteer . deur die bronteksprodusent, die sender of die vertaler. Skopos, funksie en intensie kan dus soms ooreenstem en soms nie (vergelyk Chesterman 1998).

Die skopos van die bronteks en die skopos van die doeltteks kan identies of verskillend wees. In gevalle waar die skopos dieselfde is vir die twee tekste, heers daar 'n funksionele konstantheid+ ('functional constancy+', volgens Schäffner & Wieseemann 2001:15), terwyl tekste in gevalle waar die skopos verskil in die twee tekste 'n funksieverandering ondergaan. Die doeltteks moet in elke geval só gestruktureer word dat dit geskik, of gepas is vir die vereistes van die vertaalopdrag ('translation brief+). Reiss en Vermeer gebruik geskiktheid ('adequacy+') as 'n dinamiese konsep, verwant aan die vereiste standaard en kwaliteit van die doeltteks. Geskiktheid is dus 'n generiese konsep, in teenstelling met die linguistiese benaderinge tot vertaalstudie wat die konsep 'ekwivalensie+' as 'n bepalende kenmerk van (enige) vertaling beskou (Schäffner & Wieseemann 2001:15). Reiss en Vermeer gebruik wel die term 'ekwivalensie+', maar in die sin van 'n geskiktheid vir 'n skopos wat funksionele konstantheid vereis.

Die funksionaliste kritiseer die konsep *ekwivalensie* en die manier waarop dit gebruik is (vergelyk Snell-Hornby 2006). Hulle beskou dit as onmoontlik om 'n doeltteks te produseer wat 'n spieëlbeeld van 'n bronteks is en breek daarom weg van die linguistiese benaderinge om 'n eie funksionalistiese benadering te ontwikkel. Afgesien daarvan dat hierdie benadering meer klem op die doel van 'n vertaling lê, word meer aandag geskenk aan die rol van die vertaler en die vertaalproses as sodanig.

Daar is heelwat kritiek gelewer op die *skoposteorie*, en hoewel Vermeer op die meeste van die kritiek kon antwoord, het Christiane Nord se vertaalgeoriënteerde teksanalise bygedra tot 'n meer gedetailleerde funksionalistiese model (vergelyk Nord 1991). Sy inkorporeer elemente van teksanalise, wat teksorganiserings op of bo sinsvlak bestudeer. Hierdie model van Nord is primêr daarop gemik om 'n model vir

bronteksanalise²³ daar te stel wat op alle tekstipes en vertaalsituasies van toepassing is. Een van die belangrike aspekte in haar teorie wat dit vir vertalers prakties toeganklik maak, is die konsep van die vertaalopdrag (*translation brief*). Die vertaalopdrag behoort die volgende inligting oor sowel die bronteks as die doelteks te verskaf: die funksies van die tekste, die sender en ontvanger, die tyd en plek van ontvangs, die medium (skriftelik of gesproke), die motief (waarom die bronteks geskryf is en waarom dit vertaal is). Volgens Nord (2001:30) spesifiseer die vertaalopdrag watter tipe vertaling benodig word, en dit is waarom die inisieerder, of die persoon wat die rol van inisieerder aanneem (wat ook die vertaler kan wees) inderwaarheid besluit op die *skopos*. Nord (2001:31) is van mening dat 'n ervare vertaler in staat sal wees om die *skopos* af te lei van die vertaalsituasie.

Volgens Nord is die konsep *lojaliteit* aanvanklik in die *skoposteorie* bekendgestel om met die kulturele spesifiekheid van vertaalkonsepte rekening te hou (2001:185). Dit is bedoel as 'n etiese beperking op die andersins onbeperkte verskeidenheid moontlike funksies van die vertaling van 'n bronteks. *Lojaliteit* as term is bedoel op 'n interpersoonlike verhoudingsvlak om die term *getrouheid* (*faithfulness*), wat gewoonlik is op intertekstuele vlak, te vervang. Aangesien vertalers beskou word as skakels tussen twee kulture, rus daar 'n verantwoordelikheid op hulle teenoor hulle vennote. Dit wil sê teenoor bronteksskrywers, kliënte of opdraggewers, en dit is hierdie verantwoordelikheid wat Nord *lojaliteit* noem. Sy beklemtoon dat die term nie dieselfde as *getrouheid* of *ekwivalensie* behels nie, maar eerder 'n sosiale verhouding tussen mense definieer (2001:195). *Lojaliteit* verteenwoordig dus nie 'n intertaalige of 'n intersistemiese term nie, maar eerder 'n interpersoonlike term, aangesien *lojaliteit* teenoor doeltekslesers bedoel word.

Vermeer (1996:107) is egter van mening dat Nord se *lojaliteitsbeginsel* te veel gewig aan die bronteks verleen, en dat dit nie gevalle waar verskeie *lojaliteite* (aan die bronteks, doelteksleser, die opdraggewer se vereistes, ensovoorts) ter sprake is genoegsaam hanteer nie. Hy beklemtoon ook die problematiek wat ontstaan wanneer die verwantskap tussen *lojaliteit* en die teksprodusent of sender se bedoeling nagespeur moet word. Volgens Vermeer (1996:105) vermy die

²³ Vermeer is onder andere daarvoor beskuldig dat hy die bronteks negeer.

skoposteorie hierdie probleme deur η hoër standpunt te verskaf van waar teenstrydige lojaliteite opgelos kan word, en deur die vertaler toe te laat om die sender se bedoeling buite rekening te laat indien nodig (hoewel so η verontagsaming eskplisiet in die skopos gestel sal moet word).

In die funksionalistiese benadering het die rol van kultuur ontwikkel tot meer as net η bewuswording van η moontlike struikelblok of komplikasie in die vertaalproses, soos wat die geval was in die linguistiese benadering. Funksionaliste beskou kultuur as η gegewe en selfs as η nuwe moontlikheid in vertaalstudie as navorsingsveld. Die idee van kultuur as η totaliteit van kennis, vaardigheid en persepsie (spesifiek die begrippe *norm* en *konvensie*) is die basis van die funksionalistiese benadering tot vertaling as η spesiale vorm van kommunikasie en η sosiale handeling in kontras met abstrakte kodewisseling (Snell-Hornby 2006:55). Volgens Vermeer (1998:43) is dit maklik om te sien dat die strategieë van gesproke en geskrewe vertaling aangepas moet word by die doelkultuurontvangers om hulle sodoende in staat te stel om optimaal te verstaan wat die spreker/skrywer bedoel. Hy beskryf hierdie proses as *%kultuur-sensitiewe vertaling+* (1998:45). Die funksionaliste heg groot waarde aan die rol wat kultuur in die vertaalproses sowel as in vertaalstudie as navorsingsveld speel en die konsep *kultuur* is sentraal in die skoposteorie, aangesien dit η beduidende invloed het op die doel van η teks, asook in lojaliteit en in die vertaalopdrag, en het η groot rol gespeel in wat Snell-Hornby noem die *%cultural turn+* in Duitsland in die middeltagtigerjare (vergelyk Snell-Hornby 2006).

Die indruk word dikwels verkry dat daar in die tagtigerjare η paradigmaverandering in vertaalstudie plaasgevind het, maar dat daar twee afsonderlike vertakkinge was: die *%manipulasieskool+* in literêre vertalings met publikasies hoofsaaklik in Engels aan die een kant, en die funksionele skole gestimuleer deur Vermeer, met publikasies hoofsaaklik in Duits aan die ander kant (Snell-Hornby 2006:63). Hierdie indruk versuim egter om die gemene faktore van hierdie teorieë te beklemtoon, byvoorbeeld dat albei hierdie teorieë per definisie doelgeoriënteerd en funksioneel is, en aansienlike bydraes gelewer het in die ontwikkeling van vertaalstudie as η onafhanklike navorsingsveld (Snell-Hornby 2006:63). Ander gemene elemente is die wisselwerking tussen teorie en praktyk (vergelyk Toury 1995), en die konsep *%berskrywings+* (vergelyk Lefevere 1992b). η Nabye ondersoek van die belangrikste

literatuur van hierdie teorieë toon egter dat dieselfde terme soms verskillend gebruik word.  Voorbeeld hiervan is die term *kultuur*, wat deur Toury (byvoorbeeld 1995) bespreek word in die sin van *sisteem*.  Ander voorbeeld is die term *funksie*, wat, soos Toury later verduidelik wanneer hy skryf van *the (prospective) position (or function) of a translation within a recipient culture* (1995:12) hy dit in  ander sin gebruik as Vermeer in skoposteorie (Snell-Hornby 2006:64).

Volgens Snell-Hornby (2006) relativer die funksionalistiese benadering sowel teks as vertaling. Die een en enigste volmaakte vertaling bestaan nie, en enige vertaling is afhanklik van sy skopos en sy situasie. In hierdie benadering word  vertaling beskou op grond van hoe dit die bedoelde funksie nakom, en, wanneer dit vergelyk word met die voormalige kriterium van bronteksekwivalensie, word die konsep *vertaling* meer gedifferensieer en kom dit uiteindelik nader aan die realiteite van die praktyk (vergelyk Snell-Hornby 2006). Hierdie relativering van die teks sowel as die vertaling binne die funksionalistiese benadering, waar die uniekheid van elke situasie in terme van die skopos en die funksie  sleutelrol speel, is ook spesifiek in die vertaling van kinderliteratuur  bruikbare uitgangspunt. Verder staan kultuur, wat toenemend binne funksionalisme as  kerndeel van enige vertaalsituasie begin erken is, sentraal in die vertaling van kinderliteratuur.

2.6 Vertaling van kinderliteratuur

Children's books keep alive a sense of nationality; but they also keep alive a sense of humanity. They describe their native land lovingly, but they also describe faraway lands where unknown brothers live. They understand the essential quality of their own race; but each of them is a messenger that goes beyond mountains and rivers, beyond the seas, to the very ends of the world in search of new friendships. Every country gives and every country receives – unnumerable are the exchanges – and so it comes about that in our first impressionable years the universal republic of childhood is born.

Hazard, aangehaal in O'Sullivan (2006:146)

2.6.1 Inleiding

Kinderliteratuur word beskou as 'n relatief nuwe navorsingsveld (vergelyk Tabbert 2002). Oor die afgelope dertig jaar het vertaalstudie sowel as kinderliteratuur as wetenskaplike navorsingsvelde tot stand gekom en gevestig geraak deurdat universiteite en ander navorsingsinstansies aan hierdie velde aandag begin skenk het en departemente begin stig het om uitsluitlik op studie in hierdie rigtings te fokus (vergelyk Tabbert 2002:303). Die kombinasie van hierdie twee rigtings as 'n nuwe navorsingsveld, naamlik die vertaling van kinderliteratuur, bring unieke perspektiewe op albei velde na vore, en verteenwoordig 'n veld waarin daar spesifiek in die afgelope dekade 'n aansienlike toename in navorsing opgemerk kan word (vergelyk onder meer saamgestelde werke van Van Coillie & Verschuere 2006, Lathey 2006, en navorsing van Frank 2007 en Tabbert 2002).

2.6.2 Die begrip “kinderliteratuur”

In die voorwoord tot haar werk *Die kind se literatuur* noem Lydia Snyman (1983)²⁴ dat sy nie gebruik maak van die drie terme %kleuterboeke, kinderboeke en jeugboeke wat vandag algemeen geword het+ nie, maar eerder kies om die benaming %kinderliteratuur+ te gebruik. Deur dit te doen, word potensiële verwarring wat soms met die onderskeid tussen bogenoemde drie terme kan ontstaan, uitgeskakel, aangesien Snyman (1983) %kinderliteratuur+ definieer as %literatuur wat geskik is vir kinders tot ongeveer veertien jaar+. Vir die doeleindes van hierdie studie word Snyman se definisie van %kinderliteratuur+ as werkende definisie beskou, en word daar dus nie onderskei tussen kleuterliteratuur, kinderliteratuur en jeugliteratuur nie. Hoewel ouderdom dus nie gebruik gaan word om literatuur vir jongmense te kategoriseer nie, is daar wel aspekte van kinderliteratuur waar die ouderdom van lesers 'n belangrike rol speel.

²⁴ Snyman se werk *Die kind se literatuur* is 'n omvattende studie oor kinderliteratuur waarin dié term gedefinieer en bespreek word, ontwikkelingsfasies van die kind bestudeer word, en praktiese implikasies en probleme met verwysing na kinderliteratuur onder andere bespreek word. Die doel van hierdie bespreking is nie om 'n eweneens omvattende studie oor kinderliteratuur daar te stel nie, maar eerder om 'n oorsig oor die veld te kry ten einde klem te lê op die vertaling van kinderliteratuur.

Van Bruggen (1922:69-71) maak melding van 'n aantal studies oor die verband tussen kinders se ouderdom en, onder andere, hulle woordeskat en belangstellings in bepaalde aspekte van boeke. Hoewel hierdie studies reeds meer as dertig jaar gelede onderneem is, is daar wel universele aspekte daarvan wat nie verouder nie. So byvoorbeeld verwys Van Bruggen (1922:69) na 'n studie van Tracy en Kirkpatrick wat die woordeskat van kinders tot 5 jaar ontleed het, en bevind het dat kinders werkwoorde geleidelik makliker aanleer as selfstandige naamwoorde. Hulle kom tot die gevolgtrekking dat die kind 'n aangebore voorliefde vir alle handeling het. 'n bewering wat ook met illustrasies gestaaf word, aangesien tekeninge karakters dikwels in beweging voorstel. Van Bruggen (1922:70) is van mening dat handeling dus die eerste vereiste is van die stof wat kinders sal boei, en dat die bewondering wat kinders toon vir fisieke moed 'n geaksentueerde bewondering vir die daad is. Hy noem dat kinders voor puberteit meer waardering het vir die konkrete en fisieke, en dat die meer abstrakte en ingewikkelde daarna waardeur en verstaan kan word. Van Bruggen maak verder daarvan melding dat kinders, veral tussen 3 en 6 jaar, 'n besondere belangstelling in rympies en raaisels toon. Die kind se assosiasie-vermoë werk baie vry, en aangesien daar nog min verstandelike sensuur by die kind bestaan, staan dit hom/haar vry om assosiasies te maak wat vir die volwassene, weens meer ervaring, onmoontlik blyk te wees (Van Bruggen 1922:68). Volgens Van Bruggen (1922:70) let kinders meer op klanke as op betekenis, wat hulle voorliefde vir alliterasie, assonansie, ensovoorts verduidelik. Van Bruggen (1922:70) verwys in hierdie verband na Cather, wat hierdie stadium (3 tot 6 jaar) die 'primiese periode' noem, 'n periode waarin die belangstelling geleidelik oorgaan van rympies en raaisels tot die allereenvoudigste verhaaltjies.

Die klem wat daar in kinderliteratuur gelê word op klanke, rympies en raaisels is dus gegrond in navorsing oor die kind se ontwikkelingsstadiums. Dit is opmerklik dat Carroll in *Alice's Adventures* ook tot 'n groot mate van hierdie tegnieke gebruik maak om sy jong lesers se belangstelling te prikkel. Hierdie tegnieke verteenwoordig ook aspekte wat aan vertalers van kinderliteratuur spesifieke uitdagings bied, nie net met betrekking tot die vertaling van spesifieke klanke, rympies en raaisels nie, maar ook met betrekking tot oorhoofse benaderings tot vertalings, spesifiek met verwysing na vertaalprobleme.

2.6.3 Die vertaling van kinderliteratuur

Met die ontwikkeling van kinderliteratuur as 'n onafhanklike en akademiese navorsingsveld het kritici en kundiges die veld, volgens Lathey (2006:2), as 'n esteties en ideologies dinamiese medium begin beskou, en op hierdie manier het die bestudering van die vertaling van kinderliteratuur ook begin ontwikkel. Een van die eerste akademici wat konkreet begin aandag skenk het aan die vertaling van kinderliteratuur en verder beweeg het as blote breë, idealistiese stellings was Göte Klingberg, die Sweedse medestigter van die International Research Society for Children's Literature (IRSCL). Klingberg het aandag begin skenk aan die linguistiese prosesse, ideologie en ekonomie van die vertaling van kinderboeke en haar bydraes word beskou as een van die eerste substansiële publikasies oor die vertaling van kinderliteratuur (vergelyk Lathey 2006:2).

Lathey (2006:2-3) is van mening dat wanneer die transposisie van 'n teks vir kinders uit een taal en kultuur in 'n ander deur die "finely ground lens of the act of translation" beskou word, dit wisselende verwagtinge en interpretasies van kinderjare reflekteer. Dit is egter nie net die benaderinge tot die konsep kinderjare wat verskil onder kenners nie, maar ook die benaderinge tot en metodes vir die vertaling van kinderliteratuur.

2.6.3.1 Benaderings tot vertaling van kinderliteratuur en ondersoek daarvan

Soos wat die geval is met kenners van vertaalstudie, heers daar ook onder kenners van die vertaling van kinderliteratuur verskeie benaderings tot die bestudering daarvan sowel as metodes vir praktiese vertaling. Zohar Shavit, Göte Klingberg, Birgit Stolt, Helen Frank, Tina Puurtinen, Riita Oittinen, Emer O'Sullivan en Gillian Lathey is 'n aantal kenners op die gebied van kinderliteratuurvertaling, en 'n oorsig oor sommige van hulle benaderings tot die veld volg hieronder.

Zohar Shavit (2006:25) beskou vertaling . spesifiek die vertaling van kinderliteratuur . as 'n semiotiese konsep eerder as vertaling in die tradisionele normatiewe sin. Vir haar (2006:25) behels hierdie idee dat vertaling beskou word as deel van 'n oordragmeganisme . dit wil sê die proses waardeur tekstuele modelle van een

sisteem na η ander oorgedra word. In hierdie proses word sekere produkte geproduseer binne die doelsisteem, wat op verskeie en komplekse maniere met produkte in die bronsisteem verband hou. Die finale produk van die vertaalhandeling is dus die gevolg van die verhouding tussen η bronsisteem en η doelsisteem, η verhouding wat op sigself bepaal word deur η sekere hiërargie van semiotiese beperkings (Shavit 2006:25²⁵). Shavit beklemtoon (2006:25) dat in η beskouing van vertaling as η oordragsproses die betrokke onderwerp nie bloot vertalings van tekste uit een taal in η ander is nie, maar ook die vertaling van tekste uit een sisteem in η ander, byvoorbeeld vertalings uit die volwasse sisteem in die kindersisteem. Sy meld ook (2006:25) dat kinderliteratuur nie as η versameling elemente in η vakuum beskou behoort te word nie, maar eerder as η integrale deel van die literêre polissisteem.

Volgens Shavit (2006:26) kan vertalers van kinderliteratuur, anders as hedendaagse vertalers van volwasse literatuur, hulleself aansienlike vryheid ten opsigte van die teks toelaat as gevolg van die randposisie wat kinderliteratuur binne die literêre polissisteem beklee. Vertalers kan die teks op verskeie maniere manipuleer deur daaraan te verander, dit te vergroot, dit aan te pas, daartoe toe te voeg of daarvan weg te laat (Shavit 2006:26). Shavit (2006:26) beklemtoon egter dat al hierdie vertaalprosedures slegs toelaatbaar is mits vertalers die volgende twee beginsels nakom waarop vertaling vir kinders gebaseer is: η aanpassing van die teks om dit gepas en nuttig te maak vir die kind, in ooreenstemming met wat die samelewing (op η gegewe tyd) as opvoedkundig \pm goed vir die kind η beskou; en η aanpassing van die storielyn, karakterisering en taal by η samelewing se heersende persepsies van die kind se lees- en begripvermoë. Hierdie twee beginsels het, volgens Shavit (2006:26), verskillende hiërargiese verhoudinge in verskillende tydperke gehad. So byvoorbeeld was die eerste beginsel, gebaseer op die begrip van kinderliteratuur as η instrument vir onderrig, dominant in η tyd toe die konsep van didaktiese kinderliteratuur geheers het; in hedendaagse tye is die klem anders: hoewel die eerste beginsel steeds in η mate die aard van vertalings dikteer, is die tweede beginsel, naamlik dié van aanpassing van die teks by die kind se vlak van begrip, meer dominant (Shavit

²⁵ Shavit verwys ook na Jakobson, Toury en Even-Zohar. Shavit se verwysing na die konsep van die polissisteem, soos bespreek in 2.2.1 is hier opmerklik, en die polissisteemteorie klink deurgaans in die betrokke artikel.

2006:26). Shavit (2006:26) beklemtoon verder dat die twee beginsels egter nie altyd komplementêr is nie . soms kan dit selfs teenstellend wees. Bogenoemde beginsels word deur Shavit (2006) beskou as norme vir vertaling van kinderboeke.

Shavit (1986:113) is van mening dat hierdie twee beginsels elke fase van die vertaalproses bepaal: hulle dikteer besluite oor die tekstuele seleksieprosedure (watter tekste vir vertaling gekies sal word) en toelaatbare manipulasie. Sy beklemtoon egter die heel belangrikste aspek van hierdie beginsels en die rol wat hulle speel in vertaalde kinderliteratuur: %b]ut most important of all, in order to be accepted as a translated text for children, to be affiliated with the children's system, the final translated product must adhere to these two principles, or at least not violate them+(Shavit 1986:113).

Die kwessie van die rol van die polisistemiese posisie van kinderliteratuur word ook deur Helen Frank (2007) opgeneem. Volgens haar (2007:13) is die vraag of vertaling vir kinders fundamenteel verskil van vertaling vir volwassenes met betrekking tot die benadering en strategieë of metodes wat gebruik (kan) word een van die vernaamste kwessies in die vertaling van kinderliteratuur. Binne die polisisteesisteemteorie word literatuur beskou as 'n dinamiese sisteem waarbinne tekste voortdurend meeding om dominasie. Kinderliteratuur en vertaalde literatuur vorm deel van die literêre raamwerk, maar albei beslaan 'n randposisie in die literêre polisisteesisteem. Vertaalde tekste neig om te konformeer aan bestaande modelle in die doelsisteem aangesien die sisteem hoofsaaklik aanvaar wat konvensioneel en bekend is (Shavit 1986). Frank (2007:13) verwys na vorige studies (byvoorbeeld Shavit 1981) wat bewys dat vertalers van kinderliteratuur hulleself aansienlik meer vryhede veroorloof as vertalers van volwasse literatuur. Hierdie vryhede is hoofsaaklik in die vorm van aanpassings wat gemaak word juis omdat vertalers oordeel oor die inhoud van tekste op grond van wat hulle as gepas of onvanpas vir kinders in die doelkultuur beskou (Frank 2007:13). Hierdie oordele wissel van kultuur tot kultuur, en ook van teks tot teks, en die *skopos* of die vertaalopdrag, sowel as die vertaler se verkose benadering tot die vertaling sal uit die aard van die saak 'n deurslaggewende rol speel in die vertaler se oordeel.

Een van die belangrikste faktore wat 'n rol speel in die verskillende benaderings tot vertaling, is vertalers se keuse van benaderings tot die vertaling. Birgit Stolt (1980:8) verwys na Schleiermacher se stelling dat vertalers moet kies tussen een van twee benaderings tot vertaling, te wete domestikering en vervreemding, en hulle dan in die hele werk daaraan moet hou. 'n Kombinasie van die twee benaderings sou daartoe lei dat 'n skrywer en die leser elkaar totaal nie vind+(Stolt 1980:8). Stolt verwys na Wilhelm von Humboldt, wat hierdie twee benaderings 'n botsen+ noem waarteen vertalers hulle onvermydelik sal vasloop, maar 'n middeweg tussen die twee as absoluut onmoontlik beskou. Dit laat die vraag na die onmoontlikheid van die vertaling van kinderboeke ontstaan, waaroor die kinderboekskrywer Astrid Lindgren in 'n artikel in die vertaaltydskrif *Babel* in 1969 besin, waarin sy vra of kinderboeke vertaal behoort te word. Volgens Stolt (1980:9) verskil Lindgren van teoretici wat van mening is dat kinderboeke verbonde bly aan die land waar hulle geskryf is, en wat argumenteer dat kinders, met hulle beperkte ervaring, nie in staat sou wees om hulle te verplaas na onbekende milieus en mense uit ander lande nie. Lindgren, daarenteen, is van mening dat kinders se verbeeldings hulle in staat stel om wel ander kulture en situasies te begryp. Stolt (1980:9) haal Lindgren as volg aan: 'Ek geloof dat kinders een geweldig vermoogen hebben om, als er een goede vertaler is om ze te helpen, de meest onbekende en ver verwijderde dingen en omstandigheden opnieuw te beleven, en ik geloof dat hun fantasie doorgaat waar de vertaler niet verder kan gaan.+

Göte Klingberg (1980) is egter van mening dat die vertaler die doelteksleser in ag moet neem in die vertaling van kinderliteratuur, en dus nie, soos Lindgren hierbo voorstel, blindelings aan te neem dat kinders se verbeeldingswêreld hulle in staat sal stel om enige vreemde elemente in die bronteks te begryp nie. As die bronteks 'n werk vir kinders of jongmense is, beteken dit dat die skrywer in 'n bepaalde opsig met die lesers rekening hou, met hulle belangstelling, manier van ervaring, kennis, leesvaardigheid, ensovoorts. Klingberg sê (1980:28) as dit 'n aanpassing+ genoem word, kan die tegniese term vir die mate waarin daar rekening gehou word met eienskappe van jong lesers as die 'n graad van aanpassing+ gesien word. Sy is verder van mening (1980:28) dat die graad van aanpassing in die vertaling van kinderboeke in beginsel gehandhaaf moet word. Die vertaling moet, volgens haar, byvoorbeeld nie makliker of moeiliker lees of meer of minder interessant wees as die bronteks

nie. Hierdie siening kan vergelyk word met Nord se konsep %getrouheid+ (vergeelyk 2.5). Volgens Klingberg (1980:28) is dit moontlik om metodes te probeer vind om die graad van aanpassing in die bronteks sowel as die vertaling te meet en te vergelyk. Klingberg se benadering tot vertaling is dus in teenstelling met onder andere Toury se doelteks-georiënteerde benadering, aangesien haar aanname dat die outeur van die oorspronklike werk reeds die prospektiewe kinderlesers . hulle belangstellings, leesvermoë, ensovoorts . in ag geneem en die teks vir hulle geskik gemaak het, haar vertrekpunt is (vergeelyk Puurtinen 2006:59-60).

Klingberg (1980:28) beklemtoon verder dat daar in alle vertaalwerk probleme ontstaan wanneer die vertaler en die lesers tot  n ander kulturele omgewing as die skrywer behoort. Sy sê egter (1980:28) dat hierdie probleme duideliker na vore kom in die vertaling van kinderboeke %omdat de graad van aanpassing verandert (b.v.: de vertalingen worden moeilijker om te lezen), als de kulturele konteks van de buitenlandse omgeving onaangepast is weergegeven.+ Sy sê (1980:28) dat vertalers as gevolg hiervan geneig is om %kontekstaanpassing+ toe te pas. Kontekstaanpassing behels die aanpassing van die kulturele konteks²⁶ van die brontaal by die kulturele konteks van die doeltaal. Klingberg meld (1980:28) dat sy onder andere die volgende kategorieë as die algemeenste voorbeelde van kontekstaanpassing ervaar: die aanpassing van persoonsname, titels, geografiese name, plant- en dierename, metrieke terme, beskrywings van geboue en meubels, maaltye en voedsel, waardes en gebruike, kinderspeletjies, eienaardighede in die brontaal soos woordspel, homonieme en homofone, en nuwe woorde en vreemde taal in die bronteks. Vir haar (1980:28) hou kontekstaanpassing  n tweeledige probleem in, naamlik dat kontekstaanpassing aan die een kant noodsaaklik is by die vertaling van kinderboeke indien daar vasgehou wil word aan die graad van aanpassing in die bronteks, maar dat aan die ander kant, een van die doelstellings van die vertaling van kinderboeke die bevordering van kennis van en begrip vir ander kulture by die jong leser is.

Klingberg (1980:28) beskou ander aanpassingskategorie  (benewens kontekstaanpassing) wat in vertalings van kinderboeke aangetref word oor die

²⁶ Klingberg se konsep *kulturele kontekstaanpassing* is gebaseer op 'n vroeë gebruik van die konsep *naturalisering* deur Mary Wollstonecraft, sien Lathey (2006:5), wat in praktyk dieselfde inhou as Venuti se *domestikering*.

algemeen as 'n heel twijfelagtiger+. Hierdie kategorieë behels *modernisering*, waar pogings aangewend word om die doelteks van meer direkte belang vir die veronderstelde lesers te maak deur die tyd te moderniseer of 'n paar details van die omgewing te verruilen voor meer recenter+ (Klingberg 1980:28) en *zuivering*, waar verandering en inkorting daarop gerig is om die doelteks in ooreenstemming met die waardes van veronderstelde lesers te bring. Hetsy die waardes van kinders of hulle ouers. Volgens Klingberg (1980:29) wil dit voorkom of *zuivering*, en in 'n mate ook *modernisering* in stryd is met een van die oogmerke van vertaling, te wete die kweek van kennis van en begrip vir ander kulture. Daar is ook ander kwessies, aldus Klingberg, wat in hierdie verband in ag geneem behoort te word, byvoorbeeld swak vertalings, swak weergegewe agtergrond, probleme waar die bronteks afwyk van normale spraakgebruik, byvoorbeeld dialek, jargon, kindertaal, ensovoorts en hoe dit oorgedra behoort te word in die doeltaal. Sy beklemtoon (1980:29) dat hierdie probleme groter word wanneer dit om kinderliteratuur gaan.

Teoretiese denke oor die vertaling van kinderliteratuur sluit 'n beraamde fokus op die kwessie van kulturele konteksaanpassing in (Frank 2007:14). Toury (1980) se begrippe *aanvaarbaarheid* en *geskiktheid* hou verband met kulturele konteksaanpassing aangesien dit bepaal in watter mate 'n teks aangepas word by die kulturele situasie van die doelteksleser. Volgens Puurtinen (2006:56) beklee elke vertaling 'n posisie op 'n kontinuum met *aanvaarbaarheid* en *geskiktheid* as uiterstes en verteenwoordig 'n vertaling gewoonlik 'n kompromie tussen hierdie twee pole. Volgens Frank (2007:14) is daar in die vertaling van kinderboeke 'n neiging om die bronteks by die doelteksleser se vlak van ervaring en begrip aan te pas en om die kulturele omgewing van die bronteks nader aan die doeltekslesers te beweeg, wat dus dui op *aanvaarbaarheid*. Aanpassingsmetodes en verduidelikings wat deur vertalers gebruik word in die belang van leesbaarheid beskerm die leser van die vreemdheid van die werk, en verteenwoordig 'n *domestikerende* benadering.

Volgens Frank (2007:15) is die boeke wat kinders lees onderhewig aan beperkings wat op die boekindustrie afgedwing word deur kommersiële, opvoedkundige, sosiale, politieke en ideologiese magte wat bepaal wat aanvaarbaar of wenslik is. Die gedeelde sisteemwaardes in elke kultuur waaraan kinders blootgestel word in die proses van kulturele aanpassing bots soms wanneer boeke vir vertaling oorweeg

word. Kinderboeke is stewig in hulle bronkultuur geanker, en weerstaan dus implisiet kulturele en linguistiese verplanting, en onversoenbaarheid met norme van aanvaarbaarheid in die doelkultuur kan weerstand op sowel inhouds- as vormvlak veroorsaak (Frank 2007:15).

Emer O'Sullivan (2005:74) verwoord die probleem wat ontstaan tussen 'n vertaler se keuse vir óf aanvaarbaarheid óf geskiktheid en beskou dit as 'a paradox at the heart of the translation of children's literature: it is commonly held that books are translated in order to enrich the children's literature of the target language and to introduce children to foreign cultures, yet at the same time that foreign element itself is often eradicated from translations which are heavily adapted to their target culture, allegedly on the grounds that young readers will not understand it.' O'Sullivan (2005) beskou die vertaling van kinderliteratuur as 'n balanseringsproses tussen die aanpassing van vreemde elemente by die jong leser se vlak van begrip en die behoud van die verskille wat 'n vertaalde vreemde teks se potensiaal vir verryking van die doelkultuur vorm.

Riitta Oittinen (2000) beskou die verhouding tussen aanvaarbaarheid en geskiktheid as volg: 'n vertaling is lojaal aan die bronteksskrywer indien lesers die vertaling aanvaar en geniet. Volgens O'Sullivan (2005:79) reduceer Oittinen die moontlike funksies van kinderliteratuur tot 'n enkele funksie met hierdie stelling, naamlik die funksie dat die doelteks, ongeag die vorm, tot lesers moet spreek. Volgens O'Sullivan (2005:79) is Oittinen se poging 'to disregard the potential conflict between absolutely child-centred translation and loyalty to the author of the source text, (dit wil sê die potensiele konflik tussen aanvaarbaarheid en geskiktheid) instead seeing the one as an expression of the other' 'n dapper poging, maar dit neem te veel aspekte van die komplekse aard van kinderliteratuur geensins in ag nie.

Oittinen se bydrae tot die vertaling van kinderliteratuur strek egter aansienlik verder as bogenoemde problematiese beskouing. Sy gebruik byvoorbeeld Bakhtin se kategorie van didaktiek om te verduidelik hoe vertalers tot jong lesers behoort te spreek (Oittinen 2000) en trek 'n interessante verband tussen kinderliteratuur en die karnavaleske. Oittinen (2003:183) verwoord haar benadering tot die vertaling van kinderliteratuur as volg:

"Translation is in many ways a covenant. The translator of children's literature *should reach out* to the children of her/his culture. The translator *should dive into* the carnivalistic children's world, reexperience it. Even if she/he cannot, being an adult, succeed, she/he *should try to reach into* the realm of childhood, the children around her/him, the child in her/himself. This reaching into the carnivalistic world of children, this reaching out to children without the fear of relinquishing one's own authority, is dialogics. When translating for children, we *should listen* to the child, the child in the neighborhood and the child within ourselves."

Hoewel Oittinen se benadering daarvoor gekritiseer is dat dit preskriptief is, aangesien sy aan vertalers voorskryf hoe om vir kinders te vertaal, soos gesien kan word deur die kursivering in bogenoemde aanhaling (vergelyk ook O'Sullivan 2005:79), is haar bydrae op die gebied van die vertaler se beeld van die kind, sowel as die leesbaarheid van die vertaling, van groot waarde.

Oittinen (2006:93) verwys na die leesbaarheid van tekste, ~~en~~ faktor waarmee die vertaler van kinderliteratuur rekening moet hou aangesien boeke vir kinders dikwels ook hardop voorgelees word, sowel as self gelees word. Sy beskou leesbaarheid as volg: ~~I believe that the readability of a text is determined not only by the text in the abstract or by the meanings in the text, as words on paper, but by the reader's entire situation~~ (Oittinen 2006:93). Volgens haar is die konsep *leesbaarheid* selfs misleidend, aangesien dit dikwels gebruik word om te verwys na die moeilikheidsgraad van tekste, ongeag hoe die individuele leser daarop reageer. Sy is van mening dat dit veel meer sinvol sal wees om te verwys na die leesbaarheid van die leessituasie, ~~which is not far from the idea of acceptability~~ advocated by the Israeli scholar Gideon Toury (1980).

2.6.3.2 Uitdagings aan die vertaler van kinderliteratuur

Riitta Oittinen (2006:35) verwoord die uitdagings aan die vertaler van kinderliteratuur akkuraat as sy sê dat vertalers van kinderliteratuur spesifieke vaardighede nodig het benewens die vaardighede waaroor professionele vertalers van volwasse literatuur behoort te beskik. Die vertaler moet, aldus Puurtinen (2006:54), die behoeftes van

die doelgehoor in ag neem, sowel as die status en spesiale kenmerke van die bronteks, die kultuurspesifieke norme wat vertaling reguleer, en moet ook 'n algemene strategie of benadering bepaal met betrekking tot die spesifieke boek wat vertaal moet word.

Kinderboeke bied, volgens Oittinen (2006:35), unieke uitdagings aan vertalers, onder meer omdat hulle dikwels geïllustreer is of bedoel is om voorgelees te word. Verder het kinderboeke ook 'n tweeledige gehoor, kinders en volwassenes, en soms word 'n boek wat oorspronklik vir volwassenes geskryf is 'n storie vir kinders (byvoorbeeld *Gulliver's Travels*) en andersom (Oittinen 2006:35). Die situasie word verder bemoeilik in die vertaling van kinderliteratuur: volgens Lathey (2006:5) bepaal volwassenes wat kinders lees, aangesien volwassenes die skrywers, uitgewers en arbiters van kinders se leesmateriaal is. Sy beklemtoon verder dat selfs die volwasse skrywers wat die naaste kom aan 'n begrip van kinderjare nooit volkome 'n kind se perspektief kan aanneem nie, en hierdie fundamentele gaping tussen volwassene en kind verwoord sigself in die dualiteit van hoe die verteller tot die jong leser spreek (Lathey 2006:5). Vertalers moet dus 'n volwasse teenwoordigheid binne die teks in verskeie vorme in ag neem, volgens Lathey (2006:5), *from the spectre of the controlling adult presence looking over the child's shoulder, to a playful irony intended for the adult reading aloud to a child.*

Oittinen (2006:36) maak melding van haar navorsing oor vier Finse vertalings van *Alice's Adventures in Wonderland* om te staaf dat gehore van kinderboeke kan verander. Volgens haar (2006:36) is twee van die Finse vertalings duidelik op kinders gemik, terwyl die ander twee vertalings vir meer volwasse lesers bedoel is. Sy meld dat die verskille op verskeie vlakke opgemerk kan word, onder andere op die vlakke van woordeskat, sinstruktuur, sowel as die beeld van die kind (*child image*). hierdie faktore dra daartoe by dat Alice se karakter verander *from mama's good little girl into an almost adult woman* (Oittinen 2006:36).

Benewens die kwessie van die posisie van kinderliteratuur in die literêre sisteem, volwasse oorwegings van wat is goed vir die kind en ideologiese en kulturele kwessies, is dit noodsaaklik vir die vertaler van kinderliteratuur om die intrinsieke kenmerke van suksesvolle skryfwerk vir kinders in gedagte te hou (Lathey 2006:9).

Volgens Lathey (2006:9) is een van die mees veeleisende aspekte van vertaling vir kinderliteratuur die potensiaal vir *an* kreatiwiteit wat die *childness* of *children's texts* genoem is. Hierdie konsep word gedefinieer as *the quality of being a child . dynamic, imaginative, experimental, interactive and unstable* (Hollindale 1997:46). Vir Lathey (2006:9) is dit noodsaaklik dat vertalers van kinderliteratuur *an* skuif moet maak na die kind se gedagterêreld deur die medium van die oorspronklike teks se styl. Volgens haar het die beste kinderliteratuur *an* *pregnant simplicity, a condensation of meaning that is extremely difficult to achieve* (Lathey 2006:9) en dit verteenwoordig dus *an* besondere uitdaging nie net aan enige skrywer van kinderliteratuur nie, maar ook aan vertalers daarvan.

2.6.3.3 Die posisie van vertaalde kinderliteratuur in die literêre polisteem

Volgens Jan van Coillie en Walter P. Verschueren (2006:v) is daar tot relatief onlangs min aandag aan kinderliteratuur as *an* subveld van literêre vertaling geskenk. Die resente bewuswording dat vertaling vir kinders nie verskil van vertaling vir volwassenes in die tipe vertaling nie, maar bloot in die mate waarin dit vorme van tekstuele manipulasie toelaat, het volgens Van Coillie en Verschueren (2006:v) daartoe gelei dat kinderliteratuur deesdae wel as *an* onafhanklike subveld binne literêre vertaling beskou word. Hulle (2006:v) is van mening dat vertaling vir kinders toenemend as *an* literêre uitdaging in eie reg beskou word en dat *Alice's Adventures*, *an* boek so *syk* dat dit voortdurend bekende vertalers sowel as nuwe talent betrek, *an* sentrale rol in die proses gespeel het.

Volgens Van Coillie en Verschueren (2006:vi) het die ongekeerde toename in vertaalde kinderboeke oor die laaste paar dekades en die aansienlike verbetering in die gehalte van hierdie vertalings gepaardgegaan met *an* aansienlike toename in wetenskaplike belangstelling. In die navorsingsveld is die preskriptiewe benadering van die sestigerjare grootliks vervang deur die deskriptiewe benadering. Die fokus van navorsing het dus so verskuif van die bronteks na die doelteks (Van Coillie en Verschueren 2006:vi). Volgens Van Coillie en Verschueren (2006:vi) bied hierdie verskuiwing talle bane vir die ondersoek van die vertaling van kinderliteratuur. Hulle

beskou (2006:vi) een belangrike splitsing van die nuwe paradigma die verskynsel dat vertalers van kinderliteratuur toenemend meer sigbaarheid begin verkry.

Kinderliteratuur word in twee hoofstelsels gestratifiseer, naamlik gekanoniseerde kinderliteratuur en niegekanoniseerde kinderliteratuur (Shavit 1981:172). Nietemin is kinderliteratuur op vele ander maniere eerder vergelykbaar met die niegekanoniseerde volwasse stelsel. Uit 'n historiese oogpunt gebruik sowel kinderliteratuur as niegekanoniseerde volwasse literatuur gedragsspatrone en modelle wat prominent was in gekanoniseerde volwasse literatuur in vroeë stadiums (Shavit 1981:172). Die modelle van kinderliteratuur sowel as niegekanoniseerde volwasse literatuur is dus dikwels sekondêre modelle, wat oorgedra is van volwasse literatuur. 'n Verdere ooreenkoms is dat kinderliteratuur ook, soos niegekanoniseerde volwasse literatuur, gestratifiseer word na aanleiding van die onderwerp en lesers, en nie volgens genre nie. So byvoorbeeld word kinderliteratuur verdeel volgens geslag (vir seuns en vir meisies) en volgens onderwerp (avontuur, skoolverhale, speurverhale, ensovoorts), aldus Shavit (1981:172).

Shavit se navorsing oor die polisistematiese teorie en spesifiek die posisie van kinderliteratuur in die literêre polisistematiese ken 'n plek toe aan vertaalhandelinge vir kinderlesers binne 'n model van literêre hiërargieë.

2.6.3.4 Vertaling van kinderliteratuur in Afrikaans

In die Afrikaanse kinder- en jeugliteratuur word verskeie vertaalde werke aangetref, waaronder veral klassieke kinderverhale soos *Pippie Langkous* en die *Otto*-reeks steeds bekend is. Volgens Van Bruggen (1922: 50; 58) bestaan die behoefte om oorspronklike Afrikaanse kinder- en jeugliteratuur aan te vul met vertalings reeds sedert die begin van die literêre tradisie van Afrikaanse kinderliteratuur en het hierdie vertalings ook 'n belangrike rol gespeel om te voorsien in die leesbehoefte van Afrikaanse kinders. Aangesien Afrikaans so 'n jong taal is, het die kinderliteratuur 'n aansienlike agterstand beleef in vergelyking met ouer tale. Snyman (1983:103) stel dit as volg: "Die kinders in Engeland toegang gehad het tot die Arabiese Nagte,

Gulliver, Robinson Crusoe, selfs toe sir Walter Scott en kapt. Marryat hul kinderboeke geskryf het, het die Afrikaanse taal nog nie eens bestaan nie.+

Soos Afrikaans as taal ontwikkel het, is daar ook klem geplaas op die skryftradisie, maar was daar, ~~vanweë~~ die hitte van die taalstryd en die feit dat kinders en hul literatuur geensins studiemateriaal was nie+, aldus Snyman (1983:103) baie min geskifte vir kinders. Met die erkenning van Afrikaans as tweede amptelike landstaal na die wette van 1923, 1925 en 1927, is Afrikaans as voertaal in skole begin gebruik en is as taal begin doseer, maar daar was ~~en~~ groot tekort aan veral kinderboeke in Afrikaans. Sommige skrywers, onder meer Helena Lochner, het wel produktief in Afrikaans begin publiseer, maar die aanvraag was soveel groter as die produkte wat gelewer is, dat daar op ~~en~~ stadium, volgens Snyman (1983:106) ~~en~~ ~~vastelling~~ by onderwysers, ouers, die algemene publiek, uitgewers, skrywers in bibliotekarisse [ontstaan het] dat alles goed genoeg is solank dit net in Afrikaans is. Daar is nie gesê: *goeie* Afrikaanse boeke word benodig nie, maar net: daar is ~~en~~ tekort aan Afrikaanse boeke.+Om te probeer voorsien in hierdie behoefte het Bessie Lyndhurst die oplossing gesien om die beste kinderboeke uit die buiteland in Afrikaans te vertaal. Volgens Snyman (1983:108) is dit grootliks deur haar toedoen dat daar in 1959 ~~en~~ begin gemaak is met vertalings (spesifiek van kinderboeke) op groter skaal.

Volgens Eiselen (2005:138) toon ~~en~~ historiese oorsig van vertaalde Afrikaanse kinder- en jeugliteratuur ~~en~~ tendense wat saamhang met die behoeftes en filosofie van die Afrikaanse boekbedryf.+ Uitgewers en finansiële implikasies speel uit die aard van die saak ~~en~~ kernrol in die boekbedryf, en Eiselen (2005:138) beskou die belangrikste invloede op ~~en~~ ~~uitgewers~~filosofie+ as die ~~en~~ ~~lesers~~mark en die sosiale, politieke en/of finansiële omstandighede binne ~~en~~ bepaalde tydperk+. Sy som die algemene tendense met betrekking tot die vertaling van Afrikaanse kinder- en jeugliteratuur as volg op (Eiselen 2005:138):

- Tydens die eerste vyftig jaar van die twintigste eeu is werke vertaal en herskryf om Afrikaans uit te bou en as skryf- en leestaal te vestig.
- 'n Stygende groei in vertalings van kinder- en jeugboeke in Afrikaans vind plaas in die bloeityd tussen 1960 en die middel van die 1980's, 'n tyd waarin politieke, sosiale en ekonomiese mag

grootliks in die hande van die Afrikaner is. Die room van die Europese jeugliteratuur word in hierdie tyd vrylik tot beskikking van die Afrikaanse kind gestel.

- 'n Toename in inheemse boeke en die oor-en-weer-vertaling van plaaslike tekste is 'n duidelike tendens sedert die laat 1980's en hou verband met die groeiende bewustheid daarvan dat 'n multikulturele identiteit gebou moet word.
- Ná 1994 vind daar 'n afname in die vertaling van enkeltekste in Afrikaans plaas en 'n toename in die publikasie van vertaalde populêre reekse, klubboeke en Christelike lektuur. Dit kan deels toegeskryf word aan die afname in biblioteekaankope van Afrikaanse boeke as gevolg van die verlies van Afrikaans se bevoorregte posisie en weens die verslegtende ekonomiese omstandighede. Die afname in die publikasie van Afrikaanse kinder- en jeugliteratuur in die algemeen geld ook ten opsigte van vertalings.

André P. Brink vertaal verskeie klassieke kinder- en jeugboeke in Afrikaans gedurende die tydperk van vertaling tussen 1960 en die middel tagtigerjare, waaronder *Die avonture van Huckleberry Finn* (1963), *Alice se avonture van Wonderland* (1965), *Die wind in die wilgers* (1974), en *Mary Poppins in Kersieboomlaan* (1981).

2.7 Gevolgtrekking

Uit die bespreking van 'n aantal van die vernaamste vertaalteoretiese ontwikkelinge sedert die tagtigerjare blyk dit dat daar 'n aantal wendinge in vertaalstudie teweeggebring is deur nuwe benaderings tot die veld (vergelyk Snell-Hornby 2006). Hierdie wendinge dra by tot 'n groter wisselwerking tussen vertaalteorie en . praktyk, en dit is in die lig hiervan dat bogenoemde teoretiese benadering in die volgende hoofstukke toegepas word op Brink se Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures*, om die vertaalproses te ondersoek, sowel as om uiteindelik 'n teoreties-gegronde mening oor die vertaalproduk te kan vorm.

Hoofstuk 3: Doeltekstoepassing op makrovlak

3.1 Inleiding

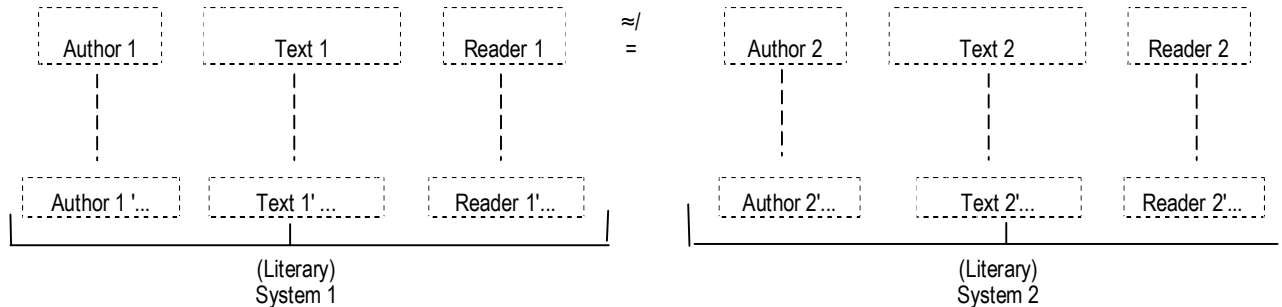
Volgens House (2001:156) is dit belangrik om daarop te let dat daar in vertaalkritiek altyd vanaf 'n makro-analitiese fokus na 'n mikro-analitiese fokus beweeg sal (moet) word, met oorwegings oor ideologie, funksie, genre, register en die kommunikatiewe waarde van individuele linguistiese items. Volgens haar (2001:156) stel hierdie tweeledige perspektief die vertaalkritikus in staat om 'n rekonstruksie van die vertaler se keuses aan te durf en om op 'n objektiewe wyse lig te werp op die besluitnemingsprosesse. Laasgenoemde verteenwoordig die kern van hierdie hoofstuk sowel as die volgende hoofstuk, waar die analise op mikrovlak aan bod kom, naamlik om, deur middel van 'n ondersoek van makrotekstuele aspekte van die doelteks, lig te werp op die vertaler se benadering tot die vertaling, sy keuses en besluitnemingsprosesse.

3.2 Werkswyse

Lambert en Van Gorp se model vir die beskrywing van vertalings word as uitgangspunt gebruik om 'n raamwerk vir die bestudering van verskeie aspekte van die vertaalproses daar te stel. Hierdie model berus op 'n skema wat in die polisistees teorie gegrond is, en verteenwoordig dus in daardie opsig 'n relevante skakel tussen die teoretiese konteks soos in die vorige hoofstuk bespreek is, en die toepassing van hierdie konteks op die beskrywing van die vertaling . die proses sowel as die produk. Lambert en Van Gorp se model word aangevul deur Chesterman se pragmatiese vertaalstrategieë, wat spesifiek betrekking het op wat Lambert en Van Gorp die 'makrostruktuur' noem en dus relevant vir hierdie hoofstuk is. Hierdie twee modelle vorm saam die basis waarvolgens die makrostrukturele aspekte van die doelteks bespreek word.

3.3 Beskrywing van vertalings: die model van Lambert en Van Gorp

Lambert en Van Gorp (2006:37) bied 'n metodologiese raamwerk waarbinne verskeie aspekte van vertaling bestudeer kan word. Hulle baseer hulle navorsing op 'n skema wat die basiese parameters van vertaalverskynsels bevat, soos deur Even-Zohar (1978) en Toury (1980) daargestel, binne die konteks van die polisistehmhipotese (Lambert en Van Gorp 2006:38).

Explanation:

- Text 1: source text;
- Text 2: target text;
- Author 1 and Reader 1 belong to the system of the source text;
- Author 1 is to be situated among the authors of the source system;
- Text 1' and Reader 1' are to be situated within the source system;
- System 1 refers to the system of source text, source author and source reader; this system is not necessarily a strictly literary one, since literary systems cannot be isolated from social, religious or other systems;
- Author 2, Text 2, Reader 2, etc. are to be situated within the target system;
- [dashed boxes]: all elements of this communication scheme are complex and dynamic;
- the symbol \approx/\equiv indicates that the link between source and target communication cannot really be predicted; it stands for an open relation, the exact nature of which will depend on the priorities of the translator's behaviour – which in turn has to be seen in function of the dominant norms of the target system.

Lambert en Van Gorp (2006:38) beklemtoon dat die doelsisteem (%target system+) nie tot die *literêre* sisteem van die doelkultuur beperk hoef te word nie, aangesien vertalings van literêre werke ook buite letterkunde kan funksioneer, binne 'n

vertaalsisteem. In die meeste gevalle sal die doelsisteem egter (deel van) die literêre sisteem van die doelkultuur wees, of ten minste daarmee oorvleuel (Lambert en Van Gorp 2006:38). Volgens Lambert en Van Gorp (2006:38-39) moet die presiese verhoudings tussen die literêre sisteme van die doel- en bronkultuur ondersoek word, en juis dít vorm die doel van hulle skema. Sowel die bron- (literêre) sisteem en die doel- (literêre) sisteem is oop sisteme wat met ander sisteme in wisselwerking tree, en daarom behoort ál die verhoudings binne die skema ondersoek te word (Lambert en Van Gorp 2006:39).

Die skema van Lambert en Van Gorp is η teoretiese en hipotetiese skema wat aandui watter verhoudings η rol in die produksie en vorming van werklike vertalings speel, en watter verhoudings waargeneem kan word in beskrywings van vertalings (Lambert en Van Gorp 2006:40). Volgens hulle verteenwoordig die skema dus η stel vrae (hoe is teks 1 vertaal in teks 2, in verhouding tot watter ander tekste, ensovoorts), eerder as η reeks teses. Die skema omvat alle funksioneel relevante aspekte van η gegewe vertaalhandeling binne die spesifieke historiese konteks, insluitend die vertaalproses, die tekstuele kenmerke, die resepsie en selfs sosiologiese aspekte soos verspreiding en vertaalkritiek (Lambert en Van Gorp 2006:40).

Volgens Lambert en Van Gorp (2006:39) is elke vertaling die gevolg van spesifieke verhoudings tussen die parameters in hulle skema, en daarom is dit die navorser se taak om vas te stel watter verhoudings die belangrikste is. Vir Lambert en Van Gorp (2006:39) staan veral die doelgeoriënteerde (of aanvaarbare (%acceptable+)) vertalings en die brongeoriënteerde (of geskikte (%adequate+)) vertalings (sien 2.2.3) uit tussen die prioriteite wat waargeneem moet word. Hulle beklemtoon egter dat, vanuit η empiriese oogpunt, %~~it~~ can safely be assumed that no translated text will be entirely coherent with regard to the ~~adequate~~q versus ~~acceptable~~q dilemma+ (Lambert en Van Gorp 2006:39).

Volgens Lambert en Van Gorp (2006:42) het hulle eie deskriptiewe navorsing daartoe bygedra dat hulle η praktiese model vir η tipe tekstuele analise kon ontwikkel waarbinne hulle hulle vertaalstrategieë kan beskryf en toets. In hierdie model, aldus Lambert en Van Gorp (2006:42-43) versamel die navorser inligting oor

die algemene makrostrukturele kenmerke van die vertaling, byvoorbeeld of die vertaling as *en* vertaling beskou word (of as *en* aanpassing (*adaptation*) of nabootsing (*imitation*)), en wat hierdie terme in *en* gegewe stadium beteken; of die vertaler se naam enigsins genoem word; of die teks herken kan word as *en* vertaalde teks (deur te kyk na linguistiese inmenging (*linguistic interference*), neologismes en sosiokulturele kenmerke); of die algemene teksstruktuur van die *aanvaarbare* tipe is (met ander woorde of die vertaling doelgeoriënteerd is); en of die vertaler of redakteur enige paratekstuele kommentaar gelewer het (te wete *en* voorwoord, voetnote, ensovoorts).

Sodanige opname gee *en* breë idee van die algehele vertaalstrategie en die hoofprioriteite daarin (Lambert en Van Gorp 2006:43). Aangesien vertaling bepaal word deur seleksiemeganismes op verskeie tekstuele vlakke, kan daar aangeneem word, as *en* werkende hipotese, dat *en* vertaalde teks wat min of meer geskik (*adequate*) op die makrostrukturele vlak is, ook algemeen min of meer *en* geskikte vertaling op mikrostrukturele vlak sal wees, maar dat dit nie geskik kan wees op elke spesifieke vlak nie (Lambert en Van Gorp 2006:43). Soortgelyk kan aangeneem word dat *en* vertaling wat *aanvaarbaar* (*acceptable*) is op makrostrukturele vlak waarskynlik ook *aanvaarbaar* sal wees op mikrovlak. Om hierdie hipotese te toets is dit nodig om sowel die teks as geheel en *en* aantal tekstuele fragmente te bestudeer (Lambert en Van Gorp 2006:43). Lambert en Van Gorp (2006:42) verwys na Toury (1980:112-113) se opmerking dat enige teksvergelyking indirek is; dit is altyd *en* vergelyking van kategorieë wat deur die navorser of ondersoeker gekies word binne *en* konstruk wat suiwer hipoteties is. Lambert en Van Gorp (2006:42) is van mening dat *we can never compare texts by simply juxtaposing them.*

Schäffner en Wiesenmann (2001:21) is van mening dat funksionalistiese raamwerke besonder effektief is in die vertaalproses, sowel as in die beskrywing daarvan. Volgens hulle (2001:21) verskaf funksionalistiese benaderings riglyne aan vertalers en beklemtoon hulle die kompleksiteit van die vertaalhandeling (byvoorbeeld die behoefte om besluite op mikrovlak te skakel met makrostrukturele aspekte). Sodoende word daar meer klem op die kundigheid van die vertaler en sy/haar verantwoordelikheid vir die eindproduk (*en* doeltteks wat gepas is vir *en* spesifieke

doel) gelê, terwyl daar terselfdertyd meer vryheid aan die vertaler verleen word, aangesien die beperkings van *en* enger bronteksgetroue benadering nie die vernaamste oorweging is nie (Schäffner en Wieseemann 2001:21).

Schäffner en Wieseemann (2001) se beklemtoning van die kompleksiteit van die vertaalhandeling klink ook in Chesterman (1997) se teoretiese benadering. Sy beeld van die evolusie van Westerse vertaalteorie (Chesterman 1997), byvoorbeeld, berus op *en* kategorisering van agt hoofaspekte, *each building on and reacting to its antecedents and overlapping with them*, wat uiteindelik *en* kumulatiewe beeld van *the phenomenon called translation . the total pool of ideas about translation*, bied (Chesterman 1997:3).

3.4 Chesterman se vertaalstrategieë

Chesterman wy *en* hele boek, *Memes of translation* (1997), aan die bespreking en kontekstualisering van sy konsep *meme* (soos bespreek in 2.2.3). Volgens hom verteenwoordig *meme* *en* konsep wat van sosiobiologie ontleen is (Chesterman 1997:5) en wat geskep is om as ekwivalent vir die biologiese term *gene*, te dien. Chesterman (1997:5) verwys na Dawkins (1976) se definisie en beskrywing van *meme*, wat dit as volg omskryf: *a meme is] a unit of cultural transmission, or a unit of imitation*, (in Chesterman 1997:5). Chesterman (1997) gebruik hierdie definisie van die begrip *meme* om hulle op vertaalteoretiese beginsels toe te pas. Volgens hom word sommige *meme norme*, maar daar is ook ander *meme*, waaronder vertaalstrategieë. Vertaalstrategieë is *meme* deurdat hulle deur vertalers gebruik word en erken word *to be standard conceptual tools of the trade*, (Chesterman 1997:87). Leerlingvertalers leer hierdie strategieë aan, en hulle word dus van generasie tot generasie oorgedra as *en* tipe poel van *meme*, hoewel hulle nie vasgestel en staties is nie. Chesterman (1997:87) beklemtoon die teendeel, naamlik dat strategieë *open-ended and amenable to adaptation, variation and mutation*, is. In hierdie studie word Chesterman se vertaalstrategieë ook gebruik in die lig van hierdie definisie: hulle word naamlik aangepas by die betrokke konteks of aspek van die vertaalsituasie onder bespreking.

Chesterman (1997:88) definieer strategieë verder as 'n soort proses. Volgens hom verteenwoordig strategieë maniere waarop vertalers hulle aan norme onderwerp . nie om ekwivalensie te bereik nie, maar om uiteindelik die beste moontlike weergawe te bereik waaraan hulle kan dink. 'n Kernaspek van strategieë is dat hulle probleemgeoriënteerd is. 'n Strategie bied 'n oplossing vir 'n probleem, en dit is in hierdie sin dat strategieë in die betrokke studie gebruik word: as maniere waarop vertaalprobleme opgelos (kan) word.

Chesterman (1997:90) onderskei tussen strategieë op twee vlakke. Op 'n algemener vlak, waar die probleem byvoorbeeld is hoe om 'n spesifieke teks te vertaal, is daar globale strategieë (~~global strategies~~). Voorbeelde van globale strategieë is die vertaler se aanvanklike besluit oor die aard van die gepaste verhouding tussen die bron- en doelteks, oor hoe ~~strykhy~~/sy gaan vertaal, ensovoorts (vergelyk in hierdie verband Toury se voorlopige en aanvangsnorme, soos bespreek in 2.2.3). Op 'n meer spesifieke vlak, waar die probleem byvoorbeeld is hoe om 'n spesifieke struktuur of idee of item te vertaal, is daar lokale strategieë (~~local strategies~~), wat vergelyk kan word met Toury se operasionele norme (soos bespreek in 2.2.3). Chesterman fokus op lokale strategieë, waaronder hy drie afdelings klassifiseer: sintaktiese (of grammatikale) strategieë, semantiese strategieë en pragmatiese strategieë. Hy beklemtoon dat daar heelwat oorvleueling tussen hierdie groepe is, en dat die drie kategorieë ook in meer spesifieke subkategorieë onderverdeel sou kon word.²⁷ Sintaktiese strategieë behels sintaktiese veranderinge, en het primêr betrekking op vorm (sien 4.3.1). Semantiese strategieë behels veranderinge op leksikaal-semantiese vlak, en het primêr betrekking op betekenis (sien 4.3.2). Hierdie twee tipes strategieë het betrekking op mikrostrukturele aspekte, en word dus in hoofstuk vier verder bespreek.

Chesterman (1997) se pragmatiese vertaalstrategieë kan vergelyk word met Lambert en Van Gorp se makrostrukturele aspekte. Volgens Chesterman (1997:107) het pragmatiese vertaalstrategieë primêr te doen met die seleksie van inligting in die doelteks, 'n seleksie wat beheer word deur die vertaler se kennis van die prospektiewe leser van die vertaling. Hy noem ook dat hierdie strategieë dikwels die

²⁷ Vergelyk die aanpassing van Chesterman se strategieë in die volgende hoofstuk, in 4.3.3.

resultaat is van *q* vertaler se globale besluite wat betref die gepaste manier om die teks as geheel te vertaal (Chesterman 1997:107). Chesterman se pragmatiese vertaalstrategieë is die volgende:

- (i) kulturele filtrering (%cultural filtering+) . die aanpassing van spesifiek bronkultuurspesifieke terme aan doelkultuurnorme en -verwagtinge; vergelykbaar met Venuti se begrippe *domestikering* en *vervreemding* (vergelyk Schäffner en Wiesemann 2001:30);
- (ii) eksplisiteitsverandering (%explicitness change+) . wanneer inligting meer eksplisiet of meer implisiet in die doelteks gemaak word, afhangende van die leser se kennis;
- (iii) inligtingsverandering (%information change+) . die byvoeg van nuwe, relevante en nie-afleibare inligting of die weglaat van irrelevante inligting;
- (iv) interpersoonlike verandering (%interpersonal change+) . veranderinge op formaliteitsvlak, wat gewoonlik weerspieël word in aanspreekvorme, keuse van tegniese terme, ensovoorts;
- (v) illokusionêre verandering (%illocutionary change+) . verandering van spraakhandelinge (%speech acts+);
- (vi) koherensieverandering (%coherence change+) . hou verband met die logiese rangskikking van inligting in die teks;
- (vii) gedeeltelike vertaling (%partial translation+) . byvoorbeeld *q* opsommende vertaling, of kernvertaling;
- (viii) sigbaarheidsverandering (%visibility change+) . hou verband met die outeur of vertaler se teenwoordigheid, byvoorbeeld vertaalnotas, voetnote, kommentaar tussen hakies;
- (ix) transredigering (%transediting+) . gelyktydige vertaling en redigering deur vertalers, byvoorbeeld in die geval van gebrekkige brontekste;
- (x) ander pragmatiese veranderinge, byvoorbeeld uitleg.

Chesterman beskou sy strategieë as hipoteses waarvan die geldigheid getoets behoort te word op die basis van empiriese data (te wete werklike vertalings) om vas te stel watter van die hipoteses word werklik gebruik en in watter toestande of omgewings (vergelyk Schäffner en Wiesemann 2001:31).

Alvorens die spesifieke makrostrukturele aspekte van die doelteks egter bespreek kan word, is dit nodig om die rol van kultuur en ideologie op makrostrukturele ooreenkomste te beklemtoon.

3.5 Kulturele en ideologiese aspekte

Inggs (2003:285) beskou kulturele en ideologiese kwessies as sentraal binne enige literêre analise en besonder belangrik in vertaalde kinderliteratuur weens die tweeledige rol wat kinderliteratuur in die vorming van kinders se kulturele identiteit en wêreldsbeskouing speel.

Volgens Inggs (2003:286) weerspieël alle literêre werke die skrywer se persoonlike ideologie, hetsy bewus al dan nie. Een van die belangrikste kwessies is hoe ideologie in die teks vasgelê is en watter strategieë die skrywer gebruik om 'n spesifieke waardesisteem oor te dra. Volgens Sutherland (1985:11) is daar drie kategorieë waarbinne hierdie oordrag van 'n waardesisteem geskied: die eerste behels 'n aktiewe bevordering van waardes, die tweede maak gebruik van ironie en satire om 'n direkte aanval op 'n opponerende ideologie te loods, en die derde bevestig die heersende ideologieë van 'n spesifieke samelewing deur die geïmpliseerde leser se waardes en aannames onopsigtelik te weerspieël. Sodra 'n teks egter vertaal word en in 'n kultuur met 'n ander ideologiese grondslag oorgedra word, deel die nuwe leser nie noodwendig hierdie aannames nie. In sodanige gevalle kan lesers van die teks vervreem voel, of hulle kan daarvan bewus wees . tot 'n mate waarin brontekstlesers nie is nie . dat hulle gemanipuleer word met betrekking tot 'n bepaalde ideologie (Sutherland 1985:11).

Sutherland se tweede kategorie is opmerklik die kategorie waarbinne die oordrag van 'n waardesisteem in *Alice's Adventures* geskied: Met *Alice's Adventures* het Carroll nie net 'n vermaaklike verhaaltjie vir 'n jong meisie geproduseer nie, daar is talle voorbeelde van skerp sosiale kommentaar en satiriese uitbeeldinge van Victoriaanse konvensies. Cohen (1995:138) stel dit as volg:

The Victorian idea – or, in Charles's terms, the misconception – of the child is at the heart of both stories, as are the child's observations of the adult world and the adult world's insensitive, abusive treatment of the child. We also have a running commentary on the human condition and especially a catalogue of human weaknesses – sliding away from rectitude, succumbing to frailties, escaping responsibilities, imagining infirmities.

Although the heroine is still young and learning, she is old enough both to reflect her training and to criticize it. She mirrors her society by showing that her sensitivity has already been blunted and that she has learned to mimic the haughty stance, the rude rebuke common in her social milieu.

Deur egter gebruik te maak van ironie en satire om, soos Sutherland dit stel, 'n direkte aanval op 'n opponerende ideologie te loods, word die heersende waardesisteem en ideologie van 'n bepaalde samelewing, kultuur of era tog noodwendig oorgedra. In *Alice's Adventures* geskied dit nie slegs deur ironie en satire nie, maar word die rigiede sosiale orde in die Victoriaanse samelewing in Engeland weerspieël meer as wat dit gekritiseer word (Cohen 1995:138). Die kwessie van die doelteksleser se identifisering met die ideologie en waardesisteem staan hier sentraal: Sutherland se stelling dat die doelteksleser vervreem kan word wanneer die ideologiese grondslag van die doelkultuur verskil van dié van die bronkultuur is besonder relevant in *Die avonture van Alice*. Dit kan beredeneer word of doeltekslesers hoegenaamd die satiriese bespotting van die Victoriaanse kultuur sal herken. Hoewel hulle waarskynlik die satire en ironie tot 'n mate sal eien, is dit onwaarskynlik dat dieselfde oordrag van ideologie en waardesisteem in die doelteks sal plaasvind. So byvoorbeeld gaan Carroll se gebruik van dialekte om die spot te dryf met bepaalde sosiale klasse soms verlore in die doelteks (sien 4.4.3.6 b).

O'Sullivan (2006:146) beklemtoon die belangrikheid daarvan om, veral met verwysing na kinderliteratuur, te onthou dat elke teks binne 'n spesifieke kultuur op 'n spesifieke tydstip geskep is. Sy waarsku teen die oordrewe idealistiese beskouing van kinderliteratuur wat alle grense oorskry, soos in die volgende aanhaling uit Paul Hazzard se werk (in O'Sullivan 2006:146):

If you note down the name of the child classics, you will see that Germans, English, Americans, Russians, Danes, Swedes, Italians and French are all the most friendly of

neighbours. [...] You will not find a single country that does not admire [...] books that come from the four quarters of the globe. [...] Smilingly the pleasant books of childhood cross all the frontiers; there is no duty to be paid on inspiration.

O'Sullivan (2006:147) is van mening dat sodanige beskouings die toestande ignoreer wat die produksie van kinderliteratuur beïnvloed, sowel as die toestande onderliggend aan kulturele oordrag. Dit is onvermydelik, volgens haar, dat die werke aansienlik verander met die verloop van tyd en oor linguistiese en kulturele grense, maar ook, soos hierbo verwys, oor ideologiese benaderings en waardesisteme heen. Elke boek word geproduseer in 'n spesifieke kultuur en op 'n spesifieke tyd, en uit die aard van die saak dra die boek as 'n ware die stempel van die streek, tyd en kultuur van sy oorsprong (O'Sullivan 2006:147). Kwessies van kultuur en ideologie kan dus nie misken word in 'n bespreking van 'n bepaalde vertaalsituasie nie, en veral nie waar kinderliteratuur bestudeer word nie.

Kulturele kwessies is ook veel meer spesifiek as slegs die verskille tussen die bronkultuur en doelkultuur in 'n betrokke vertaalsituasie. Een van die belangrikste besluite wat 'n vertaler moet neem tydens die onderneming van 'n vertaalproses waarby verskillende kulture betrokke is, is hoe kultuurspesifieke verwysings in die doelteks hanteer gaan word. Die begrippe *domestikering* en *vervreemding* is hier ter sprake, aangesien die vertaler kan kies om die kultuur van die bronteks oor te dra na die doelteks (en dus die doelteksleser te *vervreem*), of om die kulturele verwysings aan te pas by die bronteks en sodoende 'n *domestikerende* vertaling te produseer (vergelyk ook Nord se onderskeid tussen instrumentele en dokumentêre vertaling, soos bespreek in 3.6 hieronder). Hoewel dit kan lyk of hierdie twee strategieë in 'n binêre opposisie teenoor mekaar staan (met ander woorde dat die vertaler moet besluit op óf die een strategie óf die ander), is dit meestal nie die geval nie. Die hantering van kulturele aspekte in *Alice se avonture* is 'n voorbeeld van 'n vertaling waar daar 'n kombinasie van die twee strategieë op verskillende vlakke of in spesifieke situasies gebruik word. Die vertaler gebruik verskillende strategieë en tegnieke waardeur die leser soms van die teks *vervreem* word, die teks op ander plekke vir die leser *gedomestikeer* word, en tegnieke gebruik word om kultuurspesifieke terme te neutraliseer en sodoende nie spesifiek *vervreemdende* of

domestikerende vertaalstrategieë te gebruik nie.²⁸ Chesterman (1997) se konsep *kulturele filtrering* (sien 3.4) is ook in hierdie opsig relevant, aangesien die term verband hou met die aanpassing van kultuurspesifieke verwysings vir die doelteksleser.

Hoewel keuses van die vertaler met betrekking tot kulturele aspekte 'n groot rol speel in die bepaling van die benadering (dit wil sê *domestikering* of *vervreemding*) wat die vertaler gebruik, word hierdie keuses meestal op mikrovlak gemaak en vorm as geheel deel van die oorkoepelende strategie (met ander woorde makrovlak). Die afsonderlike kulturele aspekte wat 'n spesifieke uitdaging aan enige vertaler van *Alice's Adventures* verteenwoordig, word dus in die volgende hoofstuk as deel van die mikrostruktuur bespreek.

3.6 Toepassing: bespreking van makrostrukturele aspekte

Nord (2001:97) beskou die vertaling van *Alice's Adventures* as volg:

Although the real world of English readers has certainly changed since Lewis Carroll's time, readers for whom the book is part of the literary canon know what the original situation was like. [...] We might thus assume that English readers are still able to identify with features of this text in a variety of ways. An instrumental translation would try to make identification possible for target readers, whereas a documentary translation would create foreignness and cultural distance.

Na aanleiding van hierdie stelling van Nord, word die Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures* vervolgens bestudeer, hieronder op makrovlak en in hoofstuk vier op mikrovlak, om te sien of die doelteks 'n instrumentele vertaling+verteenwoordig, en dus die doelteksleser met die bronteks laat identifiseer, en of dit 'n dokumentêre vertaling+verteenwoordig waar vreemdheid en kulturele afstand geskep word (Nord

²⁸ Daar kan wel geargumenteer word dat die gebruik van vermydingstrategieë om kultuurspesifieke terme te neutraliseer wel 'n vorm van *domestikering* is, aangesien die teks dan na die leser toe beweeg word (sien 2.4).

2001:98). Nord se begrip *instrumentele vertaling* kan vergelyk word met Toury se *aanvaarbaarheid*, terwyl Nord se begrip *dokumentêre vertaling* vergelyk kan word met Toury se *geskiktheid* (vergelyk 2.2.3).

3.6.1 Parateks

Die begrip *parateks* word toegeskryf aan Gérard Genette, wat die term begin gebruik het om te verwys na alle aanvullende diskoerse wat *in* teks omsluit, bedien en bekendstel (Edelstein 2009:30). Op die flapteks van Genette se boek *Paratexts: thresholds of interpretation* (1997) word *paratexts* as volg omskryf: *Paratexts are those liminal devices and conventions, both within and outside the book, that form part of the complex mediation between book, author, publisher, and reader: titles forewords, epigraphs, and publishers' jacket copy are part of a book's private and public history*. Hy beklemtoon die belangrikheid van die parateks en sê dat hoewel *in* literêre werk uit *in* teks bestaan (waar *teks* verwys na *in* reeks verbale uitinge), hierdie teks byna nooit in *in* onversierde of naakte toestand en sonder *in* aantal kenmerke soos *in* skrywer se naam, *in* titel, *in* voorwoord, ensovoorts uitgegee word nie (Genette 1997:1). Volgens Genette (1997:1) is die parateks dit wat *in* teks in staat stel om *in* boek te word en as sodanig aan lesers bekend gestel te word.

Paratekstuele elemente in tekste speel dus ook *in* belangrike rol in die bepaling van die ideologie van *in* betrokke vertaalsituasie, deurdat die ideologieë van die doelteks, die uitgewer, die vertaler, asook die posisie van die doelteks in die polisistiem daaruit afgelei kan word. Nie alle paratekstuele elemente vorm egter deel van elke teks nie, en daar is ook nie noodwendig volkome ooreenstemming tussen paratekstuele elemente wat deel vorm van die bronteks en paratekstuele elemente in die doelteks nie, *in* verskynsel wat dikwels verdere ideologiese afleidings oor die betrokke vertaalsituasie moontlik maak.

Die definisie van *in* parateks verskil egter met betrekking tot spesifiek watter elemente van *in* teks deel vorm daarvan. In hierdie studie word Genette se definisie gebruik, en vervolgens word die volgende elemente van die teks as deel van die

parateks bespreek: titel; omslag; illustrasies; voorwoord; nawoord; flaptekste; voetnote.

3.6.1.1 Titel

Die titel van 'n literêre werk speel 'n belangrike rol in die verkoopproses, asook in die resepsie van so 'n werk. Volgens Landers (2001:140) kan die rol van 'n titel as volg opgesom word: “[...] a clever, appealing title adds to the attraction and saleability of a work, and nowhere is this more true than in translations of fiction”. Landers (2001:142) meld verder dat die keuse van 'n titel kritiek is aangesien 'n onakkuraatheid op tekstuele vlak moontlik oorgesien kan word, 'n fout in die titel teenwoordig sal wees elke keer wanneer daar na die boek verwys word, en elke verwysing sal die verkeerde indruk wat dit oordra, versterk. Hoewel die uitgewer soms die finale besluit neem oor die titel van 'n publikasie, is dit meer dikwels die vertaler se voorreg en verantwoordelikheid (vergelyk Landers 2001:142). In die onderstaande bespreking van die keuse van 'n titel vir die Afrikaanse vertaling van Carroll se werke is die doel nie om 'n betrokke party (hetsy die vertaler, redakteur of uitgewer) te kritiseer nie, maar wel om 'n mening uit te spreek oor die keuse van 'n titel. Die studie het verder nie ten doel om al die rolspelers in die vertaal- en publikasieproses sorgvuldig na te gaan en verantwoordelikheid van onderskeie partye vir spesifieke aspekte van die vertalings te ondersoek nie, maar wel om 'n mening oor bepaalde aspekte van die doelteks uit te spreek.

Carroll het sy verhaal wat vandag algemeen bekend is as *Alice's Adventures in Wonderland* aanvanklik *Alice's Adventures Under Ground* genoem (Cohen 1995:126). Hierdie titel is egter later deur Carroll self vervang met die titel *Alice's Adventures in Wonderland*, soos dit vandag algemeen bekend is (Cohen 1995:128). Die keuse van 'n titel was klaarblyklik 'n kwessie wat Carroll aansienlik laat twyfel het. In 'n brief aan Tom Taylor op 10 Junie 1864 erken Carroll sy probleem met die keuse van 'n titel (Cohen & Green 1979:65):

“I should be very glad if you could help me in fixing on a name for my fairy-tale, which Mr Tenniel (in consequence of your kind introduction) is now illustrating. [...] I first thought of

'Alice's Adventures under Ground', but that was pronounced too like a lesson-book, in which instruction about mines would be administered in the form of a grill; then I took 'Alice's Golden Hour' but that I gave up, having a dark suspicion that there is already a book called 'Lily's Golden Hours'. Here are the other names I have thought of:

Alice among the	elves	Alice's	doings	in	elf-land
	goblins		hours		wonderland
			adventures		

Of all these I at present prefer 'Alice's Adventures in Wonderland'. In spite of your 'morality', I want something sensational. Perhaps you can suggest a better name than any of these.

[*The Letters of Lewis Carroll*, Morton, N. Cohen (red.). 1979]

Na die publikasie van Carroll se *Through the Looking-Glass and What Alice Found There*, ʘ opvolg van *Alice's Adventures in Wonderland*, in 1872, is die twee boeke dikwels saam uitgegee as ʘ bundel met verskeie titels, onder meer *Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass* (vergelyk Carroll 1978, 1998). Die titel van Carroll se tweede Alice-boek word dikwels verkort tot slegs *Through the Looking-Glass*; eweneens word die eerste Alice-boek dikwels slegs *Alice in Wonderland* genoem.

Die Afrikaanse vertalings van hierdie werke, albei deur Brink, het ʘ soortgelyke patroon gevolg. Brink se vertaling van *Alice's Adventures in Wonderland*, getiteld *Alice se avonture in Wonderland* het in 1965 verskyn en sy vertaling van *Through the Looking Glass*, getiteld *Alice deur die spieël* is in 1968 uitgegee. In 1987 is die twee vertalings vir die eerste keer as ʘ versamelwerk met die titel *Die avonture van Alice* uitgegee.

Die Afrikaanse vertaling van die titel *Alice's Adventures in Wonderland* met *Alice se avonture in Wonderland* is ʘ baie direkte vertaling en waarskynlik die mees voor die hand liggende vertaalekwivalent. Die titel van die doelteks omvat dieselfde betekenis, gevoelswaarde en kwaliteit as die titel van die bronteks en in hierdie verband blyk dit ʘ effektiewe vertaling te wees. Die titel van die bronteks *Through the Looking-Glass and What Alice Found There* is vertaal met *Alice deur die spieël*. Hierdie vertaling is met die eerste oogopslag minder direk as die vertaling van die titel van die eerste Alice-boek. Eerstens wil dit voorkom of die verkorte titel, naamlik

Through the Looking-Glass as bronteks gebruik is vir die Afrikaanse vertaling, aangesien daar in die vertaalde titel geen sprake is van die frase *and what Alice found there*+nie, wat wel deel vorm van die oorspronklike Carroll-weergawe. Verder is Carroll se gebruik van die woord *looking-glass*+ opmerklik aangesien dit die bronteks onmiddellik binne *en* spesifieke era plaas. Volgens die *Oxford English Dictionary* is die woord *looking-glass*+in 1526 begin gebruik, en is dit in die 16de en 17de eeue dikwels ook figuurlik gebruik in titels van boeke. Daar word genoem dat die woord vandag selde gebruik word, en dat die woord *mirror*+algemener voorkom. Aangesien die Engelse woord *looking-glass*+dus nie meer in algemene gebruik in die Engelse taal is nie, anker die voorkoms van die woord in die titel die bronteks onmiddellik binne *en* spesifieke periode. Hierdie tydspek gaan verlore in die doelteks, aangesien daar in Afrikaans slegs een vertaalekwivalent, naamlik *spieël*+, vir sowel *looking-glass*+ as *mirror*+ bestaan. Terselfdertyd word daar egter *en* universele gevoel aan die boek in Afrikaans verleen juis vanweë die feit dat daar nie sodanige tydspeksifieke verwysing gebruik word nie.

3.6.1.2 Voorblaaie

Sedert die eerste verskyning van *Alice's Adventures under Ground* het die Alice-boeke, as afsonderlike uitgawes sowel as versamelwerke, met *en* verskeidenheid omslae die lig gesien. Die voorblad van Carroll se eerste weergawe van sy storie (wat hy as *en* geskenk vir die jong Alice Liddell neergepen het en waarvan hy self die ontwerp en illustrasies hanteer het) het bestaan uit *en* omraamde bladsy waarop die titel, in sierskrif en aansienlik versier, aangebring is (in Cohen 1995:122). Die voorblaaie van die meeste uitgawes van die Alice-boeke bevat een van die illustrasies in die teks (vergelyk Addendum A): op die omslag van die 1998-Penguin-uitgawe, byvoorbeeld, pryk *en* volkleur-illustrasie van Alice se gesprek met die Koningin (sien Addendum A1). Dit is opmerklik dat, met die verloop van tyd, kleur toenemend begin gebruik is op voorblaaie en in illustrasies. Die voorblaaie van die eerste uitgawe(s) was naamlik dikwels *en* gekleurde hardeblad waarop daar soms *en* illustrasie met een aksentkleur aangebring is. Die Macmillan-uitgawes van *Alice's Adventures in Wonderland* (1868) en *Through the Looking-Glass and What Alice Found There* (1872) het rooi hardeband-omslae met goue raam en *en* goue illustrasie

in die middel van die blad (sien Addendum A2). Nuwer voorblaaie het dikwels 'n volkleur-afdruk van 'n illustrasie wat ook binne die boek voorkom, op die voorblad (sien Addendum A3). Verder is daar opmerklike verskille te bespeur tussen die voorblaaie van uitgawes van *Alice's Adventures* wat gerig is op kinders (byvoorbeeld Addendum A3) en uitgawes wat op 'n volwasse teikengroep gerig is, byvoorbeeld *The Annotated Alice: the definitive edition*, saamgestel deur Martin Gardner (Addendum A4).

Die voorblad van die versamelwerk *Die avonture van Alice* (1987) bestaan uit die titel, die outeur se naam en 'n volkleur-illustrasie van Alice se gesprek met die Dodo (sien Addendum A5). Die titel is in kursiefgedrukte, rooi letters aan die bokant van die omslag, met die naam van die outeur in swart hoofletters direk daaronder. Navorsers van kinderboeke, en veral prenteboeke, is van mening dat kinders sterk op kleure reageer, en dat sekere kleure met spesifieke emosies verband hou. Nodelman (1988:60), byvoorbeeld, meld dat die kleur rooi veral gekoppel kan word aan warmte, maar hy verwys ook meer spesifiek na die kleure in prente. Grobler (2004:77) verwys na tipografiese aspekte in die vertaling van prenteboeke en is van mening dat 'laar dikwels goeie rede [is] om die kenmerke ten opsigte van tipografie wat in die bronteks voorkom, tydens die vertaling te respekteer+. Hy verwys na 'n voorbeeld van 'n bronteks waar die teks geset is in 'n kursiewe font met 'n handgeskrewe voorkoms+ en is van mening dat dit 'n bekende en vriendelike+ gevoel skep (Grobler 2004:77). Dit blyk dus dat die keuse van 'n kursiewe lettertipe en 'n rooi kleur vir die titel van *Alice se avonture* 'n gepaste keuse was. Die volkleur-illustrasie beslaan die grootste gedeelte van die omslag en is onder die titel en naam van outeur geposisioneer.

Op die voorblad van die doelteks word geen melding gemaak van die vertaler nie. Venuti (1995) se konsep *sigbaarheid* is hier ter sprake, aangesien die vertaler minder sigbaar is wanneer sy/haar naam nie op die omslag van 'n teks verskyn nie.

3.6.1.3 Illustrasies

Volgens Grobler (2004:24) is geïllustreerde kinderboeke tekste waarin daar minder illustrasies voorkom as in *prenteboeke*, en waar die illustrasies *en* minder bepalende rol [speel] in die sin dat dit die narratief slegs tot *en* beperkte mate stuur of beïnvloed+. Die illustrasies in geïllustreerde kinderboeke bevestig *hoofsaaklik* die inhoud van die woorde en tree dikwels meer dekoratief op+, aldus Grobler (2004:24). Uit hierdie definisie blyk dit dat *Alice's Adventures* as *en* geïllustreerde kinderboek beskou kan word. Die illustrasies in die twee Alice-boeke speel inderdaad *en* minder bepalende rol in die teks, aangesien die illustrasies beslis nie kernbelangrik is of sentraal in die verhaal staan nie. Dit beteken egter nie dat die illustrasies in *Alice's Adventures* nie *en* aansienlike bydrae tot die teks lewer nie, en die klassifikasie van die verhale as *geïllustreerde kinderboeke* en nie as *prenteboeke* nie, beteken nie dat die illustrasies onbelangrik is nie.

Grobler (2004:75) is van mening dat dit belangrik is om die kulturele aspekte van illustrasies in ag te neem tydens die vertaalproses. Volgens hom *kom* kommunikeer prente nie sonder meer direk oor kultuurgrense nie, onder meer omdat die rol van illustrasies verskillend in verskillende kultuurkringe kan wees.+Hy beklemtoon dat *en* probleem kan ontstaan selfs wanneer die oorspronklike illustrasies behou word in *en* vertaling (soos in die geval van *Alice se avonture*), aangesien hulle *leer* die nuwe konteks (*en* nuwe kulturele omgewing) dus tog potensieel verander+ word (Grobler 2004:75).

Ná Carroll se besluit om sy verhaal *Alice's Adventures Under Ground*, wat hy self geïllustreer en as geskenk aan Alice Liddel geskryf het, te laat publiseer, was sy grootste volgende besluit die keuse van *en* illustreerder. *en* Vriend het die illustreerder John Tenniel aanbeveel, en na onderhandelings het Tenniel ingestem om Carroll se verhaal te illustreer en sodoende die eerste illustreerder van *Alice's Adventures in Wonderland* geword (vergelyk Cohen 1995:128).²⁹ Tenniel se illustrasies (sien Addendum B) is vandag steeds die bekendste en algemeenste uitbeeldings van

²⁹ Vir 'n volledige beskrywing van die onderhandelinge tussen Carroll en Tenniel, sien Cohen 1995:127-130. Vir meer besonderhede oor die werk van John Tenniel, sien die Penguin-uitgawe van *Alice's Adventures* (Carroll 1998:lxv).

Alice, maar sedert die publikasie van die boek het meer as honderd verskillende kunstenaars verskeie uitgawes van die Alice-boeke geïllustreer (vergelyk Ovenden & Davis 1972:6). In die Afrikaanse vertaling is Tenniel se illustrasies ook onveranderd gebruik.

Afgesien daarvan dat sommige uitgawes van die Alice-boeke nie al die illustrasies insluit nie, is die grootste onderlinge verskil tussen uitgawes waarin Tenniel se illustrasies wel gebruik word, die posisies van die illustrasies in die teks. Aangesien hierdie posisies van illustrasies in bykans elke uitgawe verskillend is, is dit onmoontlik om verslag te doen van die posisie van elke illustrasie in elke uitgawe. Grobler (2004:78) beklemtoon egter dat die posisionering van illustrasies en teks ten opsigte van mekaar wel nie arbitrêr is nie, en aangesien sommige tale meer teks nodig het om dieselfde inhoud as ander oor te dra+veroorzaak dit dat die plasing nie vanselfsprekend is nie en dat die dinamiek van betekenis radikaal hierdeur geraak kan word+. In die geval van die betrokke bron- en doelteks is hierdie kwessie egter nie so problematies nie, aangesien die Afrikaanse teks en die Engelse teks redelik nou ooreenstem wat uitleg betref, en waar daar wel 'n verskil in die posisie van die illustrasie is, dit in die meeste gevalle blyk om ook ter wille van praktiese uitleg te verskil. Die verskil tussen die twee tale is ook nie besonder groot met betrekking tot die hoeveelheid teks wat in die doelteks nodig is om die boodskap van die bronteks oor te dra nie (sien ook 3.6.2 Verdeling van die teks+). Die vernaamste aspek van die illustrasies waarna reeds verwys is en wat wel 'n merkbare verskil weerspieël, is die feit dat 'n ander illustrasie op die omslag van bykans elke uitgawe van die Alice-boeke pryk.

Aangesien John Tenniel se illustrasies van Alice letterlik so oud is as die teks self, bring dit mee dat die uitbeelding van karakters (spesifiek met betrekking tot kleredrag) nie noodwendig in vandag se terme realisties is nie. Aangesien die ander karakters, met die uitsondering van Alice, verbeelde kreature is en dus nie realisties hoef te wees in enige generasie nie, is dit spesifiek die uitbeelding van 'n jong dogtertjie (Alice) wat die ouderdom van die illustrasies (en die teks) verklap. Die gebruik van die oorspronklike illustrasies in die doelteks 100 jaar nadat die bronteks

verskyn het kan dus beskou word as vervreemdend, aangesien die illustrasies nie aangepas is vir die doeltekslesers (Afrikaanse kinders vanaf 1965) nie.³⁰

3.6.1.4 Voorwoord

Brink sluit *in* voorwoord by sy vertaling van sowel *Alice's Adventures in Wonderland* as *Through the Looking-Glass* in. Hier is Chesterman (1997) se konsep *sigbaarheidsverandering* ter sprake, aangesien die vertaler sigbaarder word met die insluiting van *in* voorwoord.

In die voorwoord by *Alice se avonture in Wonderland* vertel Brink die leser van die bronteks . waar en hoe dit ontstaan het, van die skrywer en lug ook sy mening oor die teks. Hy verwys na sy ervaring van die vertaalproses en maak melding van die vernaamste uitdagings, asook sy uitgangspunt as vertaler. Oor die uitdaging van Carroll se spitsvondige taal, sy heerlike dolrympies, sy parodieë en woordspeling+ (Brink 1965:6) voel Brink dat om, soos Franse, Duitse en Nederlandse vertalings te probeer om ~~he~~heeltemal eie woordspeling+ of rympies [te] skep wat met die oorspronklike niks te make het nie+, lyk vir hom ~~al~~te oneerbiedig+. Daarteenoor, sê hy, dat ~~te~~letterlike vertaling die verrassende sin en die pragtige teëstellinge heeltemal verlore [sou] laat gaan+ (Brink 1965:6). Sy oplossing vir die probleem is om so ver moontlik *in* ~~in~~middeweg+ te probeer volg: ~~so~~ ná as moontlik aan die oorspronklike probeer bly en binne daardie ruimte probeer om reg te laat geskied aan die woordspel+ (Brink 1965:6). In hierdie verband kan daar dus verwys word na Toury se aanvangsnorm (~~in~~initial norm+), soos bespreek in 2.2.3, wat verwys na die vertaler se aanvanklike keuse om óf aan die bronteks getrou te bly, óf doeltkultuuroorwegings voorop te stel.

Hierdie verkose strategie blyk ook Brink se uitgangspunt te wees vir die vertaling van *Through the Looking-Glass*. Hy sê naamlik in die voorwoord by sy vertaling van *Alice*

³⁰ Volgens Grobler (2004:153) is kinders “geen homogene groep waarvan almal dieselfde is of dieselfde tekste verkies of lees nie”. Hy voel dat ‘n mens sou “kon praat van ‘n superadressaat, of ‘n leser vir wie ‘n mens ideaal gesproke wil illustreer” (2004:153), maar beklemtoon dat hy met hierdie stelling nie aanneem dat alle kinders aan die “kenmerke van die genoemde superadressaat of ideale reseptor voldoen nie”.

deur die spieël dat, soos in die geval van die eerste *Alice* het ek daarna gestreef om die vlotte bekoorlikheid van die oorspronklike te handhaaf sonder om onnodig van die letter af te wyk+ (Brink 1987:132). *Alice deur die spieël* het egter ook uitdagings gebied: weer het dit onvermydelik knope meegebring met woordspeling, ens., wat losgetorring moes word+ (Brink 1987:132). Aan die einde van die voorwoord by *Alice deur die spieël* sê Brink dat die vertaling vir hom daarom gaan om lesers aan te spoor om die oorspronklike te gaan lees; dit wil byna voorkom of hy hiermee enige tekortkominge in die vertaling toeskryf aan die besonder uitdagende aard van die bronteks en die vertaling slegs as 'n vastrapplek vir jong lesers op die pad na die bronteks beskou.

3.6.1.5 Nawoord

Hoewel die vertaler by sowel *Alice se avonture in Wonderland* as *Alice deur die spieël* 'n voorwoord by die vertaling ingesluit het, is daar nie by een van die twee tekste afsonderlik, of in die versamelwerk (*Alice se avonture*) van 'n nawoord gebruik gemaak nie.

Met betrekking tot die bronteks kan die gedig aan die einde van *Through the Looking-Glass* as 'n tipe nawoord van die skrywer beskou word. Die gedig volg hieronder³¹:

A boat, beneath a sunny sky
Lingering onward dreamily
In an evening of July –

Children three that nestle near,
Eager eye and willing ear,
Pleased a simple tale to hear –

Long has faded that sunny sky:
Echoes fade and memories die:

³¹ Ter wille van duidelikheid word die gedig in hierdie bespreking "A boat, beneath a sunny sky" genoem.

Autumn frosts have slain July.

Still she haunts me, phantomwise,
Alice moving under skies
Never seen by waking eyes.

Children yet, the tale to hear,
Eager eye and willing ear,
Lovingly shall nestle near.

In a Wonderland they lie,
Dreaming as the days go by,
Dreaming as the summers die:

Ever drifting down the stream –
Lingering in the golden gleam –
Life, what is it but a dream?

Dit is interessant om op te merk dat Carroll hierdie gedig by die teks insluit . hy voeg dit in voor die woorde "The End" aan die einde van *Through the Looking-Glass* en het dus bedoel dat hierdie gedig deel van die teks moes uitmaak. Die verwysings na die Liddell-susters kan duidelik opgemerk word (vergelyk "Children three that nestle near / Eager eye and willing ear / Pleased a simple tale to hear"), asook die verwysing na die dag toe die verhaal van Alice ontstaan het (vergelyk "Ever drifting down the stream . / Lingering in the golden gleam . / Life, what is it but a dream?") is opmerklik, en vorm deel van die kulturele aspekte (maar ook van die spesifieke verwysings na die eerste bedoelde gehoor) wat bydra tot die uniekheid van die teks sowel as die uitdaging wat hierdie teks aan vertalers bied.

Dit is opmerklik dat hierdie gedig ("A boat, beneath a sunny sky") geheel-en-al weggelaat is in die doelteks, hoewel dit, soos bo genoem, waarskynlik aanvanklik bedoel is om deel van die teks te vorm. In hierdie geval is daar dus sprake van Chesterman (1997) se *inligtingsverandering*, aangesien daar inligting weggelaat is in die doelteks wat deel vorm van die bronteks.

Die weglating van bogenoemde gedig (%A boat, beneath a sunny sky+) is des te vreemder wanneer daar opgemerk word dat die gedig aan die *begin* van *Through the Looking-Glass* (%Child of the pure unclouded brow+³²), wat ook deel van die bronteks vorm en ná die hoofstukindeling en voor die eerste bladsy van die verhaal geplaas word, wel in die doelteks vertaal is en ingesluit is as deel van die teks. Hoewel hierdie gedig wat Carroll aan die begin van *Through the Looking-Glass* insluit nie as *opwaaord*+beskou kan word nie, maar eerder as *op tipe opwaaord*+ van die skrywer, word dit hier geplaas (tesame met die vertaling van die gedig soos dit in die doelteks voorkom daarnaas) ter wille van duidelikheid:

*Child of the pure unclouded brow
And dreaming eyes of wonder!
Though time be a fleet, and I and thou
Are half a life asunder,
Thy loving smile will surely hail
The love-gift of a fairy-tale.*

*Kind met die helder klein gelaat
En oë wat van wonder droom!
Al snel die tyd wat my en jou
En al die jare agterlaat –
Tog sal jy seker lief en soet
'n Nuwe feëverhaal begroet.*

*I have not seen thy sunny face,
Nor heard thy silver laughter:
No thought of me shall find a place
In thy young life's hereafter –
Enough that now thou wilt not fail
To listen to my fairy-tale.*

*Ek het jou sonnige gesig
Net soos jou silwer lag verloor:
Vir my sal jy weldra vergeet,
Vergeefs skryf ek dus dié gedig –
Tog troos dit my dat jy opnuut
Kan luister na wat ek jou bied:*

*A tale begun in other days,
When summer suns were glowing –
A simple chime, that served to time
The rhythm of our rowing –
Whose echoes live in memory yet,
Though envious years would say 'forget.'*

*Dis weer dieselfde lang verhaal
Wat uit ons somerdae kom,
Die loom verhaal terwyl ons roei,
Terwyl die son ons skuit bestraal –
Nog het ons hart die weerklank beet
Al wil die tyd ons laat vergeet.*

³² Ter wille van duidelikheid word daar in hierdie bespreking na die gedig aan die begin van *Through the Looking-Glass* verwys as "Child of the pure unclouded brow".

*Come, hearken then, ere voice of dread,
With bitter tidings laden,
Shall summon to unwelcome bed
A melancholy maiden!
We are but older children, dear,
Who fret to find our bedtime near.*

*Without, the frost, the blinding snow,
The storm-wind's moody madness –
Within, the firelight's ruddy glow,
And childhood's nest of gladness.
The magic words shall hold thee fast:
Though shalt not heed the raving blast.*

*And, though the shadow of a sigh
May tremble through the story,
For 'happy summer days' gone by,
And vanish'd summer glory –
It shall not touch, with breath of bale,
The pleasance of our fairy-tale.*

*Kom luister dan, voor jy gaan slaap,
Voor uit die huis 'n kwaai stem roep:
"Dis tyd dat jy nou ophou speel,
Ek het jou netnou al sien gaap."
Ons almal is maar kinders, wat;
Op almal wag die slaap, my skat.*

*Daarbuite is die ryp, die wind
Wat rasend aan die ruite ruk,
Hierbinne brand die kaggelvuur
Wat vreugde bied aan elke kind.
Die towerwoord sal jou bekoor
Dat jy die storm nie meer hoor.*

*Ofskoon die skadu van 'n sug
Die storie mag deurhuiwer –
Verlange na die somerdae
Die sonskyn en die helder lug –
Tog sal ons storie vrolik bly
En geen verdriet sal daardeur gly.*

Die gedig aan die begin van *Alice's Adventures in Wonderland*, wat as 'n tipe voorwoord van die skrywer beskou kan word, is ook vertaal in die doelteks³³, en maak dit verder opmerklik dat die gedig aan die einde van *Through the Looking-Glass* nie vertaal is nie. Daar is dus sprake van inkonsekwentheid van die vertaler, wat in hierdie geval ongemotiveerd blyk te wees.

3.6.1.6 Flaptekste

Soos reeds genoem, bring die aantal verskillende uitgawes van *Alice's Adventures* mee dat daar aansienlike verskille is wat betref aspekte van die teks soos die omslag. Dit is ook die geval met flaptekste. Sommige uitgawes van die bronteks

³³ Hierdie gedig word nie hier weergegee nie, daar word slegs daarna verwys ter beklemtoning van die argument.

beskik wel oor flaptekste, ander nie. Wat die doelteks betref, het die 1987-uitgawe van die versamelwerk *Alice se avonture* ook geen flaptekste nie.

3.6.1.7 Voetnote

Voetnote is, aldus O'Sullivan (2003:202), deel van een van die vlakke waarop die vertaler se stem geïdentifiseer kan word (sien 3.6.5). Deur gebruik te maak van onder andere metalinguistiese oftewel paratekstuele verduidelikings soos voetnote, word die (geïmpliseerde) vertaler (sien 3.6.5) sigbaar gemaak. In die doelteks (1987) word daar op geen stadium van voetnote gebruik gemaak nie. Dit lei daartoe dat die vertaler binne die teks *onsigbaar* is, aangesien daar, benewens die voorwoord, wat deel van die parateks vorm en nie van die teks as sodanig nie, geen verwysing na die vertaler is nie. Vergeleke daarmee dat die vertaler se naam ook nie op die voorblad verskyn nie, blyk dit dat daar voorlopig veronderstel kan word dat Brink as vertaler nie baie sigbaar is in die betrokke vertaling nie (vergelyk ook die bespreking van die (on)sigbaarheid van die vertaler in 3.6.5).

3.6.2 Verdeling van die teks

In sy voorwoord tot die Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures in Wonderland* skryf Brink (1987:6) dat hy so ver as moontlik ~~na~~ ná as moontlik aan die oorspronklike probeer bly [het]†. Dit blyk dat Brink die bronteks noukeurig nagevolg het met betrekking tot die verdeling van die teks in hoofstukke en selfs paragrawe. In hierdie verband kan daar verwys word na Chesterman (1997) se *koherensieverandering*, wat verwys na die logiese ordening van die teks; dit blyk dat daar in die doelteks nie sprake is van *koherensieverandering* nie. Ook met betrekking tot Chesterman (1997) se *inligtingsverandering* blyk dit dat daar in die doelteks . spesifiek met verwysing na die teks self (en dus nie na paratekstuele aspekte soos die voorwoord van die vertaler nie) ook nie weglating van irrelevante inligting of byvoeging van addisionele inligting voorkom nie.

3.6.3 Titels van hoofstukke

Brink noem in sy voorwoord tot die vertaling van *Alice's Adventures in Wonderland* dat veral die vertaling van Carroll se %pitsvondige taal, sy heerlike dolrympies, sy parodieë en woordspelinge+ (1987:6) spesifiek n groot uitdaging was. Hierdie aspekte van Carroll se skryfstyl is ook een van die redes waarom die Alice-boeke eeue lank al vermaaklike leesstof vir kinders sowel as volwassenes bied. Vir die vertaler bied dit, soos Brink opmerk, unieke uitdagings, en reeds in Carroll se hoofstuktitels is daar sprake van woordspel en klanknabootsing wat moeilik vertaalbaar is (vergelyk Nord se kategorieë van vertaalprobleme in hoofstuk vier). Die onderstaande tabel toon die hoofstuktitels in *Alice's Adventures in Wonderland* (1865) asook die vertaalekwivalente van die titels in *Alice se avonture in Wonderland* (1965):

Hoofstuknommer	Titel: Bronteks	Titel: Doelteks
1	Down the Rabbit-Hole	In die Konyngat
2	The Pool of Tears	Die Dam van Trane
3	A Caucus-Race and a Long Tale	'n Koukusresies en 'n Lang Verhaal
4	The Rabbit Sends a Little Bill	Die Konyng Stuur 'n Klippe-dis
5	Advice from a Caterpillar	Die Slak Gee Raad
6	Pig and Pepper	Vark en Peper
7	A Mad Tea-Party	'n Dolle Tee-party
8	The Queen's Croquet Ground	Die Koningin se Croquetbaan
9	The Mock Turtle's Story	Die Kammaskilpad Vertel
10	The Lobster-Quadrille	Die Kreefkadriel
11	Who Stole the Tarts	Wie't die Tertjies Gesteel?
12	Alice's Evidence	Alice se Getuienes

Uit bogenoemde vergelyking van hoofstuktitels in die bron- en doelteks kan afgelei word dat die vertaler na aan die bronteks gebly het in sy vertalings. Die veranderinge wat daar wel aangebring is, byvoorbeeld die titels van hoofstukke een, vier, vyf en nege, word vervolgens bespreek.

Die titel van die eerste hoofstuk van die bronteks, %Down the Rabbit-Hole+verwys na Alice se val deur die konyngat, wat vir haar eindeloos voel (1998:10). Die woord %down+ in die bronteks vang hierdie afwaartse valbeweging vas, en word ook op

verskeie stadiums tydens Alice se val ge-eggo (1998:10, 11). In die doeltteks gaan hierdie deiktiese verwysings verlore deurdat die hoofstuktitel *%n die Konyngat+* (1965:13) as vertaalekwivalent gebruik word.

Met die vertaling van die derde hoofstuk se titel, verander Brink nie die inhoud daarvan nie, en gebruik *%n Koukusresies en n Lang Verhaal+* as vertaling van *%A Caucus-Race and a Long Tale+*. Die *%long tale+* waarna Carroll verwys is dubbelsinnig en is een van vele voorbeelde van woordspel in die teks: Alice vra die muis om sy geskiedenis aan haar te vertel misinterpreteer sy opmerking *%Mine is a long and a sad tale+(1998:27)* deurdat sy dink die muis verwys na sy stert: *%It is a long tail, certainly [...] but why do you call it sad?+*. Hierdie spel met homofone is taalspesifiek, en verteenwoordig *n* struikelblok vir die vertaler, aangesien sodanige tekstuele aspekte meestal onvertaalbaar is (in die letterlike sin van die woord) en vertalers dikwels na ander maniere moet soek om *n* soortgelyke boodskap oor te dra. Brink vind wel *n* oplossing in sy vertaling van die gesprek tussen Alice en die muis in die hoofstuk (sien 4.4.4.2), maar dit word nie in die hoofstuktitel weerspieël nie en die woordspel gaan dus daar verlore. Met die vertaling van die titel van die vierde hoofstuk, *%The Rabbit Sends a Little Bill+*, wat Brink vertaal met *%Die Konyn Stuur n Klippe-dis+* is daar *n* soortgelyke verlies aan betekenis, aangesien die Engelse woord *%bill+* verskeie betekenisse kan hê, maar daar word ook iets gewen in die doeltteks aangesien *%lippe-dis+* *n* spel is met die woord *%lakkedis+*, wat die diertjie Bill inderwaarheid is, en die klippe-koekies wat die kony n vir Alice stuur om te eet (*%lippe-dis+*).

n Opmerkbare verskil tussen die hoofstuktitels van die bronteks en doeltteks kom voor in die titel van hoofstuk vyf, waar die bronteks *%Advice from a caterpillar+* is en die doeltteks *%Die Slak Gee Raad+*. Die gebruik van die woord *%slak+* in die hoofstuktitel in die doeltteks is ook opmerklik, aangesien daar deurgaans in die hoofstuk verwys word na die *%Ruspe+* (1987:48-55) en daar nêrens in die hoofstuk van *n* *%slak+* melding gemaak word nie. Verder vervang Brink die brontekstitel wat uit *n* naamwoordstuk bestaan, met *n* volsin in die doeltteks. Deur sterker klem op die handeling te plaas, pas hy die vertaling aan vir doelttekslesers van *n* sekere ouderdom wat, volgens Van Bruggen (1922), meer assosieer met werkwoorde (en daarom volsinne) as met naamwoordstukke (vergelyk 2.6.2).

In *Through the Looking-Glass* is die titels van die hoofstukke in die bronteks en doelteks onderskeidelik as volg:

Hoofstuknommer	Titel: Bronteks	Titel: Doelteks
1	Looking Glass-House	Die Spieëlhuis
2	The Garden of Live Flowers	Die Tuin met lewende blomme
3	Looking-Glass Insects	Insekte van die Spieëlwêreld
4	Tweedledum and Tweedledee.	Tweedledum en Tweedledee
5	Wool and Water	Wol en Water
6	Humpty Dumpty	Oompie Doompie
7	The Lion and the Unicorn	Die Leeu en die Eenhorning
8	"It's my Own Invention"	"Dis my eie uitvindsel"
9	Queen Alice	Koningin Alice
10	Shaking	En jou skud . . .
11	Waking	. . . tot jy wakker word
12	Which Dreamed it?	Wie het dit gedroom?

Die opmerklikste verskil in hoofstuktitels tussen die bronteks en doelteks van *Through the Looking-Glass* is in hoofstukke tien en elf, waar Carroll se keuse van hoofstuktitels weereens 'n unieke uitdaging aan die vertaler bied met 'n spel met woord en klank. Hoewel Brink se keuse van hoofstuktitels vir die doelteks nie dieselfde spel met klank (spesifiek die rympatroon) oordra as die bronteks nie, is die hoofstuktitels wel gepas by die inhoud van hierdie twee besonder kort hoofstukke, en hier is weereens sprake van naamwoordstukke wat met werkwoordstukke vervang word. Verder is die veranderde vraagwoord in die titel van die laaste hoofstuk opmerklik in die doelteks, waar die Afrikaanse *%wie+* as vertaalekwivalent vir *%which+* gebruik word. Die Engelse titel weerspieël die laaste reël van die verhaal, naamlik *%Which do you think it was?+*, en so ook die Afrikaanse titel, wat verwys na *%Wie dink julle was dit?+* Met hierdie konteks in ag genome, wil dit voorkom of Brink 'n effektiewe vertaalekwivalent gebruik, aangesien die vraag aan die einde van die verhaal van lesers vra om te besluit wie die droom gehad het . Alice, of een van haar drie katte. 'n Ander woordkeuse in Afrikaans (byvoorbeeld *%watter+*) sou afbreuk doen aan die bondigheid van die titel (aangesien dit sou moes lui *%Watter een het dit*

gedroom?+), sowel as aan die personifikasie van die katte wat deurgaans in die boek voorkom.

3.6.4 Narratiewe vorme

Hierdie subkategorie van Lambert en Van Gorp (2006) het betrekking op die vertelsituasie, en sluit veranderinge in die narratiewe struktuur, perspektief en fokalisasie in.

Die vertelsituasie in die doelteks verskil weinig van dié in die bronteks, en dit blyk dus dat Brink, veral met betrekking tot die narratiewe struktuur, in hierdie opsig ook gekies het om ~~so~~ ná as moontlik aan die oorspronklike [te] probeer bly+ (1987:6). Onderstaande voorbeeld illustreer wel ~~an~~ verandering in perspektief:

BT (1998:181-182)

Alice didn't know what to say to this: it wasn't at all like conversation, she thought, as he never said anything to *her*; in fact, his last remark was evidently addressed to a tree – so she stood and softly repeated to herself: –

Humpty Dumpty sat on a wall.

Humpty Dumpty had a great fall.

All the King's horses and all the King's men

Couldn't put Humpty Dumpty in his place again.

"That last line is much too long for the poetry," she added, almost out loud, forgetting that Humpty Dumpty would hear her.

"Don't stand chattering to yourself like that," Humpty Dumpty said, looking at her for the first time, "but tell me your name and your business."

DT (1987:203-204)

Alice weet nie mooi wat om daarop te antwoord nie: dis glad nie soos 'n gesprek nie, dink sy, want hy't nog glad niks vir *haar* gesê nie; trouens, sy vorige opmerking was baie duidelik aan 'n boom gerig – daarom bly staan sy maar en sê saggies vir haarself:

Oompie Doompie sit op die wal –

Oompie Doompie het hard geval:

Die koning se ruiters was gou daar gewees,
 Maar hul sukkel vergeefs om Oompie Doompie te genees.
 “Daardie laaste reël klink nie reg nie,” sê Oompie Doompie en kyk vir die heel eerste keer na haar,
 “maar sê vir my wat jou naam is en wat jy hier kom soek.”

Die verandering in perspektief tussen die bronteks en die doelteks is geleë in die sin direk na die rympie: . in die bronteks is dit Alice self wat sê die laaste reël van die gedig klink nie reg nie, terwyl Oompie Doompie dit sê in die doelteks. Hierdie verskil in perspektief, tesame met die verskil in die teksgedeelte direk na die rympie tussen die bronteks en die doelteks, dien na die mening van die navorser geen spesifieke doel nie, maar laat eerder die vraag ontstaan of dit moontlik die resultaat van η vertaalfout (of minstens leesfout van die bronteks wat gelei het tot η vertaalfout) kan wees.

3.6.5 Die (on)sigbaarheid van die vertaler

Die sigbaarheid van die vertaler (vergelyk 2.4) het η veelbesproke kwessie in vertaalstudie geword sedert Venuti die term η visibility+ begin gebruik het om te verwys na die η illusionistic effect of the translator η discourse and the practice by publishers, reviewers, readers, etc. in contemporary Anglo-American culture of judging translations acceptable when they read fluently+ (O’Sullivan 2003:198). O’Sullivan (2003:198) argumenteer egter dat η vertaler ook sigbaar kan wees in tekste wat nie η nonfluent, nonstandard and η foreignized η is nie: sigbaarheid kan ook geïdentifiseer word op η teoretiese vlak in η model van narratiewe kommunikasie³⁴, en op η vlak van teksanalise gebaseer op sodanige model. Hierin word die vertaler se teenwoordigheid duidelik in die strategieë wat hy/sy kies en in die manier waarop die vertaler hom/haar posisioneer in verhouding tot die vertaalde narratief (O’Sullivan 2003:198).

Volgens O’Sullivan (2003:202) kan die vertaler se stem op minstens twee vlakke geïdentifiseer word. Die eerste vlak is dié van die geïmpliseerde vertaler as die

³⁴ Vergelyk O’Sullivan (2003) vir ’n volledige uiteensetting van die model en hoe dit toegepas kan word op vertaalde literatuur.

skrywer van paratekstuele inligting soos voorwoorde of metalinguistiese verduidelikings soos voetnote. Met verwysing na *Die avonture van Alice* kan die stem van die vertaler dus geïdentifiseer word deur die voorwoord(e) by elke vertaling. O'Sullivan meld egter dat die stem van 'n vertaler ook duidelik kan word deur eksplisiering ter wille van die geïmpliseerde doeltekslesers. Onderstaande voorbeeld illustreer sodanige geval:

BT (1998:21)

So she began again: "Où est ma chatte?", which was the first sentence in her French lesson-book. The Mouse gave a sudden leap [...]

DT (1987:27)

Toe val sy weer weg met: "Où est ma chatte?", die eerste sin in haar Franse leesboek, wat beteken: "Waar is my kat?" Die Muis gee net een sprong [...]

In die bronteks (1998:27) word die Franse sin "Où est ma chatte?" gebruik sonder om 'n Engelse vertaling ter verduideliking te verskaf. Dit is waarskynlik aanvaar dat lesers van die bronteks die Franse sin sou verstaan, aangesien daar van Britse kinders in die Victoriaanse era oor die algemeen verwag is om Frans te leer. Met verwysing na Afrikaanssprekende kinders in die sestigjare, dit wil sê die doeltekslesers, is dit egter onwaarskynlik dat hulle Frans sou ken, en daarom word die Afrikaanse ekwivalent van die Franse sin deur die vertaler ingevoeg om die teks toegankliker vir doeltekslesers te maak. Hier is dus sprake van Venuti se *domestikering*, aangesien die skrywer na die leser beweeg word.

Dit blyk dus dat Brink se stem as vertaler wel by tye duidelik is, en dat hy soms sigbaar is as vertaler, maar met betrekking tot meer eksplisiete aanduidings van die teenwoordigheid van 'n vertaler, te wete sodanige aanduiding op die voorblad, die gebruik van voetnote, ensovoorts is hy relatief onsigbaar as vertaler.

3.7 Afleidings uit die makrostrukturele analise

Uit bogenoemde bespreking van die makrostrukturele elemente in die doelteks blyk dit dat die vertaler getrou gebly het aan sy uiteensetting in die voorwoord en so na moontlik aan die oorspronklike gebly het (Carroll 1987:6). Dit wil egter nie sê dat die vertaalstrategie sonder meer as *¶ vervreemdende* strategie beskou kan word bloot omdat die vertaler gekies het om die skrywer alleen te los en die leser na die skrywer te beweeg nie (sien 2.4). Dit wil eerder voorkom of die vertaler, met betrekking tot die vertaling van makrostrukturele aspekte, hom by elke spesifieke situasie aangepas het en sodoende by elke aspek van makrostrukturele aspekte opnuut besluit het op die mees effektiewe strategie in daardie spesifieke opsig.

Lambert en Van Gorp (2006:39) se stelling dat daar vanuit *¶ empiriese* oogpunt aangeneem kan word dat geen vertaalde teks geheel en al koherent met betrekking tot die *%adequate* versus *acceptable* dilemma+ [my kursivering] sal wees nie, geld dus vir die betrokke vertaling. Dit blyk verder dat daar nie alleenlik uit die bespreking van makrostrukturele elemente in die doelteks gesê kan word dat die betrokke vertaling volgens Nord (2001) se kategorieë as óf *¶ %instrumentele* vertaling+ óf *¶ %dokumentêre* vertaling+beskou kan word nie. Verdere navorsing op mikrostrukturele vlak is nodig om duidelikheid in hierdie verband te bewerkstellig.

Hoofstuk 4: Doeltekstoepassing op mikrovlak

4.1 Inleiding

Nadat η ondersoek van makrostrukturele aspekte van η vertaling onderneem is, kan daar, volgens Lambert en Van Gorp (2006:43), veronderstel word dat η vertaalde teks wat hoofsaaklik *geskik* (%adequate+) is op die makrostrukturele vlak, ook η *geskikte* vertaling op mikrostrukturele vlak sal verteenwoordig, maar dat die vertaling nie noodwendig op elke vlak *geskik* sal wees nie. Hierdie stelling dien as werkende hipotese (Lambert en Van Gorp 2006:43), en geld ook vir η *aanvaarbare* (%acceptable+) vertaling. Hierdie hipotese moet getoets word om waar te neem of dit wel bydra tot die insameling van relevante inligting oor die vertaalstrategie, en dus moet die teks in die algemeen, sowel as η aantal konkrete teksfragmente bestudeer word (Lambert en Van Gorp 2006:43). Die makrostruktuur, oftewel die %teks in die algemeen+ is reeds bespreek, en vervolgens sal % η aantal konkrete teksfragmente+ deur η mikrostrukturele ondersoek onderneem word.

4.1.1 Definisie van mikrostruktuur

Op mikrovlak word daar onder andere gekyk na woordkeuses, dominante grammatikale patrone, modaliteit en taalvlakke (Lambert en Van Gorp 2006:46). Lambert en Van Gorp (2006:43) beklemtoon egter dat η uitgebreide analise van elke tekstuele probleem onmoontlik is. Juis daarom stel hulle η orde voor waarvolgens η tekstuele ondersoek onderneem word. Volgens Lambert en Van Gorp (2006:43) sal η vertaler waarskynlik nie in staat wees om alle tekstuele vlakke in dieselfde mate en met dieselfde mate van subtiliteit te vertaal nie. Hulle is van mening dat die vertaler eerder spesifieke tekstuele vlakke (byvoorbeeld leksis) opoffer vir ander vlakke (byvoorbeeld literariteit), en dat η mikroskopiese analise navorsers in staat stel om die konsekwentheid en hiërargiese struktuur van η betrokke vertaalstrategie te bepaal (Lambert en Van Gorp 2006:43).

Op mikrovlak gaan dit dus om meer spesifieke elemente, in teenstelling met die breër, algemener aspekte van die teks wat op makrovlak bespreek is.

4.1.2 Werkswyse

In hierdie hoofstuk word die doelteks, *Die avonture van Alice*, op mikrovlak bespreek. Die mikrostrukturele bespreking word gedoen deur Nord se vertaalprobleme as uitgangspunt te gebruik. Aan die hand van hierdie vertaalprobleme word daar verwys na Chesterman (1997) se strategieë (soos reeds genoem in 3.4) as maniere waarop die vertaalprobleme in die doelteks hanteer is. Daar word ook deurgaans verwys na Brink se benadering tot die vertaling, te wete *an* domestikerende of *an* vervreemdende benadering, op spesifieke vlakke, om sodoende die grondslag te lê vir *an* uiteindelijke gevolgtrekking oor die oorkoepelende benadering tot die vertaling, en of dit dus *an* *geskikte* of *aanvaarbare* vertaling verteenwoordig.

Vervolgens sal daar eers *an* oorsig oor Nord (1997a) se vertaalprobleme, en daarna Chesterman (1997) se sintaktiese en semantiese strategieë gebied word.

4.2 Nord se vertaalprobleme

Nord (1997a:59-61) kategoriseer vertaalprobleme wat ontstaan weens verskille tussen die bronteks en doelteks sowel as tussen die bronkultuur en doelkultuur in vier afdelings, naamlik (i) pragmatiese vertaalprobleme; (ii) interkulturele vertaalprobleme; (iii) intertaalige vertaalprobleme; en (iv) teksspesifieke vertaalprobleme. Nord (1997b:64) beskou vertaalprobleme as objektief of minstens intersubjektief . vertaalprobleme kan nie gelykgestel word aan moeilikhede of uitdagings nie. Laasgenoemde verteenwoordig subjektiewe uitdagings wat *an* spesifieke vertaler in die gesig staar tydens *an* bepaalde vertaalproses weens onvoldoende linguistiese, kulturele of vertaalvaardigheid, of weens *an* gebrek aan

behoorlike dokumentasie (Nord 1997b:64). Vertaalprobleme, daarteenoor, sal altyd probleme bly, selfs wanneer η vertaler geleer het hoe om hulle spoedig en effektief te hanteer.

4.3 Chesterman se sintaktiese en semantiese strategieë

Chesterman (1997) se sintaktiese en semantiese strategieë word gebruik om mikrostrukturele aspekte van vertalings, en spesifiek die hantering van vertaalprobleme op mikrovlak, te hanteer. Soos reeds genoem (sien 3.4) beklemtoon Chesterman (1997:87) dat strategieë nie streng-gedefinieer is nie, maar vatbaar is vir aanpassing en variasie. Chesterman (1997) word dus vir die doeleindes van hierdie studie aangepas om η beter toepassing op mikrovlak te bewerkstellig.

4.3.1 Sintaktiese strategieë

Sintaktiese strategieë het primêr betrekking op vorm, waar groter veranderinge geneig is om kleiner veranderinge in te sluit. Chesterman (1997:94) definieer die volgende sintaktiese strategieë (vergelyk ook Schäffner & Wieseemann 2001:28):

- 1 letterlike vertaling (~~%literal translation+~~), waar die doelteks so na moontlik aan die bronteks is en grammaties volgens doeltaalnorme korrek is;
- 2 leenwoorde, *calques*, waar daar leksikale items uit die brontaal geleen word of morfeme vervang word;
- 3 transposisie, wat op enige verandering in die woordklas dui, byvoorbeeld die vervanging van een woordklas met η ander sonder om die betekenis van die boodskap te verander;
- 4 eenheidsverskuiwing (~~%unit shift+~~), waar daar verskuiwings tussen die eenhede . morfeem, woord, frase, ~~%clause+~~ sin, paragraaf . is, byvoorbeeld η frase in die bronteks stem met η sin in die doelteks ooreen;

- 5 frasestruktuurverandering (%phrase structure change+), byvoorbeeld veranderinge in getal, beslistheid, tyd, gevoel (%mood+);
- 6 klousstruktuurverandering (%clause structure change+), byvoorbeeld η aktiewe onoorganklike struktuur in die bronteks word in die passiefvorm gebruik in die doelteks;
- 7 sinstruktuurverandering (%sentence structure change+), waar daar byvoorbeeld veranderinge is tussen hoofsinne en bysinne;
- 8 kohesieverandering (%cohesion change+), wat dui op η verandering wat byvoorbeeld intratekstuele verwysing, ellips, of substitusie affekteer;
- 9 vlakverskuiwing (%level shift+), waar η verskuiwing in die wyse van uitdrukking van een vlak tot η ander voorkom, byvoorbeeld η hoflike versoek word deur η leksikale eenheid in die bronteks uitgedruk en deur η kombinasie van leksikale en sintaktiese middele in die doelteks;
- 10 skemaverandering (%scheme change+), wat dui op veranderinge in retoriese skemas, byvoorbeeld parallellisme, herhaling, alliterasie, rym, ritme.

4.3.2 Semantiese strategieë

Chesterman (1997:101) onderskei ook tussen semantiese vertaalstrategieë, wat verwys na veranderinge of wysigings in die betekenis van die teks, η sin of η klous (vergelyk Schäffner & Wiesenmann 2001:29):

- 1 sinonimie (%synonymy+) . die gebruik van η sinoniem in die doelteks in plaas van η meer voor die hand liggende eenheid
- 2 antonimie (%antonymy+) . die gebruik van die teenoorgestelde, dikwels met negering
- 3 hiponimie (%hyponymy+) . veranderinge tussen superordinate en hiponieme
- 4 konversies (%converses+) . wanneer die bronteks en die doelteks dieselfde stand van sake uit teenoorstaande oogpunte uitdruk
- 5 abstraksieverandering (%abstraction change+) . veranderinge tussen abstrakte en konkrete terme

- 6 verspreidingsverandering (~~%distribution change+~~) . verandering in die verspreiding van dieselfde semantiese elemente oor meer of minder leksikale items
- 7 klemverandering (~~%emphasis change+~~) . byvoeging, vermindering of aanpassing van klem of fokus
- 8 parafrase (~~%paraphrase+~~) . die doelteks is losser (~~%looser+~~) as die bronteks
- 9 troopverandering (~~%trope change+~~) . strategieë wat gebruik word om retoriese trope te hanteer, byvoorbeeld figuurlike uitdrukkings
- 10 ander semantiese veranderinge . byvoorbeeld modulاسies van verskeie soorte wat nie onder bogenoemde strategieë val nie

4.3.3 Aanpassing van Chesterman se strategieë

¶ Aantal van die strategieë wat Chesterman as sintaktiese strategieë beskou, is problematies in sodanige klassifikasie, aangesien hulle nie betrekking het op sintaksis nie, maar eerder op byvoorbeeld die leksikale vlak. In die lig hiervan word Chesterman se sintaktiese strategieë vir die doeleindes van hierdie studie aangepas, en word ¶ derde tipe strategieë, te wete leksikale strategieë, bygevoeg. Die strategieë word as volg hanteer (die omskrywings van elke strategie word nie hieronder herhaal nie, aangesien die aanpassing slegs betrekking het op die organisering van die strategieë en nie die inhoud daarvan nie):

Sintaktiese strategieë:

letterlike vertaling
 eenheidsverskuiwing (met betrekking tot sinstruktuur)
 frasestruktuurverandering
 klousstruktuurverandering
 sinstruktuurverandering
 kohesieverandering (met betrekking tot sinstruktuur)
 vlakverskuiwing (met betrekking tot sinstruktuur)
 skemaverandering (met betrekking tot sinstruktuur)

Leksikale strategieë:

leenwoorde

transposisie

eenheidsverskuiwing (met betrekking tot leksikale items)

kohesieverandering (met betrekking tot leksikale items)

vlakverskuiwing (met betrekking tot leksikale items)

skemaverandering (met betrekking tot leksikale items)

Dit is belangrik om daarop te let dat heelwat van die onderskeie strategieë óf semantiese óf sintaktiese strategieë kan verteenwoordig. Die konteks waarin die betrokke strategie gebruik word, sal leiding gee oor die klassifikasie daarvan. Chesterman se semantiese strategieë is nie verander vir die doeleindes van hierdie studie nie.

4.4 Toepassing: bespreking van vertaalprobleme

Nord (1997a) onderskei tussen pragmatiese, interkulturele, intertaalige en teksspesifieke vertaalprobleme. Die onderskeid tussen hierdie kategorieë is egter nie in beton gegiet nie, en daar kom dikwels oorvleueling voor. Sommige interkulturele vertaalprobleme kan eweneens as pragmatiese vertaalprobleme beskou word, en dieselfde geld vir die onderskeid tussen intertaalige en interkulturele vertaalprobleme. Vervolgens word elke kategorie vertaalprobleme bespreek deur te verwys na voorbeelde uit die teks en, waar relevant, te verwys na die strategieë wat gebruik is om die probleme te hanteer.

4.4.1 Pragmatiese vertaalprobleme

Nord (1997a:59) beskou pragmatiese vertaalprobleme as probleme wat ontstaan omdat η vertaler altyd met twee kommunikatiewe situasies gekonfronteer word: die

brontekssituasie en die doelteksituasie. Elke bronteks kan in enige doeltaal vertaal word vir verskeie doeleindes en in elke geval is daar twee kommunikatiewe situasies betrokke. Die kontras tussen hierdie situasies lei tot pragmatiese vertaalprobleme, selfs in gevalle waar individuele faktore nie verskil nie. Pragmatiese vertaalprobleme kan geïdentifiseer word deur ekstratekstuele faktore (byvoorbeeld sender, ontvanger, medium, tyd, plek, motief, en teksfunksie) te bestudeer (Nord 1997b:65).

Met sy vertaling het Brink gepoog om aan lesers van die doelteks dieselfde ervaring te bied as wat bronteks sou hê met die lees van die oorspronklike teks (vergelyk die bespreking van Brink se voorwoord by die vertaling in 3.4.3d). Pragmatiese vertaalprobleme verteenwoordig nie aspekte op mikrostrukturele vlak nie, en sal daarom nie verder hier bespreek word nie. Verwys na hoofstuk een vir 'n bespreking van onder andere die brontekssituasie en tipiese teikenlesers en hoe dit 'n uitdaging vir vertalers inhoud en dus pragmatiese vertaalprobleme verteenwoordig.

4.4.2 Interkulturele vertaalprobleme

Elke kultuur beskik oor sy eie gebruike, norme en konvensies wat verbale sowel as nieverbale gedrag betref (Nord 1997b:66). Volgens Nord (1997a:59) ontstaan interkulturele vertaalprobleme weens verskille in konvensies tussen die twee betrokke kulture, byvoorbeeld metriekke konvensies, formele konvensies, tekstipe-konvensies en konvensionele groet- en aanspreekvorme. Nord (1997b:66) beklemtoon dat interkulturele vertaalprobleme teenwoordig is in bykans elke vertaalhandeling, en veral in ~~na~~ instrumentele vertalings. In te wete vertalings waar die vertaler die doelteksleser met die bronteks laat identifiseer of die bronteks nader aan die doelteksleser laat beweeg (vergelyk 3.6).

Carroll se verhaal van Alice en haar avonture is aanvanklik bedoel as 'n storie om drie jong dogtertjies te vermaak. Aangesien hy hulle goed geken het, en dus geweet het watter tipe kenmerke van 'n verhaal hulle vermaaklik sal vind, het hom in staat gestel om 'n groot aantal verwysings in die teks in te sluit wat die meisies spesifiek sou verstaan. Volgens Haughton (1998:xli) is daar onmiskenbare parallele te trek

tussen Alice, die hoofkarakter in Carroll se verhale, en Alice Liddell, die meisie aan wie Carroll die verhaal aanvanklik vertel het: “[...] she is like Alice Liddell, the daughter of the Dean of Christ Church, born into the heart of the English establishment, a well-educated upper-middle-class Oxonian girl, versed in good manners, good verse, and the rules of chess, cards and croquet” (Cohen (1995:135-136) stel dit as volg:

“To begin with, Charles wrote both books with Alice Liddell and, to a lesser degree, her sisters and Robinson Duckworth [’n vriend van Carroll wat ook in die roeiboot was toe hy die verhaal van Alice aan die Liddell-susters vertel het] in mind. All the occupants of the boat who first heard the tale of Alice are characters in the first book. [...] The landmarks, the language, the puns, the puffery – it was all rooted in the circumscribed enclave of their Victorian lives. In *Under Ground* and in the additions that Charles later made to the tale and in the sequel, his listeners (and readers) would have instantly picked up on the references, to the Sheep Shop on St. Aldate’s, the treacle well at Binsey, the lilies of the Botanical Gardens, the deer in Magdalen Grove, the lion and the unicorn from the royal crests, the leopards from Cardinal Wolsey’s coat of arms that graces the fabric of Christ Church and are known as “Ch Ch cats.” Charles parodied familiar verses and songs, some of which they sang together as they rowed up or down river: “Twinkle, twinkle, little bat”; “Salmon come up” in “The Lobster-Quadrille”; “Turtle Soup”; “How doth the little crocodile”; and more. They would readily penetrate the thin disguises of John Ruskin as the conger eel, Bartholomew Price as the Bat, Humpty Dumpty as some egghead don pontificating, the Caterpillar as another conducting a viva. The Mad Tea-Party as a parody of Alice’s birthday party would have elicited howls of laughter. A good many of the references are lost to us, so localized they were.”

Bogenoemde aanhaling maak dit duidelik dat groot gedeeltes van die Alice-verhale nie net kultuurspesifiek is nie, maar ook spesifiek bedoel is vir ’n gehoor van drie jong meisies. Dit lei daartoe dat dele van die besondere humor in die teks verlore is vir enigiemand anders as die Liddell-susters, veral vanweë die kultuurspesifieke verwysings, hoewel lesers bekend met die Britse kultuur en meer nog, in dieselfde era, aansienlik meer genot daaruit sou kan put as lesers in ’n geheel ander kultuur en tyd. Dit bring egter nie mee dat die teks onvertaalbaar genoem kan word nie, maar skep tog aansienlike probleme vir enige vertaler.

Sommige van die kulturele kenmerke wat spesifiek problematies vir ǃn vertaler kan wees, word deur Kibbee (2003:308) genoem: eiename, historiese verwysings, plekname en name van tale. Wanneer onder meer kleuterrympies, metrieke terme en kultuurspesifieke gebruike daarby ingesluit word, kan die vernaamste uitdaginge wat die Alice-verhale op kulturele vlak aan vertalers bied, uitgesonder word. Kibbee (2003:309) onderskei subkategorieë om ǃn uiteensetting van moontlike probleemareas te vergemaklik, hoewel hy beklemtoon dat nie alle voorbeelde wel problematies is nie.

4.4.2.1 Eiename

Volgens Nord (2003b:184) bestaan daar geen reëls vir die vertaling van eiename nie, en blyk die neiging te wees om in niefiksionele tekste die doelkultuur-eksoniem van ǃn brontekstnaam gebruik, indien daar wel een is. Die Afrikaanse ekwivalent *Willem die Veroweraar* vir die historiese figuur *William the Conqueror* illustreer hierdie neiging. In fiksie veroorsaak die vertaling van eiename egter meer komplikasies. Uitspraakverskille lei dikwels daartoe dat ǃn karakter van nasionaliteit verander bloot omdat die naam verskillend uitgespreek word (Nord 2003b:185). Só word ǃn Engelse *Annie* byvoorbeeld in Afrikaans *Annie*. Hierdie verskynsel is veral problematies in die vertaling van kinderboeke, veral wanneer daar ǃn pedagogiese boodskap onderliggend aan die storielyn is (Nord 2003b:185). Nord (2003b:185) verduidelik dat wanneer ǃn verhaal binne die ontvanger se eie kultuur afspeel, is identifikasie moontlik, terwyl ǃn verhaal wat in ǃn vreemde of eksotiese wêreld afspeel, die leser op ǃn afstand hou.

In *Alice's Adventures* is die eerste en waarskynlik belangrikste eienaam natuurlik *Alice*, wat die naam van die protagonis is, sowel as die naam van die historiese figuur wat die inspirasie vir die verhaal was. In die doelteks is hierdie naam, sowel as sommige ander eiename, byvoorbeeld die naam van die kat *Dina*, en die name van Alice se vriendinne, *Ada* en *Mabel* net so behou (die spelling van die kat se naam is slegs aangepas deur die weglating van die *h* wat aan die einde van die naam in die bronteks voorkom). Ander eiename wat in die bronteks dieselfde gehou is, is onder meer *Elsie*, *Lacie* en *Tillie*, sowel as die eiename *Pat*, *Bill* en *Mary Ann* wat in

hoofstuk vier voorkom en ook in die doelteks dieselfde gehou word. (Vergelyk Addendum C vir η vergelyking van eiename in die bronteks en die doelteks.)

In *Through the Looking-Glass* is die name van Dinah se twee kleintjies *Snowdrop* en *Kitty* (1998:122-123)³⁵. Brink vertaal die name van die katjies en noem hulle *Sneeuwitjie* en *Kietsie* (1987:140-141)³⁶ onderskeidelik, wat dui op η *domestikerende* strategie waar die teks vir die doelteksleser toegankliker gemaak word.

Die karakter genaamd *the Hatter* (1998:60) is na bewering gebaseer (Haughton 1998:310) op η eksentrieke Oxford-karakter, Theophilus Carter, wat bekend gestaan het as die *Mad Hatter* omdat hy altyd η bolkeil gedra het. John Tenniel, die illustreerder van die Alice-verhale, is klaarblyklik deur Carroll na Oxford geneem om te sien hoe Carter lyk om sodoende η illustrasie van hom te kom produseer (Haughton 1998:310). Benewens hierdie vergelyking, het die naam *Hatter* in die bronteks ook die konnotasie met die Engelse gesegde *mad as a hatter*. Met die vertaling van hierdie eienaam behoort die vertaler dus hierdie faktore in gedagte te hou ten einde aan die doelteksleser η soortgelyke gevoelswaarde oor te dra as wat die leser van die bronteks sou hê. Marye de Jong (s.a.), die vertaler van die 1998-Nederlandse vertaling van *Alice in Wonderland*, noem dat sy die naam *Bozehoedenmaker* gekies het as vertaalekwivalent, wat η direkte Nederlandse vertaling van *Madhatter* verteenwoordig. Hoewel, sê sy, haar vertaalekwivalent nie dieselfde konnotasies inhou as die bronteks nie, het dit steeds η very child-like ring to it+(De Jong s.a.). Brink se keuse van *Hoedemaker* as ekwivalent in die doelteks is wel η akkurate vertaalekwivalent vir *Hatter*, maar die konnotasies waarmee die eienaam in die bronteks geassosieer word, gaan verlore. Die gebruik van η adjektief, byvoorbeeld *dolle* of *gekke* voor die naamwoord om η eienaam te vorm sou moontlik η oplossing hiervoor kon wees, byvoorbeeld *Gekke Hoedemaker*.

³⁵ Die bladsyverwysings na die bronteks verwys na die 1998-Penguin-uitgawe van *Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass*.

³⁶ Die bladsyverwysings na die doelteks verwys na die versamelwerk *Alice se Avonture* (1987).

Die *Dormouse* in die bronteks verwys na 'n karakter, weliswaar 'n muis, wat gedurig slaap. Die woord *dormouse* verwys in Engels na 'n spesifieke spesie, 'n klein knaagdier, wat bekend is vir sy hibernering. Die hibernering van hierdie spesie is so 'n welbekende eienskap, dat die woord *dormouse* in Engels ook figuurlik gebruik word om te verwys na 'n vaak persoon, of 'n lomerige kwaliteit van 'n entiteit (vergelyk *Oxford English Dictionary*). Die vertaalekwivalent vir *dormouse* is *waaierstertmuis*, en Brink kies dan ook *Waaierstertmuis* as eienaam vir hierdie karakter in die doelteks. Soos wat die geval is met die *Hatter*, gaan die konnotasies wat aan *dormouse* in die bronteks en . taal gekoppel word egter verlore. In Afrikaans is 'n *waaierstertmuis* bloot 'n muisspesie. Die vertaler sou egter 'n domestikerende vertaalstrategie kon gebruik en soos De Jong in die 1998-Nederlandse vertaling 'n eienaam soos *Luimuis* kon gebruik.

In die Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures* ontstaan die moontlikheid dat die afwisselende benaderings tot die vertaling van eiename verwarring by lesers kan veroorsaak, aangesien identifikasie by tye vergemaklik word (byvoorbeeld wanneer eiename soos *Sneeuwitjie* gebruik word) en lesers elders op 'n afstand gehou word (byvoorbeeld met die gebruik van eiename soos *Lacie*, *Tweedledum* en *Tweedledee*).

4.4.2.2 Historiese name

Hoewel die name van geskiedkundige figure ook eiename verteenwoordig, word daar vir die doeleindes van hierdie studie 'n onderskeid gemaak tussen eiename (byvoorbeeld *Alice*, *Dinah*, ensovoorts (vergelyk 4.4.2.1)) en historiese name, wat hier bespreek word.

In die eerste twee hoofstukke bevat *Alice's Adventures in Wonderland* 'n uitgebreide verwysing na die historiese figuur *William the Conqueror* (in Afrikaans *Willem die Veroweraar*) en Engelse geskiedenis by tye van die Verowering (vergelyk Kibbee 2003:311). Daar word die eerste keer van *Willem die Veroweraar* melding gemaak in hoofstuk twee waar Alice van die muis sê: %~~to~~ a French mouse, come over with William the Conqueror+ (1998:21). Die vertaler se hantering van hierdie

kultuurspesifieke verwysing sal ook *an* aantal keuses later in die verhaal beïnvloed, en hier moet besluit word of die vertaler Alice as *an* Engelse meisie gaan uitbeeld (wat as *an* *vervreemdende* benadering beskou kan word), of as *an* Afrikaanse meisie (*an* *domestikerende* benadering). Brink behou die verwysing in die doelteks: *%Edwin is dit an Franse muis wat saam met Willem die Veroweraar na England [sic] toe gekom het+* (1987:27). In hoofstuk drie word daar weer melding gemaak van *Willem die Veroweraar*, hierdie keer as die *%grootste ding+* wat die muis ken (1987:30), en weereens word die verwysing in die doelteks slegs verafrikaans. Die verwysings na *%Edwin and Morcar, the earls of Mercia and Northumbria+*, *%Stigand, the patriotic archbishop of Canterbury+*, asook die twee verwysings na nasionale bevolkings, naamlik die *%English+* en die *%Normans+* (1998:25) word ook nie in die doelteks verander nie, en slegs in Afrikaans oorgedra: *%Edwin en Morkar, die hertoë van Mercia en Northumbria+*, *%Stigand, die patriotiese aartsbiskop van Kantelberg+*, en *%die Engelse+en %Normandiërs+* (1987:30-32).

Hoofstuk drie bevat *an* verwysing na *Shakespeare* (*%the position in which you usually see Shakespeare+*, 1998:26), wat weereens in die doelteks behou word (*%soos mens Shakespeare gewoonlik in an prent sien+*, 1987:33). Hierdie verwysing neem aan dat lesers bekend is met prente van *Shakespeare*, en, aangesien hy steeds wêreldwyd *an* bekende figuur in letterkunde is, is die *vervreemdende* tegniek wat Brink in hierdie geval gebruik, waarskynlik geregverdig, maar dit sal egter afhang van die ouderdom en kennis van die teikenleser.

4.4.2.3 Plekname

Volgens Kibbee (2003:314) verteenwoordig die verwysings na plekname in *Alice's Adventures in Wonderland* eerder tipes plekke as wat dit werklike plekke voorstel. In die eerste hoofstuk verbeel Alice haar dat sy so ver in die konyngat geval het dat sy aan die ander kant van die planeet beland het, in haar geval Australië en Nieu-Seeland. Vir *an* Engelse dogtertjie verteenwoordig hierdie twee plekke wel *die* ander kant van die planeet^q en die vertaler moet hier dus weer sy besluit oor die nasionaliteit van die hoofkarakter in ag neem. Brink bly weereens na aan die bronteks en behou hierdie verwysings.

In hoofstuk twee stel Alice vir haarself *an* aardrykskunde-vasvra op om te sien of sy in een van haar vriendinne verander het, en noem sy hoofstede op: *%London is the capital of Paris, and Paris is the capital of Rome, and Rome [...]+* (1998:19). Brink verander slegs die spelling van die plekname vir die doelteks, en *vervreem* sodoende weereens die doelteksleser. In hoofstuk twee is daar *an* verwysing na Engeland terwyl Alice haar herinner aan haar ervaring by die see: *%wherever you go to on the English coast, you find a number of bathing-machines in the sea [...]+* (1998:20). Brink hou by sy verkose benadering *vervreemding* ten opsigte van nasionaliteit en plekname, en in die doelteks herinner Alice haar ook aan *an* vorige ervaring *%aan die kus van Engeland+* (1987:26).

4.4.2.4 Name van tale

Soos met die gebruik van plekname, hou die verwysings na ander tale in *Alice's Adventures* ook potensieel vertaalprobleme in. Kibbee (2003) beklemtoon naamlik dat die gebruik van die term *English* in die bronteks nie op alle plekke spesifiek na die taal verwys nie, maar soms na kwessies soos korrekte gebruik en verstaanbare taal (Kibbee 2003:315). In sodanige gevalle staan dit die vertaler vry om die verwysing na *an* spesifieke taal te vervang met *an* gepaste uitdrukking oor korrekte taal, waar van toepassing. *an* Voorbeeld hiervan kan gesien word in hoofstuk twee, waar Alice in die bronteks so verbaas was *%that for the moment she quite forgot how to speak good English+* (1998:16). Brink omseil hierdie spesifieke verwysing na *Engels* deur die volgende konstruksie in die doelteks: *%sy so verbaas dat sy *an* rukkies skoon vergeet het om behoorlik, [sic] te praat+* (1987:21).

In hoofstuk drie vermaan die Eaglet in die bronteks die Dodo: *%Speak English!+* (1998:25). Hier word *%English+* weer nie bedoel as *an* spesifieke taal nie, maar eerder *an* verstaanbare taal. Brink gebruik *an* soortgelyke tegniek as by die vorige voorbeeld: *%Praat dat mens jou kan verstaan!+* (1987:32). Daar is wel voorbeelde van gevalle waar *%English+* in die bronteks tog na die spesifieke taal verwys. In hoofstuk twee, waar Alice wonder waarom die muis haar nie antwoord nie, dink sy *%perhaps it doesn't understand English+* (1998:21). Brink gebruik in hierdie geval weer *an*

vermydingstegniek in die doelteks: *‘‘Miskien verstaan hy nie my taal nie’’* (1987:27), wat in hierdie geval as *‘n domestikerende* benadering beskou kan word, aangesien die teks na die leser beweeg word (sien 2.4). Dit blyk dus dat daar, spesifiek met verwysing na sekere tale, in die doelteks sprake is van *kulturele filtrering* (Chesterman 1997, vergelyk 3.4(i)), aangesien kultuurspesifieke verwysings aangepas word vir die doelteksleser. Dit blyk dat Brink die strategie *eksplisiteitsverandering* (Chesterman 1997, vergelyk 3.4(ii)) gebruik om hierdie vertaalprobleem op te los, aangesien inligting in die doelteks in die betrokke gevalle geneutraliseer word.

4.4.2.5 Kleuterrympies

Die kleuterrympies wat Carroll in sy verhale parodieer, vorm *‘n* belangrike deel van die kultuurspesifieke humor waarna vroeër verwys is en wat spesifiek bedoel is om die Liddell-susters te vermaak. Hierdie rympies bied *‘n* unieke uitdaging aan die vertaler vanweë die kultuurspesifiekheid daarvan, asook omdat die rympies deur Carroll verdraai is om humoristies te wees. Die vertaler moet besluit hoe hy/sy hierdie rympies gaan benader, aangesien dié wat Carroll in die bronteks gebruik het, bekende rympies was wat kinders op daardie stadium (dit wil sê sy lesers) sou ken.³⁷

Die eerste gedig in *Alice’s Adventures in Wonderland* is wat Alice noem *‘How doth the little crocodile’*. Soos die meeste van die gedigte in die verhaal is hierdie een *‘n* parodie van *‘n* bekende kindergedig: dit parodieer die eerste twee stanzas van *‘Against Idleness and Mischief’* uit *Divine Songs Attempted in Easy Language for the Use of Children* (1715) deur die digter Isaac Watts (Haughton 1998b:302). Die oorspronklike gedig lui as volg (Haughton 1998b:302):

How doth the little busy Bee
Improve each shining Hour,

³⁷ Carroll gebruik ‘n aantal rympies in *Alice’s Adventures in Wonderland*, asook in *Through the looking-glass*. Dit is nie die doel van hierdie bespreking om elke rympie afsonderlik te bespreek en die bronteks en die doelteks reël vir reël te vergelyk met verwysing na die rympies nie, maar eerder om die twee verskillende strategieë wat Brink as vertaler gebruik om hierdie rympies te vertaal, te ondersoek en te bespreek.

And gather Honey all the Day
From ev'ry op'ning Flow'r!

How skilfully she builds her Cell!
How neat she spreads the Wax;
And labours hard to store it well
With the sweet Food she makes.

In works of labour or of skill,
I would be busy too;
For Satan finds some mischief still
For idle hands to do.

Die weergawe wat Alice opsê, en dus Carroll se parodie verteenwoordig, klink as volg (1998:19):

How doth the little crocodile
Improve his shining tail,
And pour the waters of the Nile
On every golden scale!

How cheerfully he seems to grin,
How neatly spreads his claws,
And welcomes little fishes in,
With gently smiling jaws!

Carroll het self besef dat hierdie parodieë in sy teks probleme vir vertalers sal inhou. Aangesien hy self nou betrokke was by die vertaalproses van die eerste Franse vertaling, het hy die probleem terdeë besef en selfs gesê: 'The verses would be the great difficulty, as I fear, if the originals are not known in France, the parodies would be unintelligible' (in Cohen & Gandolfo 1987:50). ¶ Vertaler moet dus besluit om óf die rympies te vertaal (en sodoende ¶ *vervreemdende* benadering te gebruik) óf om die rympies aan te pas vir die doelteksleser (en sodoende ¶ *domestikerende* benadering te gebruik waar daar sprake van *kulturele filtrering* is). Brink kies die

tweede opsie, dit wil sê *domestikering*, in sommige gevalle . hy pas die rympies aan vir kinders in Suid-Afrika, deur bestaande Afrikaanse kleuterrympies op dieselfde manier te parodieer as wat Carroll met Engelse rympies in die bronteks gedoen het. Op ander plekke gebruik Brink die eerste benadering deur die rympies bloot te vertaal, en nie te vervang met 'n parodie van 'n oorspronklike Afrikaanse gedig nie. As vertaling vir die eerste rympie (bogenoemde *How doth the little crocodile*) kies Brink die Afrikaanse gedig *Wenteliedjie* deur C. Louis Leipoldt (1911), waarvan die eerste strofe as volg klink:

Al die veld is vrolik; al die voëltjies sing;
al die krikies krik daarbuit'; elke sprinkaan spring.
Al die koggelmannetjies kom om fees te vier;
hier galop 'n goggatjie, daarso dans 'n mier.

Die weergawe wat Alice in die doelteks opsê, en wat Brink dus as parodie op bogenoemde gedig gebruik, is as volg (1987:24):

Al die veld is vrolik,
Al die vis is hier,
En die krokodilletjie
Kom om fees te vier.

Hy maak sy bek so groot-groot oop,
Mens sien sy tande blink.
Hy nooi die vissies: "Kom maar in,
Kom in my maag rinkink!"

O'Sullivan (2002:49) identifiseer vyf verskillende benaderings tot die vertaling van kleuterrympies op grond van die vertaler se strategie, naamlik die feevertaalbenadering, die verduidelikende benadering, die moraliserende benadering, die literêre benadering en 'n benadering wat literêr sowel as toeganklik vir kinders is. Brink se keuse, naamlik om 'n Afrikaanse kinderrympie te parodieer, verteenwoordig laasgenoemde kategorie, naamlik 'n benadering wat sowel literêr as toeganklik vir kinders is. Hierdie vertaling kan deur kinders geniet en verstaan word,

maar doen nie afbreuk aan die kwaliteit en gees van die oorspronklike nie (vergelyk O'Sullivan 2002:52).

Brink se keuse van Afrikaanse kindergedig om as ekwivalent in die doelteks te dien blyk verder 'n goeie keuse te wees om 'n aantal redes. Eerstens is daar dieselfde duidelike ritme en rympatroon in die doelteksgedig teenwoordig as wat die geval is met die bronteksgedig. Tweedens is 'n die veld is vrolik+ 'n bekende Afrikaanse gedig, wat ooreenstem met Carroll se keuse van 'n bekende gedig in die bronteks. Hier is dit egter belangrik om die aandag daarop te vestig dat Brink se vertaling reeds in 1965 gepubliseer is. Op daardie stadium was die gedig 'n die veld is vrolik+ waarskynlik aansienlik bekender aan kinders as wat dit vandag is.³⁸ Derdens is daar in die parodie in die doelteks sprake van dieselfde verwysings as wat voorkom in die bronteks, die vernaamste daarvan die verwysing na die krokodil, wat die onderwerp in albei parodieë is.

Die tweede gedig wat Carroll in die bronteks parodieer, is Robert Southey se gedig 'The Old Man's Comforts and How He Gained Them' (Haughton 1998b:307). Die eerste reël van hierdie gedig, 'You are old, Father William', word die titel van Alice se weergawe in die bronteks, en dus van Carroll se parodie. Met die vertaling van hierdie parodie gebruik Brink 'n ander strategie as met die vorige . hy *vervreem* die doelteksleser deur die parodie in die bronteks bloot in Afrikaans te vertaal en nie, soos met die eerste gedig, dit te vervang met 'n bekende Afrikaanse gedig nie. Die twee gedigte ('You are Old, Father William'+bronteks en 'Jy's al oud, oupa Willem'+in die doelteks) volg hieronder:

You are old, Father William

Jy's al oud, oupa Willem

*"You are old, Father William," the young man said,
"And your hair has become very white;
And yet you incessantly stand on your head –
Do you think, at your age, it is right?"*

*"Jy's al oud, oupa Willem," sê die jongman vir hom
"En jou hare is wit soos wol,
En tog hou jy aan met staan op jou kop –
Op jôu jare gaan dit mos lo!"*

³⁸ Om hierdie stelling te bewys sal daar 'n studie onderneem moet word wat fokus op die rol van kindergedigte en spesifiek aandui hoe bekend kinders met gedigte was byvoorbeeld in die sestigjare, en hoe dit vergelyk met kinders vandag. Sodanige studie is egter nie die fokus van die betrokke studie nie, daarom verlaat die navorser haar op 'n stelling wat nie in navorsing gegrond is nie, maar wel nodig is vir die doeleindes van die betrokke studie.

*"In my youth," Father William replied to his son,
"I feared it might injure the brain;
But, now that I'm perfectly sure I have none,
Why, I do it again and again."*

*"You are old," said the youth, "as I mentioned before,
And have grown uncommonly fat;
Yet you turned a back-somersault in at the door –
Pray, what is the reason for that?"*

*"In my youth," said the sage, as he shook his grey locks,
"I kept all my limbs very supple
By the use of this ointment – one shilling the box –
Allow me to sell you a couple?"*

*"You are old," said the youth, "and your jaws are too weak
For anything tougher than suet;
Yet you finished the goose, with the bones and the beak –
Pray, how did you manage to do it?"*

*"In my youth," said his father, "I took to the law,
And argued each case with my wife;
And the muscular strength, which it gave to my jaw
Has lasted the rest of my life."*

*"You are old," said the youth, "one would hardly suppose
That your eye was as steady as ever;
Yet you balanced an eel on the end of your nose –
What made you so awfully clever?"*

*"I have answered three questions, and that is enough,"
Said his father. "Don't give yourself airs!
Do you think I can listen all day to such stuff?
Be off, or I'll kick you down-stairs!"*

*"Toe ek jonk was," sê Oupa vir Wimpie, sy seun,
"Was ek bang my harsings val uit,
Maar nou dat ek weet my skedel is leeg,
Sal g'n niemand my ooit weer stuit."*

*"Jy's al oud, oupa Willem," sê die jongman vir hom,
"En so rond soos 'n boerpampoen,
Maar jy slaan bolmakiesie en spring in die lug –
Hoe op aarde kan jy dit doen?"*

*"Toe ek jonk was," sê hy en skud sy grys kop,
"Was my litte altyd los,
Danksy hierdie kruid uit my ouma se tuin:
Dis goedkoop – net tiekiesie die bos!"*

*"Jy's al oud," sê die jongman, "jou tande is swak,
Jy kan nie 'n korsietjie kou –
Hoe kry jy dit reg om dié gans op te eet
Met bene en al, en nog rou?"*

*"Toe ek jonk was," sê hy, "was ek voor op die wa,
Het altyd met Ouma baklei,
En die spiere wat dit aan my kake gegee het,
Bly nou nog altyd by my."*

*"Jy is oud," sê die jongman, "en mens kan skaars glo
Dat jou oë nog behoorlik kan kyk;
Tog hou jy 'n aal op die punt van jou neus –
So het dit vir my gelyk!"*

*"Drie vrae het ek nou beantwoord," sê hy,
"En dit is genoeg, my ou seun.
Dink jy ek het lus om heeldag te luister?
Loop nou, of ek breek jou been."*

In sy voorwoord tot *Alice se avonture in Wonderland* motiveer Brink sy besluit om bogenoemde gedig te vertaal, eerder om 'n Afrikaanse gedig te parodieer, as volg: *"Daar [in sy vertaling van "You are old, Father William"] het ek om ritmiese en ander oorwegings eenvoudig die gedig probeer vertaal sonder om dit op 'n nuwe model te*

pasq (1987:6). Daar is tóg sprake van q mate van aanpassing in Brink se vertaling, wat dui op *kulturele filtrering* wat die rympie vir doeltekslesers meer toeganklik maak. So byvoorbeeld vervang hy *Father William* met *oupa Willem* in die bronteks, en word daar eg-Afrikaanse verwysings, byvoorbeeld %boerpampoen+, gebruik om die doelteksleser met die teks te laat identifiseer.

Hoewel die Afrikaanse vertaling van die parodie wel as q vertaling slaag, aangesien Brink die ritme en rym (wat kenmerkend is van die oorspronklike gedig sowel as die parodie in die bronteks) in die vertaling reproduseer, voel die navorser tog dat die inkonsekwentheid in benadering q groter kwessie is as die %itmiese en ander oorwegings+ wat as motivering vir Brink se keuse dien. Die vraag ontstaan waarom hy soveel van die ander kleuterrympies, wat beslis ook ewe sterk ritmiese aanslae het, vir die doelteksleser *domestikeer* en Afrikaanse ekwivalente vind, maar nie bogenoemde een nie. Die Afrikaanse letterkunde is ryk aan gedigte wat sou kon slaag vir hierdie spesifieke doel, soos byvoorbeeld %Trou+ of %Die Ossewa+ van Jan F.E. Celliers of %Oktobermaand+ van C. Louis Leipoldt, om maar q paar te noem.

Verder is dit ook opvallend dat Brink klaarblyklik ander parodieë van kleuterrympies in die bronteks miskyk en dit bloot as fabriserings van Carroll self beskou. So byvoorbeeld vertaal hy die rympie wat die Hertogin vir haar kind opsê (1998:54) (en waarvan die rympie in die bronteks q parodie van q Engelse kleuterrympie is) direk, sonder enige regverdiging vir hierdie keuse (soos die geval was met sy besluit om %You are old, Father William+ te vertaal. Die parodie in bronteks en Brink se vertaling in die doelteks is as volg:

*“Speak roughly to your little boy,
And beat him when he sneezes:
He only does it to annoy,
Because he knows it teases.”*

[...]

*“Raas maar met jou stoute kind
En slaan hom hard as hy wil nies,
Hy doen dit om jou te vervies
Net omdat hý dit so verkies!”*

[...]

Die oorspronklike gedig wat Carroll in die bronteks parodieer is q gedig deur David Bates, getiteld %Speak Gently+ (Houghton 1998b:309), waarvan die eerste vier strofes as volg gaan:

*Speak gently! It is better far
To rule by love than fear;
Speak gently; let no harsh words mar
The good we might do here!*

*Speak gently! Love doth whisper low
The vows that true hearts bind;
And gently Friendship's accents flow;
Affection's voice is kind.*

*Speak gently to the little child!
Its love be sure to gain;
Teach it in accents soft and mild;
It may not long remain.*

*Speak gently to the young, for they
Will have enough to bear;
Pass through this life as best they may,
'Tis full of anxious care.*

Dit laat die vraag ontstaan of Brink moontlik nie bewus was daarvan dat hierdie spesifieke rympie in die bronteks 'n parodie is nie, en dui weereens op inkonsekwentheid in sy vertaalbesluite.³⁹

Die gedig "Jabberwocky" in *Through the Looking-Glass* (1998:132) is waarskynlik een van die bekendste voorbeelde van wat algemeen bekend staan as "nonsense verse".

Jabberwocky

³⁹ Daar word ook ander kleuterrympies in die bronteks geparodieer, byvoorbeeld die welbekende "Twinkle, twinkle, little star", waar Brink ook die rympie vertaal en nie 'n Afrikaanse ekwivalent kies om te parodieer nie. Vir die doeleindes van hierdie studie is dit voldoende om te volstaan by vermeldde besprekings van kleuterrympies, en dus sal daar nie na al die voorbeelde verwys word nie.

*'Twas brillig, and the slithy toves
Did gyre and gimble in the wabe:
All mimsy were the borogroves,
And the mome raths outgrabe.*

*"Beware the Jabberwock, my son!
The jaws that bite, the claws that catch!
Beware the Jubjub bird, and shun
The frumious Bandersnatch!"*

*He took his vorpal sword in hand:
Long time the manxome foe he sought –
So rested he by the Tumtum tree,
And stood awhile in thought.*

*And, as in uffish thought he stood,
The Jabberwock, with eyes of flame,
Came whiffing through the tulgey wood,
And burbled as it came!*

*One, two! One, two! And through and through
The vorpal blade went snicker-snack!
He left it dead, and with its head
He went galumphing back.*

*"And, hast thou slain the Jabberwock?
Come to my arms, my beamish boy!
O frabjous day! Callooh! Callay!"
He chortled in his joy.*

*'Twas brillig, and the slithy toves
Did gyre and gimble in the wabe:
All mimsy were the borogroves,
And the mome raths outgrabe.*

Carroll maak in hierdie gedig gebruik van *portmanteau*-woorde (woorde wat saamgestel word deur op vermenging van twee . of meer . woorde). Voorbeelde van

sodanige woorde is *%lithy+*, saamgestel uit *%limy+* en *%ithe+*; *%umious+*, saamgestel uit *%uming+* en *%urious+*; ensovoorts (sien Haughton 1998:328-333). Brink (1987:150-151) vertaal hierdie gedig met *an* nonsensvers in Afrikaans, wat hy *%Brabbelwoggel+* noem.

Brabbelwoggel

Dis brillig en die glyme likkedis

Drool en drindel in die weib;

Bibberkolies is die borogis

En die vniere rode sneib.

“Pas op vir die Brabbelwog, my seun!

Sy tande byt, sy kloue gryp!

Pas op vir die Joepjoepvoël se dreun

En die wroedige Ribberknyp!”

Hy vat sy swerpe sabel vas

En soek die afgemankste ding –

By die Toemtoemboom met die ronde kwas

Gaan staan hy eers en dink.

Hy staan nog daar en drommeldroom

Toe kom die Vuuuroog-Brabbelwog:

Hy swiep daar uit die warboelboom

En borbelt boonop nog!

Een, twee! Een, twee! Die swerpe swaard

Vlym heen en weer dwarsdeur.

Hy gryp die kop vas aan die baard

En galuppel huis toe weer.

“Het jy die Brabbelwog verslaan?

Kom, dit moet ons eers vier.

O praglik dag! Hoerê! Hef aan!”

Hy gig-lag van plesier.

Dis brillig en die glyme likkedis

Drool en drindel in die weib;
Bibberkolies is die borogis
En die vniere rode sneib.

Brink maak ook gebruik van *portmanteau*-woorde, waaronder %likkedis+; %galuppel+; en %praglik+ (1987:150-151). Aangesien Carroll se %labberwocky+ nie soos die meeste ander gedigte in *Alice's Adventures* op bekende gedig was nie, hou dit nie dieselfde kulturele implikasies vir vertaling in as die ander gedigte nie. In %labberwocky+ speel elemente soos klank, ritme en rym egter op groot rol, en hierdie elemente vorm waarskynlik ook die grootste uitdaging vir die vertaler. Brink se nuutskappings, die sogenaamde *portmanteau*-woorde verteenwoordig op *domestikerende* benadering tot vertaling, aangesien hy klank- en lettergreepkombinasies kies wat in Afrikaans dieselfde funksioneer as wat in die bronteks die geval is.

Volgens Shavit (1981:171) kan die vertaler van kinderliteratuur %permit himself great liberties regarding the text because of the peripheral position children's literature occupies in the polysystem+ (vergelyk 2.6.3.3). Hierdie vryhede kan, volgens Kibbee (2003:317), verskeie vorme aanneem, onder andere om die teks te verander om die morele of opvoedkundige waarde daarvan te verhoog, of om die teks te verander om aan te pas by die kind se vlak van lees en begrip. Shavit (1981:175) maak die stelling dat vertalers wat *Alice in Wonderland* aangepas het vir kinders, primêr binne dieselfde raamwerk van sisteembepelings opgetree het as Carroll tydens sy eie aanpassing van *Alice in Wonderland* as *The Nursery Alice* (1890) om die boek se morele boodskappe duideliker te maak (vergelyk Kibbee 2003:317). Dit blyk egter dat Brink as vertaler nie soveel van hierdie %vryhede+ gebruik gemaak het as wat hy sou kon nie deur te kies om nader aan die bronteks te bly.

Inggs (2003:286-287) skryf as volg oor die kwessie van kultuur in die vertaling van kinderboeke (vergelyk ook 4.4.2.8):

For example, Boris Zakhoder, the well-known Russian children's writer and translator, in his translation of *Alice in Wonderland*, replaces parodies of English rhymes with parodies of Russian ones. By choosing such a strategy, the translator manipulates the culturally

significant elements of the source and target cultures, in order to ensure that the text is as meaningful and accessible to the target text reader as it was to the source text reader.

Met Brink (1987:6) se benadering tot sy vertaling van *Alice's adventures*, soos vermeld in sy voorwoord tot die vertaling (sien 3.6.1.4), in gedagte, kan die stelling gemaak word dat sy *domestikerende* benadering met betrekking tot die vertaling van sommige kleuterrympies (onder andere *How doth the little crocodile*) meer met sy bedoelde benadering tot die vertaling ooreenstem. Sy keuse om ander rymies nie op dieselfde manier te vertaal nie, verteenwoordig nie net 'n teenstrydigheid met hierdie doelstelling nie, maar veroorsaak ook dat die teks minder betekenisvol en toeganklik vir die doelteksleser word as wat dit vir die bronteksleser sou wees (vergelyk bogenoemde aanhaling uit Inggs (2003), sowel as die bespreking van interkulturele vertaalprobleme in 4.4.2.8).

4.4.2.6 Gebruike en kultuurspesifieke verwysings

Tydens enige vertaalhandeling ontstaan daar sekere vertaalprobleme wat nie sou ontstaan indien twee ander kulture ter sprake was nie (Nord 1991:159). Hierdie probleme is die gevolg van verskille in kultuurspesifieke gewoontes, verwagtinge en gebruike wat gedrag beïnvloed. Nord (1991:159) is van mening dat, om 'n omvattende lys van hierdie tipe vertaalprobleme te gee, 'n soort *vergelykende kultuurkunde* nodig is. 'n term wat sy van Göhring (1976, in Nord 1991:159) ontleen. wat, volgens haar, nog nie bestaan nie. Weens die gebrek aan hierdie term moet navorsers hulle wend tot die *eclectic procedure of collecting cultural translation problems as we find them* (Nord 1991:159). Die verskille tussen die Afrikaanse en Britse kulture wat in hierdie studie ter sprake is, veroorsaak, met betrekking tot gebruike (of gewoontes), interkulturele vertaalprobleme waarmee die vertaler rekening moet hou, soos in onderstaande voorbeelde geïllustreer word:

Die verskil tussen die Britse gebruik van die woord *tea* en die Afrikaanse *tee* illustreer die probleem wat kultureel verskillende gebruike vir vertalers skep. Die konsep *tea* in die Britse kultuur verteenwoordig 'n spesifieke maaltyd. Die *Oxford English Dictionary* definieer *tea* as volg:

"A meal or social entertainment at which tea is served; esp. an ordinary afternoon or evening meal, at which the usual beverage is tea (but sometimes cocoa, chocolate, coffee, or other substitute). **Now usu. a light meal in the afternoon, but locally in the U.K. (esp. northern), and in Australia and N.Z., a cooked evening meal;** in Jamaica, the first meal of the day." [my vetdruk]

Uit bogenoemde definisie, sowel as die beskrywing van die ~~%mad~~ tea-party+ in hoofstuk sewe van *Alice's Adventures in Wonderland* (1998:60), blyk dit dat die ~~%ea~~-party+ in die bronteks (1998:60) inderdaad ~~%a~~ meal or social entertainment at which tea is served+, spesifiek ~~%a~~ afternoon or evening meal+ (*Oxford English Dictionary*) verteenwoordig. Die verwysings na eet- en drinkgoed by die teeparty in die bronteks, byvoorbeeld ~~%wine~~+ en ~~%bread-and-butter~~+ is dus voorbeelde van verversings wat tradisioneel by ~~%tea~~+ in die Britse kultuur aangetref sou kon word. In Suid-Afrika verteenwoordig ~~%tee~~+ nie ~~%a~~ maaltyd nie, maar bloot ~~%a~~ drankie of die tyd wanneer tee gedrink word (vergelyk Odendal & Gouws 2005:1164). By ~~%a~~ Suid-Afrikaanse teeparty sal dit dus onwaarskynlik wees dat ~~%wyn~~+ (1987:71) en ~~%brood-en-botter~~+ (1987:77-78) bedien sal word.

Die term ~~%bread-and-butter~~+ as ~~%a~~ samestelling is ~~%a~~ algemene een in die Britse kultuur, en die inskrywing in die *Oxford English Dictionary* hiervoor is as volg: ~~%bread spread with butter~~+. In Afrikaans word die konsep nie op dieselfde manier verwoord nie, maar dit is steeds duidelik wat daarmee bedoel word. Die gebruik van die leenwoord in hierdie geval verteenwoordig ~~%a~~ *vervreemdende* benadering en plaas die doelteksleser op ~~%a~~ afstand deur die vreemde kultuur van Alice te beklemtoon. In onderstaande voorbeeld blyk dit dat Brink ~~%brood-en-botter~~+ as vertaalekwivalent gebruik:

BT (1998:65)

Alice did not quite know what to say to this: so she helped herself to some tea and bread-and-butter, and then turned to the Dormouse, and repeated her question.

DT (1987:77-78)

Alice weet nie mooi wat om hierop te antwoord nie; dus skink sy maar vir haar tee en neem 'n stukkie brood-en-botter.

Die gaping wat daar in hierdie spesifieke geval ontstaan tussen kulturele gebruike in die bronkultuur en doelkultuur onderskeidelik, dui dus op *‘n vervreemdende* benadering, aangesien die vertaler die bronteksskrywer so ver moontlik alleen laat en die leser na die skrywer beweeg (sien 2.4). Brink gebruik dus hier die strategie *letterlike vertaling* om hierdie interkulturele vertaalprobleem op te los.

Die begrip *bread-and-butter* kom op verskeie plekke in die bronteks voor, en onderstaande voorbeelde toon die inkonsekwente hantering daarvan in die doelteks:

BT (1998:96)

He came in with a teacup in one hand and a piece of bread-and-butter in the other.

DT (1987:113)

Hy kom nader met 'n koppie tee in die een hand en 'n botterbroodjie in die ander.

BT (1998:99)

“After that,” continued the Hatter, “I cut some more bread-and-butter –”

DT (1987:116)

“Daarna het ek weer gaan brood-en-botter sny . . .” sê die Hoedemaker.

BT (1998:99)

The miserable Hatter dropped his teacup and bread-and-butter, and went down on one knee.

DT (1987:116)

Die arme ou Hoedemaker laat sy koppie en sy broodjie val en gaan staan op een van sy knieë.

Sodanige gapings wat ontstaan wanneer vertalers *‘n vervreemdende* benadering verkies en die teks dus nie toeganklik maak vir doeltekslesers nie, laat die vraag ontstaan of die doelteksleser die kulturele verskil sal kan begryp en kan inpas by hulle beeld van die storie. Met verwysing na bogenoemde kulturele verskil tussen die betekeniswaarde van *tea* in die Britse kultuur en *tee* in die Suid-Afrikaanse kulturele konteks, ontstaan die vraag of doeltekslesers sal begryp dat daar kultuurverskille tussen hulle kultuur en die Britse kultuur (dit wil sê Alice se kultuur) bestaan.

Dieselfde vraag ontstaan met betrekking tot kultuurspesifieke verwysings soos die sport *croquet* wat Alice saam met die Koningin speel (1998:69). In die *Oxford English Dictionary* word *croquet* gedefinieer as *the game played upon a lawn, in which wooden balls are driven by means of wooden mallets through iron arches or hoops fixed in the ground in a particular order*. Brink verkies om die woord presies so oor te dra in die doelteks, en verwys byvoorbeeld na die *the koningin se croquetbaan* (vergelyk 1987:81-91). Dié sportsoort is minder algemeen in Suid-Afrika, en die gebruik van die Franse spelling in die doelteks dra verder by tot die *vervreemding* van die doelteksleser. In die *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* (Odendal & Gouws 2005) kom die leksikale item *croquet* glad nie voor nie, en word die Afrikaanse ekwivalent, *kroukie*, gebruik. Hierdie item word aangedui as afkomstig uit Engels. Die vraag ontstaan dus of doeltekslesers hierdie konsep sal verstaan, en of die *vervreemdende* benadering wat hier gebruik word nie afbreuk doen aan hulle identifikasie met die teks nie. *en* Moontlike oplossing sou kon wees om die spel te verander na iets waarmee doeltekslesers meer bekend is, byvoorbeeld minigolf, en sodoende *en* domestikerende benadering te gebruik.

In hierdie verband is dit belangrik om op te merk dat die illustrasies in die teks in gedagte gehou moet word wanneer moontlike oplossings vir sodanige vraagstukke oorweeg word. In die teks word die weergawe van *croquet* wat die karakters speel verduidelik, en hierdie verduideliking sou aangepas kon word indien *en* vertaler verkies om die spel te verander (byvoorbeeld deur eerder na mini-gholf te verwys), maar dit is belangrik dat sodanige veranderinge nie teenstrydig is met die illustrasies nie. In hierdie spesifieke geval sou die gebruik van minigolf egter wel kon werk. By die beskrywing van die *croquet*-spel in die teks is daar *en* illustrasie van Alice wat *en* flamink vashou (in die weergawe van *croquet* in die teks word flaminke gebruik om krimpvarke deur croquetbogies te slaan). Indien die flamink in *en* domestikerende vertaling gebruik word as *en* gholfstok, sou die illustrasie steeds gepas wees en die doelteksleser in staat stel om beter met die teks te identifiseer.

Die voorstel om die verwysing na *croquet* eerder te vervang met minigolf blyk verder geldig te wees wanneer dit vergelyk word met Brink se hantering van ander kultuurspesifieke verwysings. Wanneer hy op ander plekke kultuurspesifieke verwysings aanpas vir sy doelteksleser, byvoorbeeld wanneer hy *the plum-cake*+

(1998:205) vertaal met *vrugtekoek* (1987:229) en sodoende *an domestikerende* benadering gebruik, word die kwessie van konsekwentheid weereens, soos by sy wisselende benaderings tot die vertaling van die kleuterrympies, na vore gebring. Daar blyk geen voor die hand liggende verduideliking te wees vir sy besluit om die woord *croquet* net so in die doelteks te hou, maar *plum-cake* met *vrugtekoek* te vertaal nie.

4.4.2.7 Maatname

Die Verenigde Koninkryk het in 1965 begin met planne om die metrieke stelsel aan te neem deur *an* 10-jaar omskakelingsplan te loods. Kort daarna het lande soos Kanada, Australië, Nieu-Seeland en Suid-Afrika ook begin om die internasionale stelsel aan te neem, en Suid-Afrika het die metrieke omskakeling teen 1975 voltooi (<http://www.uen.org/Lessonplan/preview?LPid-1308>).

Die probleem wat die gebruik van die vorige inhoudstelsel in die doelteks vir hedendaagse lesers inhou, is *an* probleem wat eers ná die implementering van die huidige stelsel ontstaan het. Jong lesers sou ten tye van die publikasie van *Alice se avonture in wonderland* in 1965 en *Alice deur die spieël* in 1967 nog vertrou wees met konsepte soos *myl*, *duim*, *voet* en *pond* as maatname. Hierdie terme verteenwoordig ook die vernaamste aanduiding dat die Afrikaanse vertaling vandag as verouderd beskou kan word, aangesien daar aangeneem kan word dat huidige jong lesers nie vertrou sal wees met maatname uit die vorige stelsel nie. Dit is egter belangrik om daarop te let dat hierdie terme wel gepas was tydens die publikasie van die vertalings.

BT (1998:10-11)

"I wonder how many **miles** I've fallen by this time?" she said aloud. I must be getting somewhere near the centre of the earth. Let me see: that would be **four thousand miles** down, I think –"

DT (1987:14)

"Ek wonder hoeveel **myl** ek nou al geval het?" sê sy hardop. "Teen dié tyd moet ek naby die hart van die aarde wees. Laat ek sien: dit behoort omtrent **vierduisend myl** te wees, lyk dit my –"

BT (1998:17)

But she went on all the same, shedding **gallons** of tears, until there was a pool all around her, about **four inches** deep, and reaching half down the hall.

DT (1987:22)

Maar sy hou net aan met huil en stort **gellings** trane, tot daar 'n hele dam om haar op die vloer lê, omtrent **vier duim** diep, wat tot ampertjies in die middel van die saal strek.

BT (1998:22)

"[...] And it'll fetch things when you throw them, and it'll sit up and beg for its dinner, and all sorts of things – I ca'n't remember half of them – and it belongs to a farmer, you know, and he says it's so useful, it's worth **a hundred pounds!** [...]"

DT (1987:28)

"[...] As jy iets weggooi, dan bring hy dit vir jou terug, en hy kan regop sit en asseblief vra vir sy kos, en allerhande goed – ek kan nie die helfte daarvan onthou nie – hy behoort aan 'n boer, en dié sê hy's so handig, hy's '**n honderd pond** werd! [...]"

4.4.2.8 Afleidings oor interkulturele vertaalprobleme

Inggs (2003:286-187) verwoord die metodes wat vertalers soms gebruik om oplossings vir vertaalprobleme te verkry, as volg:

If it is agreed that the primary requirement of translations of children's books should be "the ability to arouse in the reader the same feelings, thoughts and associations experienced by readers of the source text" (Nikolajeva 1996:28), then deviations from the source text in an attempt to meet this criterion are to be expected. [...] By choosing such a strategy, the translator manipulates the culturally significant elements of the source and target cultures, in order to ensure that the text is as meaningful and accesible to the target reader as it was to the source text reader. If the translator chooses to produce a text orientated more strongly towards the source text, then even seemingly simple elements, such as food and clothing, along with more complex elements, such as value systems and relations between

characters, may take on a significance that may be confusing to the reader. This is one reason that textual and lexical accuracy is not always the overriding aim of the translator.”

Uit die bespreking van interkulturele vertaalprobleme blyk dit dat Brink in die meeste gevalle verkies het om *an* bronteksgeoriënteerde vertaling te produseer en dus *an* *vervreemdende* benadering tot vertaling te volg. Soos bogenoemde aanhaling van Inggs egter aandui, is daar met hierdie benadering altyd die gevaar dat die leser verwar sal word en nie met die teks identifiseer nie. Hoewel Lindgren (in Stolt 1980:9) van mening is dat kinders *an* vermoë het om selfs die onbekendste en ver verwyderde dinge en omstandighede te kan begryp en ervaar (sien 2.6.3.1), is daar ander teoretici, byvoorbeeld O’Sullivan (2006) wat dit teen so *an* idealistiese beskouing het. Sy beklemtoon dat die rol van die kulturele in die vertaling van kinderliteratuur nie misken behoort te word nie en dat kulturele (en ideologiese) aspekte noodwendig verander wanneer daar oor grense (tydsgrense sowel as kultuurgrense) heen beweeg word, en dat vertalers dit in gedagte moet hou. (Vergelyk die bespreking van kulturele en ideologiese kwessies in vertaling in 3.5.)

4.4.3 Intertalige vertaalprobleme

Strukturele verskille in woordeskat, sintaksis en suprasegmentele eienskappe van die twee tale in enige vertaalsituasie lei tot spesifieke vertaalprobleme, te wete die sogenaamde intertalige vertaalprobleme (Nord 1997a:60). Hoewel Engels en Afrikaans aan mekaar verwant is, het elke taal *an* groot aantal unieke taalkundige verskynsels wat nie noodwendig dieselfde in die ander taal funksioneer nie.

4.4.3.1 Konvensies ter aanduiding van tyd en verwante begrippe

Volgens De Villiers (1971:6) is dit *an* algemene wanopvatting dat daar bepaalde tydsvormevan werkwoorde in elke taal is, waaronder die sg. ~~teenwoordige~~ teenwoordige, verlede en toekomstige tydsvormevan die belangrikste is. Hy sê naamlik dat hierdie opvatting verkeerd is omdat sodanige werkwoordsvorme nie *an* suiwer tydsvorme+is nie en dat *an*

bepaalde tydsvorme verskillende waardes in verskillende tale het. Daar is egter wel verskillende benaderings tot die aanduiding van tyd in verskillende tale, en hierdie verskille lei dikwels tot vertaalprobleme.⁴⁰

In Engels word die verlede tyd algemeen gebruik in vertelsituasies, terwyl die historiese presens gewoonlik in Afrikaans gebruik word. De Villiers (1971:43) omskryf die *historiese presens* as "die gebruik van die presens vir die verlede om die betrokke handeling of gebeure aanskoulik voor te stel (asof dit nou voor ons oë plaasvind)". In enige vertaalsituasie waar Engels die brontaal is, moet die vertaler dus bedag wees hierop, en die doelteks dienoreenkomstig aanpas. Brink hou hom aan hierdie konvensie in Afrikaans, soos gesien kan word in onderstaande voorbeeld:

BT (1998:9)

Alice was beginning to get very tired of sitting by her sister on the bank, and of having nothing to do: once or twice she had peeped into the book her sister was reading, but it had no pictures or conversations in it, "and what is the use of a book," thought Alice, "without pictures or conversations?"

DT (1987:13)

Alice begin stadigaan baie moeg raak om daar langs haar sussie op die bank te sit en niksdoen: 'n slag of wat het sy al geloer na die boek wat haar sussie sit en lees, maar daar is g'n prente of gesprekke in nie, "en wat is daar nou in 'n boek sonder prente of gesprekke?" dink Alice.

De Villiers (1971:62) beklemtoon dat, hoewel die deurlopende gebruik van die historiese presens die indruk skep dat dit die teenwoordige tyd aandui, die konteks of logiese oorweging van die inhoud aantoon dat dit nie werklik 'n direkte verslag is van handeling wat aan die gang is nie, maar 'n vertelling van wat reeds gebeur het. Binne die historiese presens in Afrikaans is daar wel plekke in 'n vertelsituasie

⁴⁰ De Villiers (1971:12) noem verder dat "tyd" ook 'n problematiese begrip is, omdat dit "uiteenlopende sake" in verskillende kontekste aandui. Hy verdeel die waardes van of verwysings na tyd in drie soorte begrippe: "'n sikliese tydsbegrip wat op die grootste wyse verteenwoordig word deur die bewegings van sterre en planete; 'n lineêre tydsbegrip wat veral as historiese tydsbegrip tot uiting kom, en derdens 'n tydsbegrip wat meestal gekoppel is aan terme soos "teenwoordige, verlede en toekomende" en noem dit "egosentriese of fatiese" tyd, waar "faties" afgelei is van die Latynse woord "fateor", wat beteken "ek sê".

waar dit uit die *taal* (dikwels deur die gebruik van *an* bywoord soos ~~%toe+~~) blyk dat die verlede tyd geïmpliseer word, soos gesien kan word in onderstaande voorbeeld (my vetdruk):

BT (1998:9-10)

So she was considering, in her own mind (as well as she could, for the hot day made her feel very sleepy and stupid), whether the pleasure of making a daisy-chain would be worth the trouble of getting up and picking the daisies, when suddenly a White Rabbit with pink eyes ran close by her.

DT (1987:13)

Daarom sit sy stilweg en wonder (so goed as wat sy kan, want die warm dag laat haar vaak en dom voel) of dit die moeite werd sal wees om op te staan en te gaan gousblommetjies pluk om 'n blomketting te maak; en sy sit nog so, **toe** kom daar skielik 'n Wit Konyn met pienk ogies vlak by haar verbygehardloop.

Verder word daar ook soms binne die historiese presens in Afrikaans gebruik gemaak van die perfek (die sogenaamde ~~%het ge-+~~konstruksies) om die verlede tyd (of selfs die voorverlede tyd) aan te dui. In onderstaande voorbeeld is die bronteks deurgaans in die verlede tyd geskryf, hoewel die voorverlede tyd geïmpliseer word. In die doelteks gebruik die vertaler egter ander metodes, te wete die perfek tesame met bywoorde (~~%toe+~~) en relevante sinsnedes (~~%later weer+~~), om die voorverlede tyd duidelik aan te dui:

BT (1998:10)

There was nothing so *very* remarkable in that; nor did Alice think it so *very* much out of the way to hear the Rabbit say to itself "Oh dear! Oh dear! I shall be too late!" (when she thought it over afterwards, it occurred to her that she ought to have wondered at this, but at the time it all seemed quite natural) [...]

DT (1987:13)

Daar was niks *besonders* daaromtrent nie; en daarom het Alice ook glad nie gedink dis iets so *besonder* ongewoons nie toe sy die Konyn vir homself hoor sê: "O my aarde, o my aarde! Ek gaan laat wees!" (**Toe** sy **later weer** daaraan **terug gedink het**, **het** sy **besef** dat sy dalk tóg verwonderd **moes gewees het** daaroor, maar terwyl dit aan die gebeur was, **het** dit alles doodnatuurlik **voorgekom**.)

Volgens De Villiers (1971:77) verenig ons werkwoordelike vorme ~~aan~~ aanduidings van tyd en aspek, dikwels ook van tyd en modaliteit. *Aspek* en *modaliteit* is dus begrippe wat aansluit by tydsbegrippe en dra by tot die ~~betekenismomente~~ in die werkwoorde+ (De Villiers 1971:77). *Aspek* kan, aldus De Villiers (1983:219) ~~allerlei~~ vorme van ~~an~~ handeling of werkwoordelike begrip aandui, byvoorbeeld onvoltooidheid, voltooidheid, duur, aanvang, einde, herhaling, ens.+ Sommige tale het morfologiese kategorieë wat aspek aandui, terwyl daar in ander tale sintakties onderskei kan word tussen aspektuele kategorieë. De Villiers (1983) verwys na Engels, waar hierdie verskynsels baie duidelik aangetoon word: die presens in Engels dui byvoorbeeld meestal ~~an~~ *gewoonte* aan (byvoorbeeld ~~He~~ *He works in a factory*), terwyl die saamgestelde (~~an~~ *continuous*) vorm ~~an~~ *onvoltooide handeling* aandui (byvoorbeeld ~~He~~ *He is working*).⁴¹

In Afrikaans word ander konstruksies gebruik om aspekte duidelik uit te druk, soos De Villiers (1971:79) illustreer:

So druk bly/wees + aan (die) / (sporadies nog 't) + werkwoord (WAT I noem lg. 'n gesubstantiveerde infinitief) die duratiewe of imperfektiewe aspek uit:

Hy bly aan die werk.[...]

Die duratiewe aspek word meestal uitdruklik gestel deur besig wees om ... te:

⁴¹ De Villiers (1971:78) is van mening dat dit nie moontlik is om 'n logiese indeling van die verskillende aspekte op te stel nie, aangesien die aspekte "linguale verskynsels is, en in die verskillende tale heel verskillende teenstellings en patrone kan vorm." Eugene Nida (1949:167-168) het egter 'n lys van veertien aspektuele kategorieë opgestel:

- a. Punctiliar, action considered as a single temporal unit.
- b. Momentaneous, action covering a short period of time.
- c. Continuative, action which continues.
- d. Repetitive, repeated action.
- e. Frequentative, action repeated frequently.
- f. Habitative, a habitual action.
- g. Customary, a customary action.
- h. Simultaneous, an action occurring all at the same time.
- i. Inchoative (or inceptive), an action beginning.
- j. Cessative, an action ceasing.
- k. Completive (or perfective), an action which is complete.
- l. Incompletive (or imperfective), an action which is not complete.
- m. Augmentative, an action increasing in volume.
- n. Diminutive, an action decreasing in volume.

Hulle is besig om te pak.

Ander middele om dié aspek uit te druk, is aanhou en bly:

Hy hou aan met lol / om te lol. [...]

Wanneer gaan/kry/raak met aan + werkwoord gebruik word, druk dit die ingressiewe aspek, d.w.s. die begin van 'n handeling, uit:

Die honde gaan aan die blaf. [...]

Die ingressiewe aspek word ook deur middel van hulpwerkwoorde soos begin en gaan uitgedruk:

Hy begin te raas. [...]

De Villiers (1971:80) beklemtoon egter dat bogenoemde middele ~~%om~~ die een of ander aspek aan te dui+ in Afrikaans ~~%een~~ volledig grammatiese sisteem van die werkwoord+vorm nie, en sporadies gebruik word. Vir ~~on~~ vertaler hou die vertaling van veral die saamgestelde (~~%o~~ntinuous+) vorm dus spesifieke uitdagings in om die ekwivalente betekenis effektief in Afrikaans oor te dra. Brink slaag daarin om met die gebruik van spesifieke tydsverwante woorde dieselfde reg te kry as die saamgestelde vorm in Engels, soos geïllustreer deur onderstaande voorbeelde (my vetdruk):

BT (1998:17)

After a time she heard a little pattering of feet in the distance, and she hastily dried her eyes to see **what was coming**.

DT (1987:22)

Ná 'n rukkie hoor sy die geritsel van voetstappe in die verte en vee sy vinnig haar oë af om te sien **wat daar nou aankom**.

BT (1998:19)

"How *can* I have done that?" she thought. "I **must be growing** small again."

DT (1987:25)

"Hoe op aarde kon ek so iets reggekry het?" dink sy. "Dit lyk my ek is weer **aan die krimp**."

Verskille in tydskonvensies hou verder probleme vir die vertaler in wanneer die tyd in die bronteks wissel, byvoorbeeld wanneer daar terugverwys word na ~~on~~ gebeurtenis,

of vooruitgewys word. Onderstaande voorbeeld illustreer sodanige problematiese tydswisseling:

BT (1998:9-10)

So she was considering, in her own mind (as well as she could, for the hot day made her feel very sleepy and stupid), whether the pleasure of making a daisy-chain would be worth the trouble of getting up and picking the daisies, when suddenly a White Rabbit with pink eyes ran close by her.

There was nothing so very remarkable in that; nor did Alice think it so very much out of the way to hear the Rabbit say to itself "Oh dear! Oh dear! I shall be too late!" (when she thought it over afterwards, it occurred to her that she ought to have wondered at this, but at the time it all seemed quite natural) [...]

Bogenoemde passasie illustreer die gebruik van die saamgestelde (%continuous+) vorm (%so she was considering+), die verlede tyd (%a White Rabbit with pink eyes ran close by her+) en die voorverledetyd (%she ought to have wondered+). Brink hanteer dit as volg:

DT (1987:13)

Daarom sit sy stilweg en wonder (so goed as wat sy kan, want die warm dag laat haar vaak en dom voel) of dit die moeite werd sal wees om op te staan en te gaan gousblommetjies pluk om 'n blomketting te maak; en sy sit nog so, toe kom daar skielik 'n Wit Konyn met pienk ogies vlak by haar verbygehardloop.

Daar was niks *besonders* daaromtrent nie; en daarom het Alice ook glad nie gedink dis iets so *besonder* ongewoons nie toe sy die Konyn vir homself hoor sê: "O my aarde, o my aarde! Ek gaan laat wees!" (Toe sy later weer daaraan terug gedink het, het sy beseef dat sy dalk tóg verwonderd moes gewees het daaroor, maar terwyl dit aan die gebeur was, het dit alles doodnatuurlik voorgekom.)

Brink maak weereens, volgens die konvensie in Afrikaans, gebruik van die historiese presens, en gebruik die verskillende grammatikale konvensies in Afrikaans om die tydsverskil oor te dra. Deur gebruik te maak van die perfek (soos onder andere in %het Alice ook glad nie **gedink**+ maak hy dit duidelik dat die verlede tyd bedoel word. Deur gebruik te maak van die konstruksie %sit [...] en wonder+ word die duratiewe aspek uitdruklik gestel, waar in die bronteks die saamgestelde (%continuous+) vorm gebruik is, terwyl die ingressiewe aspek deur gebruik van die

hulpwerkwoord *%aan+* (in *%aan gousblommetjies pluk+*) in die doelteks uitgedruk word waar dit weereens deur die saamgestelde (*%continuous+*) vorm in die bronteks gedoen word.

Deur hierdie aanpassing maak Brink dus gebruik van Chesterman (1997:96) se *frasestruktuurverandering* om die vertaalprobleem wat verskillende tydskonvensies oplewer, te hanteer, en *domestikeer* sodoende die teks vir die doelteksleser, aangesien die tydsforme aangepas word om die teks natuurliker in Afrikaans oor te dra en sodoende die leeservaring vir die doelteksleser te verbeter of te vergemaklik.

4.4.3.2 Aanspreekvorme

Volgens Marco (2000:8) word magsverhoudinge, sowel as wisselende grade van familiariteit en affeksie gewoonlik deur persoonlike voornaamwoorde en aanspreekvorme (onder meer titels, eretitels, en troetelname) oorgedra. Hierdie verhoudinge kan leksikaal of grammatikaal oorgedra word, en verskillende tale het verskillende konvensies in hierdie verband. Die onderskeid tussen sogenaamde T- en V-tweedepersoonsvoornaamwoorde illustreer hierdie verskillende konvensies. Verskillende tale onderskei op verskillende maniere tussen *¶* voornaamwoord wat respek, formaliteit en afstand tussen twee persone aandui (die sogenaamde V-voornaamwoord) en *¶* voornaamwoord wat teenoorstaande waardes soos familiariteit, gemaklikheid en intimiteit aandui (die T-voornaamwoord) (vergelyk Marco 2000:9). So byvoorbeeld is daar in Frans die onderskeid tussen (*tu/vous*), in Duits (*du/Sie*), en Spaans (*tú/usted*), en in Afrikaans (*u/jy*). In moderne Engels bestaan hierdie onderskeid egter nie, en moet die vertaler wat uit Engels in *¶* doeltaal vertaal wat wel hierdie onderskeid tref, op ander wyses uit die teks aflei watter tweedepersoonsvoornaamwoord gebruik moet word.

Vertalers se keuse om óf die formeler *%u+* aanspreekvorm, of die minder formele *%j+* te gebruik, weerspieël dus hulle voorstelling van *¶* karakter en dui aan hoe die karakter se beskouing van die sosiale orde in haar wêreld uitgebeeld word. Alice

word oor die algemeen voorgestel as *ən* goedgemanierde jong dame⁴², maar bevind haar telkens tydens haar avonture besonder vrypostig, en moontlik selfs voorbarig, in haar optredes teenoor sommige van die ander karakters, hoewel sy by tye haar eie dapperheid in hierdie verband vreemd vind⁴³.

In *Die avonture van Alice*, waar Brink telkens moes besluit tussen *u* of *jy* as aanspreekvorme, blyk dit dat hy hom laat lei het deur die algemene sosiale orde wat in die bronteks heers. So byvoorbeeld spreek Alice die koning, koningin en hertogin as *%u*+aan, maar sy spreek die ander karakters meestal as *%jy*+aan.

4.4.3.3. Sinstruktuur

Volgens Gamble en Yates (2008:181) hang *ən* groot deel van die leesbaarheid van *ən* teks af van die lengte van sinne. Langer sinne is moeiliker om te verwerk, en vereis dus meer konsentrasie en vaardigheid van lesers as korter sinne. Gamble en Yates (2008:181) beklemtoon egter dat die sintaktiese samestelling van die sin belangrik is en dat bogenoemde stelling nie veralgemeen behoort te word nie. Sommige korter sinne is steeds moeiliker as party lang sinne, afhangende van die sintaktiese samestelling daarvan. Die gebruik van interpunksie speel verder *ən* belangrike rol in die leesbaarheid van tekste, en verteenwoordig dikwels *ən* intertalige vertaalprobleem aangesien leestekens nie in alle tale dieselfde funksioneer nie. Carroll, byvoorbeeld, maak gebruik van dubbelpunte om sinsnedes te skei. Hierdie tegniek kan egter nie in die doeltteks gebruik word nie, aangesien die dubbelpunt nie sodanige funksie vervul in Afrikaans nie. Onderstaande voorbeeld illustreer Carroll se gebruik van dubbelpunte in die bronteks, sowel as Brink se hantering daarvan in die doeltteks.

BT (1998:10)

⁴² Houghton (1998:xli) verwys byvoorbeeld na Alice as “a well-educated upper-middle-class Oxonian girl, versed in good manners, good verse, and the rules of chess, cards and croquet.

⁴³ Alice is byvoorbeeld verbaas as sy op 'n onhoflike manier met die Koningin praat (vergelyk 1998:72 / 1987:84).

She took down a jar from one of the shelves as she passed: it was labeled "ORANGE MARMALADE," but to her great disappointment it was empty: she did not like to drop the jar, for fear of killing somebody underneath, so managed to put it into one of the cupboards as she fell past it.

DT (1987:14)

So in die verbygaan haal sy 'n fles van een van die rakke af. Daarop staan LEMOENKONFYT, maar tot haar groot teleurstelling is dit leeg. Sy wil nie die fles laat val nie, want sy's bang dat dit dalk iemand daar onder kan doodval; gelukkig kry sy dit reg om dit in een van die kaste te bêre toe sy daar verbytrek.

Hierdie sin, wat as een lang sin in die bronteks aangebied word en geskei word deur dubbelpunte en kommas, word deur die vertaler in drie sinne in die bronteks vervang. Deur gebruik te maak van Chesterman se sintaktiese strategie *sinstruktuurverandering* vereenvoudig Brink die doelteks en maak hy dit meer leesbaar vir doeltekslesers, wat dui op 'n *domestikerende* benadering. Dieselfde geld vir onderstaande voorbeeld, waar die sinstruktuur van die bronteks vereenvoudig word in die doelteks:

BT (1998:32)

"I know *something* interesting is sure to happen," she said to herself, "whenever I eat or drink anything: so I'll just see what this bottle does. I do hope it'll make me grow large again, for really I'm quite tired of being such a tiny little thing!"

DT (1987:39)

"Ek is seker *iets* interessants gaan gebeur, wat ek ook al eet of drink," sê sy vir haarself. "Nou sal ek maar sien wat gebeur as ek dié botteltjie uitdrink. Ek hoop dit maak my weer groot, want ek begin nou moeg word daarvoor om so 'n piepklein dingetjie te wees!"

Daar is egter gevalle waar die sinstruktuur in die doelteks 'n bykans woordelike weerspieëling van die sinstruktuur in die bronteks is, ten koste van leesbaarheid:

BT (1998:170)

The White Queen only looked at her in a helpless frightened sort of way, and kept repeating something in a whisper to herself that sounded like “Bread-and-butter, bread-and-butter,” and Alice felt that if there was to be any conversation at all, she must manage it herself.

DT (1987:191)

Die Wit Koningin staar haar net op 'n hulpelose, verskrikte manier aan, en hou maar aan om iets te fluister wat klink soos: “Brood-en-botter, brood-en-botter,” en Alice voel dat as daar iets van die gesprek gaan kom, sý daarvoor sal moet sorg.

4.4.3.4 Onomatopée

Onomatopée, oftewel klanknabootsing, is ʔ verskynsel wat lei tot intertalige vertaalprobleme deurdat dit, hoewel dit ʔ universele konsep is, tog verskil van taal tot taal, soos gesien kan word in die volgende voorbeeld:

BT (1998:11)

[...] when suddenly, thump! thump! down she came upon a heap of sticks and dry leaves, and the fall was over.

DT (1987:16)

[...] toe beland sy skielik boem! boem! op 'n hoop stokke en droë blare, en daarmee is die val verby.

Carroll maak ruim gebruik van onomatopée in die bronteks, en onderstaande voorbeeld illustreer ʔ besondere uitdaging aan ʔ vertaler, waar die klanknabootsing met woordspel gekombineer word:

BT (1998:137)

“Aren’t you sometimes frightened at being planted out here, with nobody to take care of you?”

“There’s the tree in the middle,” said the Rose. “What else is it good for?”

“But what could it do, if any danger came?” Alice asked.

“It could bark,” said the Rose.

“It says ‘Bough-wough!’” cried a Daisy. “That’s why its branches are called boughs!”

DT (1987:156)

"Is julle nie partykeer bang oor hulle julle hier uitgeplant het en niemand julle kan versorg nie?"

"Daar's mos 'n boom in die middel," sê die Roos. "Waarvoor anders deug hy miskien?"

"Maar wat op aarde kan hy doen as daar gevaar opduik?" vra Alice.

"Hy kan blaf: hy't 'n bas-stem," sê die Roos.

"En hy kry baie kwaai buie," sê 'n Gousblom. "Kan jy nie sien hoe buie sy takke nie?"

Die gedig %abberwocky+ in *Through the Looking-Glass*, soos bespreek in 4.4.2.5, bevat ƞ aantal voorbeelde van Carroll se gebruik van onomatopoeë. Woorde soos %whiffling+ en %burbled+, is klanknabootsende woorde wat Carroll opgemaak het. Brink gebruik ook klanknabootsing in sy vertaling, byvoorbeeld %wiep+ en %burbel+, wat vertaalekwivalente vir %whiffling+ en %burbled+ verteenwoordig.

4.4.3.5 Klempatrone

Volgens De Villiers (1983:28) is aksentuering in Afrikaans ƞ verskynsel wat dikwels beïnvloed word deur Engels. Die feit dat daar heelwat oorgeërfde woorde en leenwoorde in Afrikaans voorkom kompliseer die klempatroon aansienlik, aangesien daar onderskei word tussen die geërfde of Germaanse aksentuering, en die Romaanse of Franse aksentuering. In eersgenoemde klas is die klem aan die begin van die woord, terwyl die klem by laasgenoemde klas aan die einde van die woord lê. De Villiers (1983:29) hou die volgende woorde ter illustrasie voor:

Germ. 'deftig, 'rooster, 'eindelik, 'volgende, 'redekawel;

Rom. a'gent, sor'teer, roe'tine, luite'nant, kommen'taar, offisi'eel, allego'rie, klassifi'kasie.

In Afrikaans is klempatrone nader na die einde van woorde, terwyl klem in Engels nader aan die begin van woorde geplaas word. Die woord *minister* word byvoorbeeld in Afrikaans uitgespreek met die klem op die tweede sillabe, terwyl die klem in Engels op die eerste sillabe geplaas word. In sinne geld dieselfde verskynsel: die natuurlike klem val in Engels vroeër in die sin, terwyl dit in Afrikaans later voorkom.

Wanneer daar gebruik gemaak word van eksplisiete aksentuering in ʔ Engelse teks, byvoorbeeld ter wille van beklemtoning of dikwels in die direkte rede, moet ʔ vertaler met Afrikaans as doeltaal hierdie klempatroon vir Afrikaanse doelttekslesers aanpas. Onderstaande voorbeelde uit *Alice's Adventures* illustreer eksplisiete aksentuering deur kursivering:

BT (1998:32)

What *will* become of me?

DT (1987:40)

Wat gaan van my *word*?

Omdat die natuurlike klem in Afrikaans later in die sin val, het Brink die woord *word* beklemtoon eerder as *gaan* (wat met die klempatroon in die bronteks sou ooreenstem) ter wille van ʔ natuurliker sin in die doeltteks.

Klem word egter nie altyd eksplisiet aangedui deur kursivering nie, of in sommige gevalle waar dit wel gedoen word, is die konteks in die doeltteks sodanig dat ʔ soortgelyke klempatroon nie gevolg kan word nie. ʔ Vertaler word dan genoop om ʔ ander uitweg te vind, soos onderstaande voorbeeld toon:

BT (1998:137)

"Aren't you sometimes frightened at being planted out here, with nobody to take care of you?"

"There's the tree in the middle," said the Rose. "What else is it good for?"

"But what could it do, if any danger came?" Alice asked.

"It could bark," said the Rose.

"It says 'Bough-wough!'" cried a Daisy. "That's why its branches are called boughs!"

"Didn't you know *that*?" cried another Daisy.

DT (1987:156)

"Is julle nie partykeer bang oor hulle julle hier uitgeplant het en niemand julle kan versorg nie?"

"Daar's mos 'n boom in die middel," sê die Roos. "Waarvoor anders deug hy miskien?"

"Maar wat op aarde kan hy doen as daar gevaar opduik?" vra Alice.

"Hy kan blaf: hy't 'n bas-stem," sê die Roos.

“En hy kry baie kwaai buie,” sê ’n Gousblom. “Kan jy nie sien hoe buie sy takke nie?”

“Ja, kan jy nie sien nie?” roep ’n ander Gousblom.

In hierdie voorbeeld gebruik Brink herhaling van die frase %kan jy nie sien [...] nie+om klem te bewerkstellig en sodoende dieselfde gevoelswaarde in die doelteks oor te dra as wat daar in die bronteks geskep is.

4.4.3.6 Styl

Volgens Du Toit en Smith-Müller (2003:15) kan *styl* beskou word as die %keuses wat ɸ skrywer of spreker uit moontlike formulerings maak om aan ɸ gedagte vorm te gee+. Hierdie keuses geld op leksikale en sintaktiese vlak, asook op tekstuele vlak, en word ook bepaal deur die breër konteks, te wete die ontvanger, die situasie, die funksie van die uiting of teks, ensovoorts. Lambert en Van Gorp (2006:46) se begrip *taalvlakke* kan met *styl* vergelyk word: volgens hulle verwys taalvlakke na die identifisering van ɸ woord of uitdrukking as byvoorbeeld argaïes, gewild of dialekties. Woorde of uitdrukkinge wat deel vorm van ɸ spesifieke sosiolek, of wat ɸ sekere vlak van formaliteit verteenwoordig, tel ook onder hierdie kategorie. Onderstaande voorbeelde illustreer stylverskille tussen die bron- en doelteks.

a) Formaliteitsverskille

Dit is opmerklik dat daar ɸ formeler styl in die doelteks heers as wat in die bronteks die geval is. Onderstaande voorbeelde illustreer hierdie neiging:

BT (1998:26)

“[...] said the Dodo in an offended tone [...]”

DT (1987:32)

“[...] antwoord die Dodo geberg [...]”

Hierdie voorbeeld illustreer ɸ verskil in die vlak van formaliteit. Die woord %geberg+is heelwat meer formeel as wat die uitdrukking %an offended tone+in die bronteks is.

Die woordeboekinskrywing by %gebelg+ (Odendal & Gouws 2005:260) bewys hierdie stelling: %n.w. (*ietwat deftig*) Kwaad, boos, vertoornd: *Hy is gebeld oor ons gedrag. 'n Gebelgde onderwyser.* [...]± Hierdie keuse van *q* formeler woord as vertaalekwivalent verteenwoordig *q* *vervreemdende* benadering, aangesien daar afstand geskep word tussen die doelteksleser en die teks, en die leser word dus *vervreem*. Die gebruik van *q* formeler woord in die doelteks spruit egter nie uit ooreenstemming met die bronteks nie, dus word die skrywer nie, volgens die definisie van *vervreemding*, alleen gelaat en die leser na die skrywer beweeg nie (vergelyk 2.4).

Onderstaande voorbeeld illustreer dieselfde tendens, te wete *q* formeler styl in die doelteks as in die bronteks:

BT (1998:122-123)

"I'm going to tell you all your faults. Number one: you squeaked [...]. Number two: you pulled Snowdrop away [...]. Now for number three: you unwound every bit of the worsted [...].

DT (1987:140-141)

"Ek gaan jou sê waar al jou foute lê. Ten eerste: jy't twee maal gekerm [...]. Ten tweede: jy't Sneeuwitjie aan haar stert weggetrek [...]. En nou, ten derde: jy't so waar elke stukkie wol afgerol [...].

Die frases in doelteks met die %ten+setsel is aansienlik formeler as die bronteks se eenvoudiger teltegniek, en dus word die leser hier ook, soos in die vorige voorbeeld, *vervreem*.

Verder word daar in die doelteks heelwat woorde en uitdrukkings gebruik wat aansienlik formeler is, maar ook waar informeler woorde of uitdrukkings inderwaarheid meer voor die hand liggende vertaalekwivalente verteenwoordig. Daar word byvoorbeeld genoem dat Alice *q* gedig %esiteer+ (1987:107), terwyl %opsê+ opvallender vertaalekwivalent sou kon verteenwoordig. Verder gebruik die verteller in die doelteks die sin: %Dit boesem die getuie nie juis moed in nie [...]+(1987:114). Hierdie sin kom vreemd voor, veral vergeleke met die bronteks, wat lui: %This did not seem to encourage the witness at all+(1998:98).

Hoewel ꝑ formele styl in die bronteks verstaanbaar is, aangesien taalgebruik in die Victoriaanse era, waaruit die bronteks dateer, formeler was as wat dit vandag is, is die gevalle waar die doelteks formeler is as die bronteks vreemd. Daar sou geredeneer kon word dat Brink probeer om die Victoriaanse gevoel vas te vang deur die formele taalgebruik, maar myns insiens vervreem dit slegs die doeltekslesers.

b) Dialektiese en sosiolektiese verskille

Deurdat Carroll met *Alice's Adventures* ꝑ tipe sosiale kommentaar op die Victoriaanse samelewing gelewer het, is die gebruik van aksente en dialekte in die bronteks opvallend, en dit het ꝑ spesifieke satiriese doel in daardie konteks gedien. So byvoorbeeld stel Carroll die Gryphon, die statige embleem van die Kerk, as ꝑ laeklas, onopgevoede dier voor. Mango (1977:69) stel dit as volg: %a the discrepancy between his status and his speech, [he] makes himself into a Mock Gryphon+. Die Gryphon sê byvoorbeeld aan Alice:

BT (1998:82)

"It's all her fancy, that: they never executes nobody, you know. [...] It's all his fancy, that: he hasn't got no sorrow, you know. Come on!"

Die vertaler moet dus ꝑ manier vind om hierdie dialektiese taalgebruik in Afrikaans weer te gee, maar Brink doen dit nie:

DT (1987:97)

"Dis alles haar verbeelding: hulle kap nooit regtig iemand se kop af nie, weet jy? [...] Dis alles sy verbeelding: hy's nie regtig treurig nie, weet jy? Kom saam!"

Deur informeler uitdrukkings te gebruik, sou die Griffioen in die doelteks ook as ꝑ laerklaskarakter uitgebeeld kon word, byvoorbeeld: %Dis als haar verbeelding: hulle kap gꝑ nooit gꝑ niemand se koppe affie! [...] Dis als sy verbeelding: hy's gꝑ niks hartseerjē!+

c) Argaïese terme of begrippe wat in onbruik verval het

Aangesien die doelteks meer as veertig jaar gelede reeds verskyn het, kom daar in die teks woorde en begrippe voor wat vandag nie meer algemeen is nie, en waarskynlik nie aan huidige doeltekslesers bekend sal wees nie.

Die verwysings na %griffel+ en %lei+ (1987:112) in die doelteks is opmerklik. Die griffel en lei was algemene skryfinstrumente waarmee skoolkinders vroeër geskryf het. Die kans dat doeltekslesers by tye van die verskyning van die doelteks bekend sou wees met hierdie terme is dus aansienlik groter as die kans dat huidige lesers dit sal begryp. Die gebruik van hierdie terme is verder opmerklik wanneer dit vergelyk word met die ooreenstemmende passasie in die bronteks. Carroll gebruik naamlik die woord %pencil+ (1998:96). Dit is dus besonder vreemd dat Brink nie die woord %potlood+ in die doelteks gebruik nie, maar eerder kies om doeltekslesers van die teks te vervreem.

Daar kan verder weereens verwys word na maatname (sien 4.4.2.7), wat in die doelteks nog die verouderde inhoudstelsel weerspieël.

4.4.3.7 Afleidings oor intertalige vertaalprobleme

Uit bogenoemde bespreking blyk dit dat intertalige vertaalprobleme η kategorie is waarmee rekening gehou moet word. Brink se hoofsaaklik vervreemdende benadering in hierdie kategorie is nie oral ewe suksesvol nie, en inkonsekwenthede of klaarblyklik ongemotiveerde vertaalbesluite kan lei tot η voorlopige stelling dat η hervertaling van *Alice's Adventures* η ruimte kan skep waarbinne hierdie probleme meer effektief opgelos kan word.

4.4.4 Teksspesifieke vertaalprobleme

Teksspesifieke vertaalprobleme is, volgens Nord (1997:61) daardie probleme wat ontstaan in die vertaling van een spesifieke teks en waarvan die oplossing nie

veralgemeen kan word nie. Die vertaling van metafore, vergelykings, woordspel, retoriese figure, ensovoorts val onder hierdie kategorie. Aangesien Lewis Carroll in *Alice's Adventures in Wonderland* in so 'n groot mate gebruik maak van sodanige verskynsels, is teksspesifieke vertaalprobleme die kategorie wat die grootste uitdaging aan die vertaler van hierdie teks bied. Drie teksspesifieke aspekte wat veral in *Alice's Adventures in Wonderland* tot vertaalprobleme kan lei, is humor, woordspel en die hoeveelheid poësie wat deel uitmaak van die teks (vergelyk in verband met laasgenoemde die bespreking van die hantering van kleuterrympies in 4.4.2.5).

4.4.4.1 Humor

In 'n tesis oor die vertaling van humor in Finse weergawes van 'n Amerikaanse televisieprogram, gee Jaskanen (1999) 'n oorsig oor die ontwikkeling van navorsing oor humor en vertaling. Sy sê (1999:29) dat die debat oor die onvertaalbaarheid van sekere tipes linguistiese humor vir lank navorsing oor humor oorheers het. Volgens haar steun Cicero se kategorisering van twee tipes linguistiese humor, naamlik verbale humor (wat onvertaalbaar is) en referensiële humor (wat vertaalbaar is), sterk op die idee van formele ekwivalensie, en is dus minder nuttig vandag as wat dit vroeër was. Moderne vertaalteorie lê meer klem op funksionele oorwegings en die ekwivalensie-effek. Jaskanen (1999) verwys ook na Neubert en Shreve (1992:144), wat sê "equivalence is not really a relationship between textual surfaces; it is a relationship of textual effect . of communicative value". Sy noem verder (1999:30) Laurian se argument dat, hoewel verbale humor streng gesproke nie binne formele ekwivalensie vertaalbaar is nie, dit wel funksioneel vertaal kan word, afhangende van die vermoë van die vertaler. Die kwessie van onvertaalbaarheid . hoewel nie spesifiek op humor gerig nie, is reeds deur Catford (1965) ondersoek, en sy onderskeid tussen linguistiese en kulturele onvertaalbaarheid is spesifiek van toepassing op *Alice's Adventures* aangesien die vertaler moet rekening hou nie slegs met Carroll se linguistiese vernuf nie, maar ook met die onvermydelike kwessie van kultuuroordrag (vergelyk Jaskanen 1999:30). In *Alice's Adventures* is die humor dikwels nou verweef met woordspel, dus word voorbeelde van humoristiese

woordspel wat as *teksspesifieke vertaalprobleme* beskou kan word, bespreek ná onderstaande bespreking van woordspel.

4.4.4.2 Woordspel

Volgens Jaskanen (1999:30) is woordspel *en* goeie voorbeeld van kultuurspesifieke humor. Dit is kultuurgebonde aangesien *en* kultuur definieer watter tipe woordspel toepaslik is en ook aangesien daar in woordspel *en* mate van agtergrondkennis nodig is. Die vertaler moet dus sy oordeel gebruik en humor as *en* ware herskryf (Jaskanen 1999:30).

Delabastita (1997:1) definieer *en* woordspel as volg (1997:1): *Wordplay is traditionally defined as a deliberate communicative strategy, or the result thereof, used with a specific or pragmatic effect in mind.* In *en* oorsig oor woordspel en dubbelsinnigheid (1994:223) noem Delabastita dat die spesifieke probleme met woordspel daarop gegrond is dat *the semantic and pragmatic effects of source-text wordplay find their origin in particular structural characteristics of the source language for which the target language more often than not fails to produce a counterpart, such as the existence of certain homophones, near-homophones, polysemic clusters, idioms, or grammatical rules.* Hy maak verder die opmerking dat teoretiese refleksies op woordspel in die gebied van vertaling relatief onlangs eers posgevat het, hoewel die idee van die *en* onvertaalbaarheid van woordspel lank reeds bestaan. Hoewel verskillende tipes tekste verskillende benaderings in die hantering van woordspel vereis, beklemtoon Delabastita (1997:11) dat die algemene feit bly staan dat die tegniese moeilikhede van so *en* aard is dat vertalers dikwels uit hulle pad moet gaan om woordspel aan te pak op so *en* manier dat vertalers self, hulle weldoeners, werkgewers en hulle toekomstige gehoor sal dink dit is gepas.

Klitgård (2005:71) is van mening dat literêre vertalers en vertaalkundiges meer aandag behoort te bestee aan groepe (*clusters*) woordspel eerder as om woordspel as individuele, afsonderlike struikelblokke te beskou. Volgens haar is daar meer op die spel in die vertaling van woordspel as slegs *en* poging om die

brontekskompleksiteite in die doeltaal oor te dra . historiese, sosiale en ander intertekstuele faktore behoort ook in aanmerking geneem te word (Klitgård 2005:71).

¶ Tipiese voorbeeld van Carroll se woordspel in *Alice's Adventures in Wonderland* is die spel met die homofoon %tale+of %tail+:

BT (1998:27)

"Mine is a long and a sad tale!" said the Mouse, turning to Alice, and sighing.

"It is a long tail, certainly," said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail: "but why do you call it sad?"

DT (1987:34)

"Wat agter my lê, is lank en treurig," sê die Muis en draai na Alice, en sug.

"Jy het beslis 'n lang stert," sê Alice en kyk verbaas na die Muis. "Maar hoekom sê jy dis treurig?"

Die muis vertel Alice van sy %long and sad tale+(1998:27). Alice interpreteer %tale+as %tail+, en kan dus nie verstaan waarom die muis sy stert ¶ %sad tail+ noem nie. Hierdie woordspel kan nie deur ¶ letterlike vertaling in Afrikaans oorgedra word nie . hier klink die teoretiese konsep van die %onvertaalbaarheid+ van verskynsels soos woordspel . en die vertaler moet hom dus wend na ander maniere om ¶ geskikte vertaalekwivalent te vind wat nie bloot ¶ woordspel is nie, maar ook pittig en spitsvondig is soos in die bronteks. Brink vind ¶ oplossing deur die muis te laat verwys na %wat agter [hom] lê+(1987:34). Alice dink hy verwys na sy stert, naamlik wat letterlik agter hom lê. In die doelteks lê die humor dus nie op die vlak van woordspel nie, maar in die letterlike interpretasie van die frase teenoor die bedoelde figuurlike interpretasie.

Met hierdie benadering slaag Brink daarin om te vermag wat Walter Benjamin (2004:19-20) as die taak van die vertaler beskou, naamlik %finding that intended effect upon the language into which he is translating which produces in it the echo of the original+. In hierdie spesifieke passasie sou ¶ letterlike vertaling ¶ afgestompte resultaat lewer wat geensins die boodskap óf die gevoel van die bronteks oordra nie. Brink se oplossing is ¶ voorbeeld van Vinay en Darbelnet se proses %adaptation+ (2004:134), waar die vertaler ¶ nuwe situasie skep wat as ekwivalent beskou kan

word. Onderstaande voorbeeld illustreer ŉ soortgelyke oplossing, naamlik waar die vertaler deur middel van *aanpassing* ŉ nuwe situasie skep om die humor in die doelteks oor te dra:

BT (1998:29)

"I had *not*!" cried the Mouse, sharply and very angrily."

"A knot!" said Alice, always ready to make herself useful, and looking anxiously about her. "Oh, do let me help to undo it!"

DT (1987:36)

"Jy luister nie, dís waar die knoop lê."

"Knoop?" vra Alice, dadelik gereed om te help, en sy kyk bekommerd rond. "Het jy jou stert geknoop? Kom, ek sal jou help om hom los te kry."

In sy vertaalnota in die voorwoord by *Alice se avonture in Wonderland* noem Brink dat die vertaling van die *%tortoise+* en die gepaardgaande woordspel een van die uitdagendste passasies was. Alice vra naamlik aan die Mock Turtle waarom hulle die skoolmeester, wat *%an old Turtle+* was, *%Tortoise+* genoem het. Die Mock Turtle antwoord: *%We called him Tortoise because he taught us+(1998:83).*

BT (1998:83)

'When we were little,' the Mock Turtle went on at last, more calmly, though still sobbing now and then, 'we went to school in the sea. The master was an old Turtle – we used to call him Tortoise–'

'Why did you call him Tortoise, if he wasn't one?' Alice asked.

'We called him Tortoise because he taught us,' said the Mock Turtle angrily: 'really you are very dull!'

DT (1987:98)

"Toe ons klein was," sê die Kammaskilpad eindelijk, 'n bietjie meer bedaard as netnou, hoewel hy nog af en toe snik, "het ons onder in die see skoolgegaan. Ons onderwyser was 'n ou Waterskilpad – ons het hom Leervis genoem . . ."

"Hoekom het julle hom Leervis genoem as hy 'n Waterskilpad was?" vra Alice.

"Omdat hy ons geleer het," sê die Kammaskilpad vies. "Wêreld, maar jy's darem dom!"

Hierdie spel met die klank (%~~T~~ortoise+ en %~~t~~aught us+) van die woorde is ~~an~~ verdere voorbeeld van ~~an~~ onvertaalbare aspek in die teks. Brink erken dat hierdie passasie hom ~~heel~~ wat probleme besorg [het]+ (1987:6). Sy oplossing was om die %~~old~~ Turtle+ ~~an~~ %~~ou~~ Waterskilpad+ te maak (1987:98) wat hulle %~~Le~~ervis+ genoem het, %~~om~~dat hy [hulle] geleer het+. Brink meen ~~heel~~ van die verrassing gaan verlore, maar *iets* bly hopelik behoue+ (1987:6). Die kwaliteit wat verlore gaan kan beskou word as ~~an~~ voorbeeld van Berman se kwalitatiewe verarming (%~~qualitative~~ impoverishment+) (2004:283), aangesien die ikonisiteit van die oorspronklike woord in die vertaling verlore gaan . selfs al kan die betekenis ewe goed oorgedra word.

Die name van die skoolvakke wat die Leervis aangebied het is ~~an~~ interessante spel waar Carroll woorde gebruik in ~~an~~ totaal ander konteks as wat normaalweg gedoen word in die plek van eendersklinkende woorde wat wel in die konteks pas.

BT (1998:84-85)

'I couldn't afford to learn it,' said the Mock Turtle with a sigh. 'I only took the regular course.'

'What was that?' inquired Alice.

'Reeling and Writhing, of course, to begin with,' the Mock Turtle replied; 'and then the different branches of Arithmetic – Ambition, Distraction, Uglification, and Derision.'

DT (1987:99)

"Ek kon in elk geval nie bekostig om dit te leer nie," sê die Kammaskilpad met 'n sug. "Ek het net die gewone kursus gevolg."

"En wat was dit?" vra Alice.

"Nou, eers was daar natuurlik Leef en Vrywe," antwoord die Kammaskilpad. "En dan al die vertakkinge van Rekenkunde: Opbel, Aflek, Verleliking en Ongeduldiging."

Hierdie malapropismes verteenwoordig weereens ~~an~~ voorbeeld van ~~an~~ uitdaging aan die vertaler waar ~~an~~ direkte vertaling onbevredigend sou wees. Die vakke naamlik %~~Re~~eeling+, %~~W~~rithing+, en %~~the~~ different branches of Arithmetic . Ambition, Distraction, Uglification, and Derision+ (1998:85) is pittig en humoristies, en vereis vertaalekwivalente wat dieselfde effek in die doelteks kan bewerkstellig. Brink slaag weereens hierin met sy weergawe, naamlik %~~Le~~eef en Vrywe+; %~~En~~ dan al die vertakkinge van Rekenkunde: Opbel, Aflek, Verleliking en Ongeduldiging+ (1987:99).

Hierdie vertaling kan beskou word as ʌ voorbeeld van Nida se dinamiese ekwivalensie, waar die vertaalekwivalente natuurlik en relevant binne die taal en kultuur van die doelteks is ter wille van die doelteksleser (2004:156) en nie streng gesproke formele ekwivalente verteenwoordig nie.

Hoewel die meeste van Brink se vertaalekwivalente geslaagd is en sorg dat die pittigheid en humor van die bronteks effektief in Afrikaans oorgedra word, is daar tog ʌ aantal plekke waar die navorser meen dat die doelteks tekortskiet. Een voorbeeld hiervan is waar die Mock Turtle en die Gryphon ʌ danspassie vir Alice uitvoer terwyl hulle ʌ liedjie sing en dan sommige van die elemente daarin verduidelik (Carroll 1998:89-90). Hulle vertel haar dan meer van die %whiting+ waarom hulle sing en verduidelik waarom die naam juis %whiting+is.

BT (1998:89-90)

'Thank you, it's a very interesting dance to watch,' said Alice, feeling very glad that it was over at last: 'and I do so like that curious song about the whiting!'

'Oh, as to the whiting,' said the Mock Turtle, 'they – you've seen them, of course?'

'Yes,' said Alice, 'I've often seen them at dinn—' she checked herself hastily.

'I don't know where Dinn might be,' said the Mock Turtle, 'but if you've seen them so often, of course you know what they're like.'

'I believe so,' Alice replied thoughtfully. 'They have their tails in their mouths – and they're all over crumbs.'

'You're wrong about the crumbs,' said the Mock Turtle: 'crumbs would all wash off in the sea. But they *have* their tails in their mouths; and the reason is —' here the Mock Turtle yawned and shut his eyes. –

'Tell her about the reason and all that,' he said to the Gryphon.

'The reason is,' said the Gryphon, 'that they *would* go with the lobsters to the dance. So they got thrown out to sea. So they had to fall a long way. So they got their tails fast in their mouths. So they couldn't get them out again. That's all.'

'Thank you,' said Alice, 'it's very interesting. I never knew so much about a whiting before.'

'I can tell you more than that, if you like,' said the Gryphon. 'Do you know why it's called a whiting?'

'I never thought about it,' said Alice. 'Why?'

'*It does the boots and the shoes,*' the Gryphon replied very solemnly.

Alice was thoroughly puzzled. 'Does the boots and the shoes!' she repeated in a wondering tone.

'Why, what are *your* shoes done with?' said the Gryphon. 'I mean, what makes them so shiny?'

Alice looked down at them, and considered a little before she gave her answer. 'They're done with blacking, I believe.'

'Boots and shoes under the sea,' the Gryphon went on in a deep voice, 'are done with whiting. Now you know.'

'And what are they made of?' Alice asked in a tone of great curiosity.

'Soles and eels, of course,' the Gryphon replied rather impatiently: 'any shrimp could have told you that.'

DT (1987:105-106)

"Dankie, dis baie interessant om na die dans te kyk," sê Alice, dankbaar dat dit eindelijk verby is: En ek hou tog so van die harder se lied."

"O, die harder," sê die Kammaskilpad. "Jy – jy het seker al harders gesien, né?"

"Ja," sê Alice. "Ek het hulle al dikwels by etenst . . ." Sy bedink haar blitsvinnig en bly stil.

"Ek weet nie waar Etenst is nie," sê die Kammaskilpad. "Maar as jy hulle al so dikwels gesien het, weet jy natuurlik hoe hulle lyk?"

"Ek dink so," antwoord Alice nadenkend. "Hulle hou hulle sterte in hulle monde – en hulle is bestrooi met broodkrummels."

"Jy maak 'n fout met die krummels," sê die Kammaskilpad. "Krummels sal dadelik in die see wegspoel. Maar hulle *het* sterte in hulle monde; en die rede daarvoor is . . ." Die Kammaskilpad gaap en maak sy oë toe. "Sê vir haar wat die rede daarvoor is," gebied hy die Griffioen.

"Die rede daarvoor is dat hulle alewig saam met die krewes wil dans," sê die Griffioen. "Dus word hulle in die see gegooi. Dus val hulle baie diep. Dus beland hulle sterte in hulle monde. Dus kan hulle die sterte nie weer uitkry nie. Dis al."

"Dankie," sê Alice. "Dis baie interessant. Ek het nooit vantevore soveel van 'n harder geweet nie."

"Ek kan jou nog meer vertel, as jy wil," sê die Griffioen. "Weet jy hoekom mens dié soort vis 'n harder noem?"

"Daaraan het ek nog nooit gedink nie," sê Alice. "Hoekom?"

"*Hulle sorg vir die stewels en skoene*," sê die Griffioen baie gewigtig.

Alice is skoon deur die wind. "Sorg vir die stewels en skoene?" herhaal sy verwonderd.

"Hoe word jou skoene gemaak?" vra die Griffioen. "Hoekom word die leer gebrei?"

Alice kyk af na haar skoene en dink 'n rukkie ná voordat sy antwoord. "Om hulle sagter te kry, skat ek."

"Nou, onder die see word hulle harder gemaak," sê die Griffioen in 'n diep stem. "Nou weet jy."

"En waarvan word die skoene onder die see gemaak?" vra Alice baie nuuskierig.

"Van leervis natuurlik," antwoord die griffioen [sic] taamluk ongeduldig. "Dit kan enige garnaal jou vertel."

Hierdie %whiting+ (1998:89) is  n tipe vissie, en volgens die Mock Turtle en die Gryphon is die rede dat die vissies %whiting+ genoem word %t does the boots and the shoes+ (1998:90). Wanneer Alice nie snap nie, sê hulle dat, waar skoene op land met %lacking+ blink gemaak word, word skoene onder die see met %whiting+ gepoleer. En wanneer Alice vra waarmee dit dan gemaak word, is die antwoord %soles and eels, of course+.

In die eerste deel van die vertaling van hierdie passasie is Brink (1987:105-106) se ekwivalent %harder+ vir %whiting+ effektief deurdat hy die Britse vis domestikeer en die teks dus toegankliker maak vir die leser. Die Afrikaanse teks volg dieselfde patroon as die Engels ( n mens sou hier kon opmerk dat Brink as vertaler volgens Venuti as %onsigbaar+ bestempel kan word, aangesien sy vertaling vlot en maklik lees en dat die stem van die bronteksskrywer na vore kom), en volgens die Kammaskilpad en die Griffioen is die rede waarom die visse %harders+ heet omdat hulle onder die see sorg dat skoene harder word, in plaas van, soos op die land, dat dit sagter gemaak word. Die probleem ontstaan egter met die vertaling van %soles and eels+, wat Brink vertaal met %eervis+. Benewens die kwantitatiewe en kwalitatiewe verarming (Berman 2004:283) waarin klankrykheid, woordspel en leksikale rykheid verlore gaan, is die woord %eervis+ vroeër in die vertaling reeds gebruik as  n vertaalekwivalent vir die %Tortoise+ en roep die herhaling van die woord  n terugverwysing op wat nie in die bronteks bestaan nie. Daar is ook  n verlies aan wat Berman (2004:284) beskryf as %underlying networks of signification+, aangesien daar in die frase in die bronteks  n verskuilde dimensie, of subteks, bestaan waarna die teks indirek verwys. Hierdie subteks (wat ook kan dui op die polisemie van woorde sowel as homofone en homonieme en klankspel, soos wat die geval is met %soles and eels+) gaan verlore in die vertaling en het dus nie dieselfde uitwerking op die doelteksleser as wat die bronteks op die bronteksleser het nie.

4.4.2.3 Afleidings oor teksspesifieke vertaalprobleme

Uit die bespreking van die voorbeelde van teksspesifieke vertaalprobleme, blyk dit duidelik dat Brink se hantering van woordspel en humor in die algemeen baie goed is. Hy slaag daarin om in die doelteks ekwivalente te vind vir Carroll se woord- en

klankspel en dra daardeur die humor, wat ʔ kernaspek van die bronteks verteenwoordig, ook na die doelteks oor.

4.5 Gevolgtrekking

Volgens Puurtinen (1997:322) mik vertalers van kinderboeke gewoonlik na ooreenstemming met die kontemporêre norme van die literatuur van die doeltaal, in plaas van noue ooreenstemming met die bronteks en bronteksnorme. Hierdie twee teenstellende doelstellings verteenwoordig wat Toury (1995) definieer as *aanvaarbaarheid* en *geskiktheid*. Omdat vertaalde kinderboeke gewoonlik neig na *aanvaarbaarheid* is, aldus Puurtinen (1997:322), byvoorbeeld bewys deur studies van Hebreeuse vertalings en ook deur ʔ groot aantal studies van kulturele aanpassing (%adaptation+), oftewel die aanpassing van ʔ bronteks by die sosiokulturele konteks van die doeltaal.

Uit die ondersoek van mikrotekstuele aspekte in *Alice se avonture* blyk dit dat Lambert en Van Gorp (2006:43) se opmerking dat ʔ vertaling nie noodwendig op elke vlak óf *geskik* of *aanvaarbaar* sal wees nie (sien 3.3), in hierdie geval geldig is. Die bespreking van mikrotekstuele aspekte toon dat daar heelwat voorbeelde is waar Brink verkies het om van ʔ *vervreemdende* benadering gebruik te maak met die vertaling van sekere aspekte van die teks (te wete die vertaling van historiese name, soos bespreek in 4.4.2.2), asook heelwat voorbeelde waar hy ʔ *domestikerende* benadering verkies het (te wete die vertaling van die name van tale, soos bespreek in 4.4.2.4). In sommige gevalle blyk dit egter dat Brink binne dieselfde kategorie egter inkonsekwent was, en by tye ʔ *vervreemdende* benadering gevolg het, en elders ʔ *domestikerende* benadering. Dit word geïllustreer deur die bespreking van voorbeelde in hierdie hoofstuk en blyk duidelik uit byvoorbeeld die twee verskillende strategieë wat hy gebruik het in die vertaling van die kleuterrympies (sien 4.4.2.5) . waar die vertaler in sommige gevalle gebruik gemaak het van *kulturele filtrering* en die rympies aangepas het vir doeltekslesers, maar ook in ander gevalle, soos met die vertaling van die rympie %You are old, Father William+ (1998:42-45), besluit het om nie dieselfde strategie te gebruik nie.

Die bespreking van mikrotekstuele aspekte toon egter dat Brink in sy hantering daarvan voorkeur gee aan *an vervreemdende* benadering. Tesame met sy opmerking in die voorwoord tot *Alice se avonture in Wonderland*, waar hy noem dat hy ~~60~~ na as moontlik aan die oorspronklike probeer bly+ het (Brink 1987:6), kan hierdie vertaling . spesifiek met betrekking tot mikrostrukturele aspekte . as *an geskikte* vertaling beskou word volgens Toury se kategorisering (sien 2.2.3), en verder kan die vertaling (volgens Nord se kategorisering, sien 3.6) as *an dokumentêre* vertaling geklassifiseer word, aangesien vreemdheid en kulturele afstand in die doelteks geskep word.

Hoofstuk 5: Slot

5.1 Samevatting

In hierdie studie is makro- en mikrostrukturele elemente van André P. Brink se Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures in Wonderland* en *Through the Looking-Glass* vanuit 'n aantal vertaalteoretiese benaderings bespreek. Die oorhoofse doelwit was om vas te stel of die bestaande Afrikaanse vertaling van Brink vir huidige doeltekslesers gepas is. In die lig van hierdie doelwit is daar eerstens geargumenteer dat Brink se vertaling 'n *geskikte* Afrikaanse vertaling verteenwoordig, maar dat dit nie noodwendig gepas is vir huidige doeltekslesers nie en tweedens dat daar 'n hervertaling onderneem behoort te word.

Ten einde die hipotese te bewys of te weerlê, is die doelteks binne die raamwerk van Lambert en Van Gorp bestudeer om sodoende 'n oorsig te verkry oor die vernaamste benaderings tot vertaling wat die vertaler gebruik het op onderskeidelik makro- en mikrovlak. Deur die bestudering van hierdie benaderings is die navorser in staat gestel om te bepaal of die doelteks 'n *geskikte* vertaling verteenwoordig, al dan nie. Hierdie uiteindelijke gevolgtrekking oor of die doelteks 'n *geskikte* vertaling verteenwoordig, al dan nie, is moontlik vanweë die teoretiese gronding van die toepassingshoofstukke in die vernaamste vertaalteoretiese bydraes sedert die tagtigerjare. Binne die vertaalteoretiese benaderings vorm Toury se konsepte *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid* twee pole van 'n kontinuum waarvolgens vertalings geklassifiseer kan word, en dien ander teoretiese konsepte soos die onderskeie literêre sisteme, kulturele aspekte, ideologiese oorwegings en vertaalprobleme as faktore wat vertalers se keuses en benaderings beïnvloed en dus bydra tot die plasing van 'n vertaling op die kontinuum van *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid*.

5.2 Die begrippe *geskiktheid*, *aanvaarbaarheid* en *gepastheid*

Toury (1995) se begrippe *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid* verwys na die aanvanklike norm van 'n vertaler, dit wil sê 'n vertaler se uitgangspunt oor die benadering wat hy/sy gaan volg in 'n betrokke vertaalsituasie, en vorm die grondslag van die hipotese wat in hierdie studie ondersoek is. 'n Herbeklemtoning van die definisies van hierdie begrippe is dus hier geregverdig. Volgens Toury kan vertalers hulle aan die bronteks of -kultuur onderwerp en sodoende 'n *geskikte* vertaling produseer, of andersins kan vertalers norme in die doelteks of -kultuur onderskryf en sodoende 'n *aanvaarbare* vertaling produseer. Volgens Frank (2007:14) is daar in die vertaling van kinderboeke 'n neiging om die bronteks by die doelteksleser se vlak van ervaring en begrip aan te pas en om die kulturele omgewing van die bronteks nader aan die doeltekslesers te beweeg, wat dus dui op *aanvaarbare* vertaling.

In hierdie studie is die begrip *gepastheid* gebruik om te verwys na die verhouding tussen die doelteks en die doelteksleser. In hierdie verband stem *gepastheid* ooreen met die beskouing van 'n 'suksesvolle vertaling' in die funksionalistiese vertaling (sien 2.5). Laasgenoemde hang saam met die beoordeling of die interpretasie van die vertaling deur die doelteksleser koherent is met die unieke situasie van die leser. Waar *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid* dus fokus op óf onderskrywing aan die bronteks en -kultuur óf aan die doelteks en -kultuur, gaan dit in *gepastheid* om die doelteksleser, en die optimale identifisering van die doelteksleser met die doelteks.⁴⁴ Hier is 'n ooreenstemming met Vermeer (1998) se funksionalistiese model opmerklik. Hy beskou 'n teks naamlik nie as 'n statiese en geïsoleerde linguistiese fragment nie, maar beklemtoon dat dit afhanklik is van die resepsie van die leser, en dit staan onvermydelik in 'n verhouding met die ekstralinguistiese situasie waarin dit ingebed is. Dit vorm dus deel van 'n *wêreldkontinuum* (vergelyk Snell-Hornby 2006:52). Die ooreenkoms tussen hierdie beskouing van Vermeer en die sistemiese

⁴⁴ Let wel: hoewel dit mag voorkom of *gepastheid* in hierdie geval gelykgestel word aan 'n *domestikerende* vertaling, is dit nie die geval nie. In 'n *gepaste* vertaling word die bronteks nie noodwendig aangepas en die doelteksleser met rus gelaat nie (vergelyk 2.4), maar gaan dit daaroor dat die doelteksleser met die doelteks kan identifiseer, wat in 'n *vervreemdende* vertaling ewe moontlik is.

beskouing van literatuur binne die polisisteamteorie is hier weer opmerklik (sien 2.2.1).

5.3 Gevolgtrekking

Bogenoemde heruiteensetting van die begrippe *geskiktheid*, *aanvaarbaarheid* en *gepastheid* toon duidelik die interaksie tussen die verskeie vertaalteoretiese benaderings wat in hierdie studie as grondslag vir die bestudering van die doelteks dien. Sodanige wisselwerking plaas hierdie teoretiese benaderings in 'n sekere sin ook in 'n sistemiese konteks, waar, hoewel die benaderings verskillende uitgangspunte het en daar heelwat onderlinge verskille voorkom, daar tog wedersydse interaksie plaasvind en 'n holistiese geheelbeeld gevorm word. Elke teorie waarna hier verwys is, is dus nie meer net 'n alleenstaande teorie nie, maar vorm in hierdie studie deel van 'n groter teoretiese gronding vir oordele oor *geskiktheid*, *aanvaarbaarheid* en *gepastheid*.

Uit die bestudering van die doelteks op makro- sowel as mikrovlak, kan daar afgelei word dat *Die avonture van Alice* 'n *geskikte* vertaling verteenwoordig, aangesien Brink grootliks norme in die bronteks- en kultuur onderskryf en 'n vervreemdende vertaling produseer. Dit moet egter beklemtoon word dat, soos dit in die onderskeie toepassingshoofstukke duidelik blyk, die vertaling nie op alle vlakke 'n *geskikte* vertaling verteenwoordig nie, maar dat Brink 'n kombinasie van vervreemdende en domestikerende benaderings gebruik. Op 'n kontinuum van *geskiktheid* en *aanvaarbaarheid* (sien 5.1) neig *Die avonture van Alice* dus meer na *geskiktheid*.

In die bespreking van die doelteks op mikrovlak is Brink se hantering van vertaalprobleme wat in die spesifieke vertaalsituasie ontstaan, bestudeer. Die bestudering het dit duidelik gemaak dat, hoewel Brink by tye daarin slaag om 'n vertaling te produseer wat die doelteksleser optimaal met die doelteks laat identifiseer en daarin slaag om aan die doelteksleser dieselfde ervaring te bied met die lees van die doelteks as wat die bronteksleser sou gehad het met die lees van die bronteks, daar ook heelwat gevalle is waar hy dit nie regkry nie. Veral sy

hantering van intertalige probleme is ʘ voorbeeld waar inkonsekwentheid en klaarblyklik ongemotiveerde vertaalbesluite afbreuk doen aan die verhouding tussen die doelteks en die doelteksleser.

In die lig hiervan kom die navorser tot die gevolgtrekking dat *Die avonture van Alice* wel ʘ *geskikte* Afrikaanse vertaling verteenwoordig, maar dat dit nie ʘ *gepaste* vertaling vir huidige doeltekslesers verteenwoordig nie. ʘ Hervertaling kan oorweeg word om hierdie gaping wat die vertaling tussen die doelteks en die doelteksleser laat, te verklein.

5.4 Voorstelle vir verdere navorsing

Soos in die eerste hoofstuk genoem, is die aantal studies wat reeds oor *Alice's Adventures* onderneem is, uiters omvattend en verspreid oor ʘ aantal navorsingsvelde. Selfs binne die vertaalstudie is daar, vanweë die rykheid van die teks op vele vlakke, tallose moontlike onderwerpe vir navorsing. ʘ Aantal voorstelle wat by die betrokke studie aansluit, word egter spesifiek uitgesonder.

In hierdie studie is daar nie onderskei tussen die vertalings van *Alice's Adventures in Wonderland* en *Through the Looking-Glass* nie. Hoewel die Afrikaanse vertaling van *Through the Looking-Glass*, getiteld *Alice deur die spieël*, drie jaar ná die Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures in Wonderland* verskyn het, is die versamelbundel, *Die avonture van Alice* in hierdie geval as die doelteks beskou. Daar sou egter ʘ studie onderneem kon word waarin hierdie twee vertalings met mekaar vergelyk word, en moontlike verskille ondersoek word. Daar sou gefokus kon word op byvoorbeeld Brink se benadering tot die vertaling, die vertaalstrategieë wat hy gebruik het, sy hantering van spesifieke elemente en sy vertaalnorme, om uiteindelik te bewys of daar in die ongeveer twee jaar wat verloop het tussen die twee vertalings enige merkbare verandering in Brink se vertaalhandeling ingetree het, al dan nie. Indien sodanige verandering wel gevind is, sou moontlike redes ter aanvoering daarvan aangebied kon word.

Verder sou  n studie soortgelyk aan die betrokke een onderneem kon word, maar met spesifieke klem op die doeltekslesers. Daar sou byvoorbeeld vraelyste aan  n steekproef jong lesers uit  n voorafvasgestelde ouderdomsgroep (ooreenkomstig die ouderdomsgroep van die doelteksleser) uitgedeel kon word waarin hulle menings oor die teks gevra word. Deur sodanige studie sou daar op grond van die reaksies van die doeltekslesers meer gegronde argumente gevoer kan word oor die gepastheid van die Afrikaanse vertaling. Daar sou, binne die betrokke studie of as deel van  n ander studie, ook gefokus kon word op illustrasies, en spesifiek wat die behoeftes van doeltekslesers is in terme van illustrasies . dit wil sê of hulle by die oorspronklike illustrasies aanklank vind, en of hulle moderner illustrasies sou verkies.

 n Studie oor die resepsie van die doelteks in die Afrikaanse literêre polissisteem sou ook onderneem kan word. In sodanige studie sou daar ook gefokus kon word op die behoefte, al dan nie, van  n hervertaling van *Alice's Adventures* en verder sou die posisie van  n Afrikaanse vertaling van *Alice's Adventures*, as klassieke kinderliteratuur, vergelyk kon word met die posisie van moderne vertaalde kinderliteratuur, byvoorbeeld die *Harry Potter*-reeks van J.K. Rowling.

5.5 Ten slotte

Tucker (1976) bied  n oorsig van elemente wat teenwoordig is in suksesvolle kinderverhale, en noem voorbeelde soos lengte,  n karakter waarmee kinders kan identifiseer, gewenste ervaring eerder as realistiese ervaring, ensovoorts. Hoewel sy oorsig gedoen is op grond van kinders se werklike ervaring en dit reeds ietwat verouderd is, is dit steeds interessant om op te merk hoeveel van hierdie aspekte in *Alice's Adventures* (en in die Afrikaanse vertaling) teenwoordig is. Of die aanwesigheid van al hierdie faktore egter die enigste rede is vir die sukses van die verhaal, is debatteerbaar. Die belangrikste punt bly egter dat *Alice's Adventures* meer as 140 jaar al as  n klassieke kinderverhaal beskou word, en die feit dat dit nog nooit uit druk gegaan het nie, is beslis veelseggend.

Hoewel dit fataal is om  doelteks met  bronteks te vergelyk, veral in die geval van klassieke literatuur, beklemtoon die tydloosheid van die verhaal in die bronteks onvermydelik die tekortkominge van die doelteks. Deur  hervertaling te onderneem, kan daar gepoog word om *Die avonture van Alice* ook in Afrikaanse kinderliteratuur as  tydlose klassieke verhaal te vestig.

Bronnelys

- Auden, W.H. 1971. Today's wonder-world needs Alice. In Phillips, R. (red.). *Aspects of Alice: Lewis Carroll's dreamchild as seen through the critics' looking-glasses 1865-1971*. Londen: Victor Gollancz. 3-12.
- Avery, G. 1995. The beginnings of children's reading to c.1700. In Hunt, P. (red.). *Children's literature: An illustrated history*. Oxford: Oxford University Press. 1-25.
- Bartsch, R. 1987. *Norms of language*. Londen: Longman.
- Bassnett, S. 1996. *Translation studies*. Londen: Routledge.
- Bassnett, S. & Lefevere, A. 1990. (reds.). *Translation, history and culture*. Londen: Pinter.
- Benjamin, W. 2004. The task of the translator. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. New York: Routledge. 15-25.
- Berman, A. 2004. Translation and the trials of the foreign. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. New York: Routledge. 284-297.
- Calzada-Pérez, M. 2003. Introduction. In Calzada-Pérez, M. (red.). *Apropos of ideology*. Manchester: St. Jerome. 1-22.
- Carroll, L. 1978. (1865). *Alice's adventures in wonderland and through the looking glass*. Londen: Methuen Children's Books.
- Carroll, L. 1987. (1865). (vert. André P. Brink). *Die avonture van Alice*. Kaapstad: Human & Rousseau.

- Carroll, L. 1998. (1865). *Alice's adventures in wonderland and through the looking-glass and what Alice found there*. Londen: Penguin Books.
- Carstens, W.A.M. 2003. *Norme vir Afrikaans: Enkele riglyne by die gebruik van Afrikaans*. Pretoria: Van Schaik.
- Catford, J.C. 1965. *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. Londen: Oxford Univ. Press.
- Chang, N.F. 2001. Polysystem theory: Its prospect as a framework for translation research. *Target*, 13(2):317-332.
- Chesterman, A. 1993. From %s+ to %ought=: laws, norms and strategies in translation studies. *Target*, 5(1):1-20.
- Chesterman, A. 1997. *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chesterman, A. 1998. Reviews: Hans J. Vermeer. 1996. A skopos theory of translation: some arguments for and against. Heidelberg: TEXTconTEXT-Verlag. *Target*, 10(1):155-159.
- Codde, P. 2003. Polysystem theory revisited: A new comparative introduction. *Poetics Today*, 24(1):91-126.
- Cohen, M.N. 1995. *Lewis Carroll: A biography*. Londen: Macmillan.
- Cohen, M.N. & Green, R.L. 1979. (reds.). *The letters of Lewis Carroll*. Londen: Macmillan.
- Cohen, M.N. & Gandolfo, A. 1987. (reds.). *Lewis Carroll and the house of Macmillan*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.

- Davis, K. 1997. Signature in translation. In Delabastita, D. (red.). *Traductio: Essays on punning and translation*. Manchester: St. Jerome. 23-40.
- Delabastita, D. 1997. (red.). *Traductio: Essays on punning and translation*. Manchester: St. Jerome.
- Delabastita, D. 1997. Focus on the pun: Wordplay as a special problem in translation studies. *Target*, 6(2):223-243.
- De Jong, M. 1998. Elsje in Wonderland. [Internet]. Beskikbaar by: <http://www.maclester.edu/courses/russ65/elsje.htm>. [2 Februarie 2009].
- De Villiers, M. 1971. *Die grammatika van tyd en modaliteit*. Kaapstad: A.A. Balkema.
- De Villiers, M. 1983. *Afrikaanse grammatika vir volwasse nes*. Goodwood: Nasou.
- Du Toit, P. & Smith-Müller, W. 2003. *Stylboek: Riglyne vir paslik skryf*. Pretoria: Van Schaik.
- Edelstein, M. 2009. Before the beginning: Nabokov and the rhetoric of the preface. In Richardson, B. (red.). *Narrative beginnings: Theories and practices*. Lincoln: Univ. of Nebraska Press. 29-43.
- Eiselen, U. 2005. Vertaling en Afrikaanse kinder- en jeugboeke. In Wybenga, G. & Snyman, M. (reds.). *Van Patrys-hulle tot Hanna Hoekom: 'n gids tot die Afrikaanse kinder- en jeugboek*. Pretoria: Lapa. 135-146.
- Even-Zohar, I. 1990a. Polysystem studies. *Poetics Today*, 11(1):1-262.
- Even-Zohar, I. 1990b. Introduction to polysystem studies. *Poetics Today*, 11(1):1-6.
- Even-Zohar, I. 1997. Factors and dependencies in culture: A revised outline for polysystem culture research. *Canadian Review of Comparative Literature*, XXIV(1):15-34.

- Frank, H.T. 2007. *Cultural encounters in translated children's literature: Images of Australia in French translation*. Manchester: St. Jerome.
- Gamble, N. & Yates, S. 2008. *Exploring children's literature*. Londen: Sage Publications.
- Gardner, M. 1960. (red.). *The annotated Alice: Alice's adventures in wonderland and through the looking-glass by Lewis Carroll*. Middlesex: Penguin Books.
- Genette, G. 1997. *Paratexts: Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Gordon, J.B. 1971. The Alice books and the metaphors of Victorian childhood. In Phillips, R. (red.). *Aspects of Alice: Lewis Carroll's creamchild as seen through the critics' looking-glasses 1865-1971*. Londen: Victor Gollancz. 93-113.
- Green, R. L. 1971. Alice. In Phillips, R. (red.). *Aspects of Alice: Lewis Carroll's dreamchild as seen through the critics' looking-glasses 1865-1971*. Londen: Victor Gollancz. 13-38.
- Grobler, P. 2004. η Ondersoek na betekenis in prenteböeke vanuit η vertaalteoretiese perspektief. Ongepubliseerde M-tesis. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- Hatim, B. & Mason, I. 1997. *The translator as communicator*. Londen: Routledge.
- Hatim, B. & Munday, J. 2004. *Translation: An advanced coursebook*. Londen: Routledge.
- Haughton, H. 1998. (red.). *Lewis Carroll: Alice's adventures in wonderland and through the looking-glass and what Alice found there*. Londen: Penguin Books.

- Haughton, H. 1998. Introduction. In Carroll, L. *Alice's adventures in wonderland and through the looking glass and what Alice found there*. Londen: Penguin Books. ix-lxv.
- Haughton, H. 1998b. Notes to Alice's Adventures in Wonderland. In Carroll, L. *Alice's adventures in wonderland and through the looking-glass and what Alice found there*. Londen: Penguin Books. 299-323.
- Hempel, C. 1952. *Fundamentals of concept formation in empirical sciences*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Hermans, T. 1985. Introduction: Translation studies and a new paradigm. In Hermans, T. (red.). *The manipulation of literature*. New York: St. Martin's.
- Hermans, T. 1999. *Translation in systems: Descriptive and system-oriented approaches explained*. Manchester: St. Jerome.
- Hickey, L. 1998. (red.). *The pragmatics of translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Hollindale, P. 1997. *Signs of childness in children's books*. Stroud: Thimble Press.
- Holmes, James S. 1988. *Translated!: Papers on literary translation and translation studies*. Amsterdam: Rodopi.
- House, J. 2001. How do we know when a translation is good? In Steiner, E. & Yallop, C. (reds.). *Exploring translation and multilingual text production: Beyond content*. Den Haag: Walter de Gruyter. 127-160.
- Hunt, P. 1991. *Criticism, theory, and children's literature*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hunt, P. 1995. (red.). *Children's literature: An illustrated history*. Oxford: Oxford Univ. Press.

- Inggs, J. 2003. From Harry to Garri: Strategies for the transfer of culture and ideology in Russian translations of two English fantasy stories. *Meta*, XLVIII (1-2):285-297.
- Jaskanen, S. 1999. On the inside track to Loserville, USAL: Strategies used in translating humour in two Finnish versions of Reality Bites. Ongepubliceerde M-tesis. Helsinki: Universiteit van Helsinki.
- Karoubi, B. 2005. *Ideology and translation with a concluding point on translation teaching*. [Internet]. Beschikbaar by : <http://www.translationdirectory.com/article233.htm>. [19 Mei 2009].
- Kibbee, D.A. 2003. When children's literature transcends its genre: Translating Alice in wonderland. *Meta*, XLVIII (1-2):307-321.
- Klingberg, G. 1980. Aspecte van onderzoek. In Stolt, B. & Klingberg, G. *Het vertalen van kinderboeken*. Den Haag: Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum. 25-32.
- Klitgård, I. 2005. Taking the pun by the horns: The translation of wordplay in James Joyce's Ulysses. *Target*, 17(1):71-92.
- Lambert, J. 1991. Shifts, oppositions and goals in translation studies: Towards a genealogy of concepts. In Delabastita, D., Døhlst, L., & Meylaerts, R. (reds.). 2006. *Functional approaches to culture and translation: Selected papers by José Lambert*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lambert, J. 1995. *Translation, systems and research: The contribution of polysystem studies to translation studies*. In Delabastita, D., Døhlst, L., & Meylaerts, R. (reds.). 2006. *Functional approaches to culture and translation: Selected papers by José Lambert*. Amsterdam: John Benjamins. 105-130.

- Lambert, J. 1997. Itamar Even-Zohar's polysystem studies: An interdisciplinary perspective on culture research. *Canadian Review of Comparative Literature*, 24(1):7-14.
- Lambert, J. & Van Gorp, H. 1985. On describing translations. In Hermans, T. 1985. (red.). *The manipulation of literature*. New York: St. Martin's. 42-53.
- Lambert, J. & Van Gorp, H. 2006. (1985). On describing translations. In Delabastita, D., D'olst, L., & Meylaerts, R. (reds.). *Functional approaches to culture and translation: Selected papers by José Lambert*. Amsterdam: John Benjamins. 37-47.
- Landers, C.E. 2001. *Literary translation: A practical guide*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lathey, G. 2006. Introduction. In Lathey, G. (red.). *The translation of children's literature: A reader*. Clevedon: Multilingual Matters. 1-12.
- Lathey, G. 2006b. The translator revealed. In Van Coillie, J. & Verschueren, W.P. (reds.). *Children's literature in translation: Challenges and strategies*. Manchester: St. Jerome. 1-18.
- Lefevere, A. 1977. (red. & vert.). *Translating literature: The German tradition from Luther to Rosenzweig*. Assen: Von Gorcum.
- Lefevere, A. 1992a. *Translating literature: Practice and theory in a comparative literature context*. New York: Modern Language Association of America.
- Lefevere, A. 1992b. *Translation, rewriting, & the manipulation of literary fame*. Londen: Routledge.
- Lefevere, A. 2004. Mother courage's cucumbers: Text, system and refraction in a theory of literature. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. New York: Routledge. 233-249.

- Leipoldt, C.L. 1911. *Oom Gert vertel en ander gedigte*. Kaapstad: Hollandsch-Afrikaansche Uitgevers-Maatschappij.
- Leung, M.W. 2006. The ideological turn in translation studies. In Duarte, J.F., Rosa, A.A., & Seruya, T. (reds.). *Translation studies at the interface of disciplines*. Amsterdam: John Benjamins.
- Malmkjær, K. 2004. Censorship or error: Mary Howitt and a problem in descriptive TS. In Hansen, G., Malmkjær, K., & Gile, D. (reds.). *Claims, changes and challenges in translation studies*. Amsterdam: John Benjamins. 141-155.
- Mango, S. 1977. Alice in two wonderlands: Lewis Carroll in German. *SubStance*, 6(16):63-84.
- Marco, J. 2000. Register analysis in literary translation: A functional approach. *Babel*, 46(1):1-19.
- Naudé, J.A. 2000. The Schocken Bible as source-oriented translation: Description and implications. *Acta Theologica*, 20(1):1. 33.
- Neubert, A. & Shreve, G.M. 1992. *Translation as text*. Kent: Kent State University press.
- Nida, E. 1949. *Morphology: The descriptive analysis of words*. Ann Arbor: Univ. of Michigan Press.
- Nida, E. 2004. Principles of correspondence. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. New York: Routledge. 126-140.
- Nodelman, P. 1988. *Words about pictures: The narrative art of children's picture books*. Athene: Univ. of Georgia Press.

- Nord, C. 1991. *Text analysis in translation: Theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. (Vert. C. Nord & P. Sparrow.). Amsterdam: Rodopi.
- Nord, C. 1997a. A functional typology of translation. In Trosborg, A. (red.). *Text typology and translation*. Amsterdam: John Benjamins. 43-66.
- Nord, C. 1997b. *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome.
- Nord, C. 2001. Loyalty revisited: Bible translation as a case in point. *The Translator*, 7(2):185-202.
- Nord, C. 2003a. Function and loyalty in Bible translation. In M. Calzada-Pérez (red.). *Apropos of ideology*. Manchester: St. Jerome. 89-112.
- Nord, C. 2003b. Proper names in translations for children: Alice in wonderland as a case in point. *Meta*, XLVII (1-2):182-196.
- Odendal, F.F. & Gouws, R.H. 2005. *Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal (5de uitgawe)*. Kaapstad: Pearson Education.
- Oittinen, R. 2000. *Translating for children*. New York: Garland.
- Oittinen, R. 2006. No innocent act: On the ethics of translating for children. In Van Coillie, J. & Verschueren, W.P. (reds.). *Children's literature in translation: Challenges and strategies*. Manchester: St. Jerome. 35-45.
- O'Sullivan, E. 2002. Comparing children's literature. *German as a Foreign Language*, 2:32-56.
- O'Sullivan, E. 2003. Narratology meets translation studies, or, the voice of the translator in children's literature. *Meta*, 48(1-2):197-207.

- O'Sullivan, E. 2005. *Comparative children's literature*. New York: Routledge.
- O'Sullivan, E. 2006. Does Pinocchio have an Italian passport? What is specifically national and what is international about classics of children's literature. In Lathey, G. (red.). *The translation of children's literature: A reader*. Clevedon: Multilingual Matters. 146-162.
- Ovenden, G. & Davis, J. 1972. (reds.). *The illustrators of Alice in Wonderland*. Londen: Academy Editions.
- Oxford English Dictionary, The*. 2009. [Internet]. Oxford: Oxford University Press. Beschikbaar by: <http://dictionary.oed.com.ez.sun.ac.za/entrance.dtl>. [3 Augustus 2009].
- Phillips, R. 1971. (red.). *Aspects of Alice: Lewis Carroll's dreamchild as seen through the critics' looking-glasses 1865-1971*. Londen: Victor Gollancz.
- Pinto, D. 2000. Power relations in the Portuguese translation of Alan Paton's *A Life for a Life*. *Language Matters*, 31:130-154.
- Puurtinen, T. 1997. Syntactic norms in Finnish children's literature. *Target*, 9(2):321-334.
- Puurtinen, T. 2006. Translating children's literature: Theoretical approaches and empirical studies. In Lathey, G. (red.). *The translation of children's literature: A reader*. Clevedon: Multilingual Matters. 54-66.
- Reiss, K. 2000. (1971). *Translation criticism: The potentials and limitations*. (vert. E.F. Rhodes). Manchester: St. Jerome.
- Schäffner, C. 1997. Translation studies. In Östman, J., Verschueren, J., Blommaert, J., Bulcaen, C. (reds.). *Handbook of pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins.

- Schäffner, C. 1998. The concept of norms in translation studies. *Current Issues in Language and Society*, 5(1-2):1-9.
- Schäffner, C. 1999. *Translation and norms*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Schäffner, C. 2003. Third ways and new centres: Ideological unity or difference? In Calzada-Pérez, M. (red.). *Apropos of ideology*. Manchester: St. Jerome. 23-42.
- Schäffner, C. & Wiesenmann, U. 2001. *Annotated texts for translation: English-German: Functionalist approaches illustrated*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Shavit, Z. 1980. The ambivalent status of texts: The case of children's literature. *Poetics Today*, 1(3):75-86.
- Shavit, Z. 1981. Translation of children's literature as a function of its position in the literary polysystem. *Poetics Today*, 2:171-179.
- Shavit, Z. 1986. *Poetics of children's literature*. Atene: Univ. of Georgia Press.
- Shavit, Z. 2006. Translation of children's literature. In Lathey, G. (red.). *The translation of children's literature: A reader*. Clevedon: Multilingual Matters. 25-40.
- Snell-Hornby, M. 1988. *Translation studies: An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Snell-Hornby, M. 2006. *The turns of translation studies*. Amsterdam: John Benjamins.
- Snyman, L. 1983. *Die kind se literatuur*. Durbanville: Die kinderspers.
- Stolt, B. 1980. Hoe Emil veranderd in Michel. In Stolt, B. & Klingberg, G. *Het vertalen van kinderboeken*. Den Haag: Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum. 7-24.

- Stolze, R. 2004. Creating presence in translation. In Hansen, G., Malmkjær, K., & Gile, D. (eds.). *Claims, changes and challenges in translation studies*. Amsterdam: John Benjamins. 39-50.
- Sutherland, R.S. 1985. Hidden persuaders: Political ideologies in literature for children. *Children's Literature in Education*, 16(3):143-157.
- Tabbert, R. 2002. Approaches to the translation of children's literature: A review of critical studies since 1960. *Target*, 14(2):303-351.
- Tahir-Gürçalar, . 2003. The translation bureau revisited: Translation as symbol. In Calzada-Pérez, M. (red.). *Apropos of ideology*. Manchester: St. Jerome. 113-130.
- Toury, G. 1980. *In search of a theory of translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, G. 1985. A rationale for descriptive translation studies. In Hermans, T. (red.). *The manipulation of literature*. New York: St. Martin's.
- Toury, 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Toury, G. 2004. The nature and role of norms in translation. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. New York: Routledge. 205-218.
- Tucker, N. 1976. How children respond to fiction. In Fox, G., Hammond, G., Jones, T., Smith, F., & Sterck, K. (reds.). *Writers critics and children*. New York: Agathon. 177-188.
- Tymoczko, M. 2003. Ideology and the position of the translator: In what sense is a translator in between? In Calzada-Pérez, M. (red.). *Apropos of ideology*. Manchester: St. Jerome. 181-202.

- Ulrych, M. & Bosinelli, R.M.B. 1999. The state of the art in translation studies. An overview. *Textus: English Studies in Italy*, 12(2):219. 242.
- Van Bruggen, J.R.L. 1922. *Lektuurvoorsiening vir kinders en jeugdige persone*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Van Coillie, J. & Verschueren, W.P. 2006. (reds.). *Children's literature in translation: Challenges and strategies*. Manchester: St. Jerome.
- Van Coillie, J. & Verschueren, W.P. 2006. Editors' preface. In Van Coillie, J. & Verschueren, W.P. (reds.). *Children's literature in translation: Challenges and strategies*. Manchester: St. Jerome. v-ix.
- Van Leuven-Zwart, K.R. 1991. Translation and translation studies: Discord or unity? In Tirkkonen-Condit, S. (red.). *Empirical research in translation and intercultural studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. (35-44).
- Venuti, L. 1992. Introduction. In L. Venuti (red.). *Rethinking translation: Discourse, subjectivity, ideology*. London: Routledge. 1-17.
- Venuti, L. 1995. *The translator's invisibility: A history of translation*. London: Routledge.
- Venuti, L. 1999. *L'invisibilità del traduttore: una storia della traduzione*. (vert. M. Guglielmi.). Rome: Armando Editore.
- Venuti, L. 2004. Translation, Community, Utopia. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. London: Routledge. 468-488.
- Venuti, L. 2004. (red.). *The translation studies reader*. New York: Routledge.
- Vermeer, H.J. 1996. *A skopos theory of translation: Some arguments for and against*. Heidelberg: TextconText-verlag.

Vermeer, H.J. 1998. Starting to unask what translatology is about. *Target* 10(1):41-68.

Vinay, J. & Darbelnet, J. 2004. A methodology for translation. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. New York: Routledge. 84-93.

Von Goethe, J.W. 2004. Translations. In Venuti, L. (red.). *The translation studies reader*. London: Routledge.

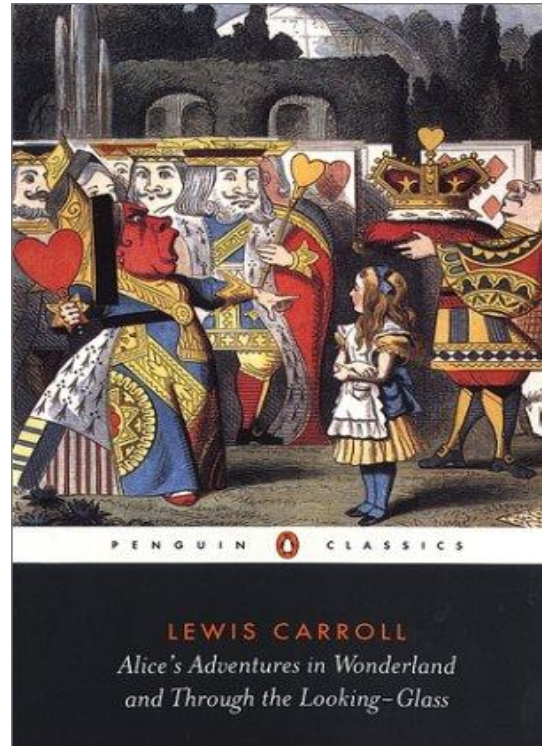
Woolf, V. 1971. Lewis Carroll. In Phillips, R. (red.). *Aspects of Alice: Lewis Carroll's dreamchild as seen through the critics' looking-glasses 1865-1971*. London: Victor Gollancz. 47-49.

Zipes, J. 2001. *Sticks and stones: The troublesome success of children's literature from Slovenly Peter to Harry Potter*. New York: Routledge.

Addendum A: Voorblaaie

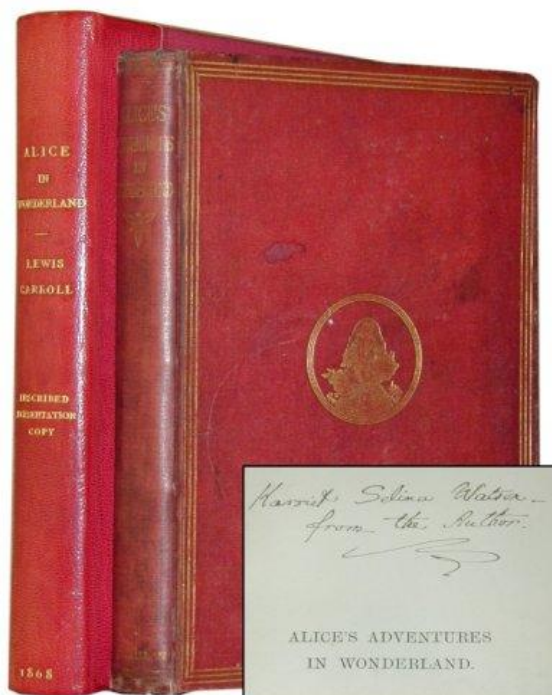
A1:

Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass (Penguin, 1998)

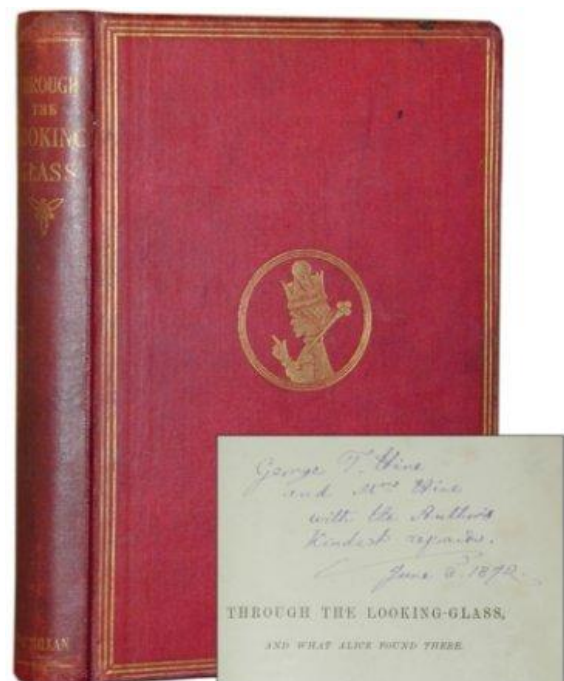

A2:

Alice's Adventures in Wonderland
(Macmillan, 1868)

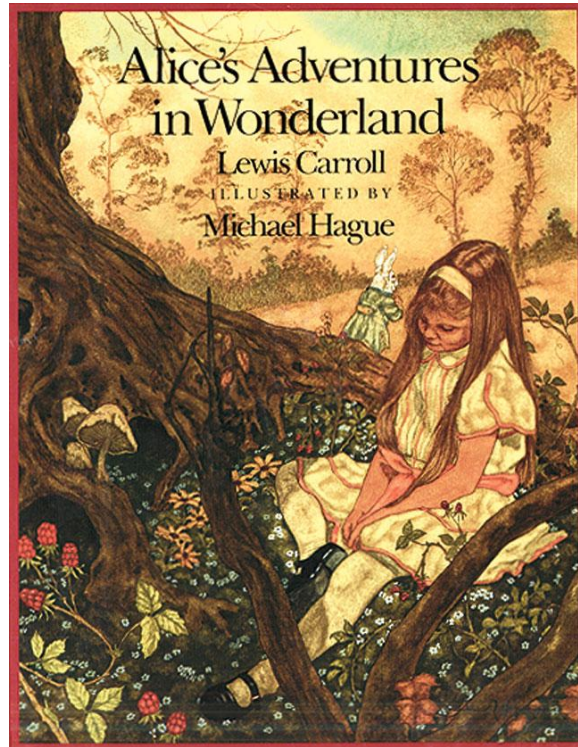

*Through the Looking-Glass
and What Alice Found There*
(Macmillan, 1872)

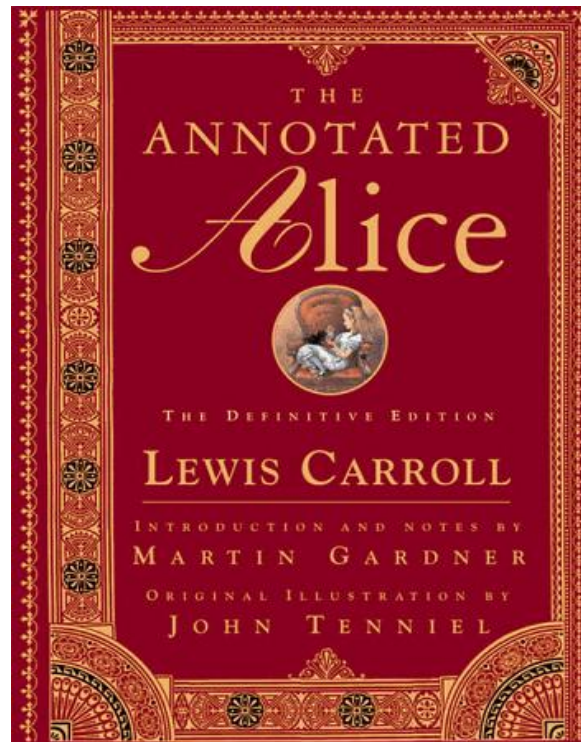
A3

Alice's Adventures in Wonderland (Holt Rinehart, 1985)

A4

The annotated Alice: the definitive edition (W.W. Norton & Co., 1999)

Die avonture van Alice

LEWIS CARROLL

Addendum B: Illustrasies

John Tenniel:

(1987:18)⁴⁵

(1987:33)

⁴⁵ Die bladsyverwysings by die illustrasies is verwysings na bladsynommers in die doelteks.

(1987:113)

(1987:17)

(1987:86)

(1987:50)

(1987:40)

(1987:81)

Illustration by John Tenniel

(1987:77)

(1987:15)

Addendum C: Eiename

Eienaam in bronteks	Bl.	Eienaam in doelteks	Bl.
<i>(Alice's Adventures in Wonderland)</i>		<i>(Alice se avonture in Wonderland)</i>	
Alice	9	Alice	13
White Rabbit	10	Wit Konyn	13
Dinah	11	Dina	16
The Duchess	17	Die Hertogin	22
Ada	18	Ada	24
Mabel	18	Mabel	24
William the Conqueror	21	Willem die Veroweraar	27
the Mouse	21	die Muis	27
the Duck	23	die Eend	29
the Dodo	23	die Dodo	29
the Lory	23	die Loerie	29
the Eaglet	23	die Arend	29
Edwin and Morcar	25	Edwin en Morkar	31
Edgar Atheling	25	Edgar Atheling	32
Shakespeare	26	Shakespeare	33
an old Crab	29	ou Krap-tante	36
the young Crab	29	die jong Krappie	36
one old Magpie	29	een ou Kraai	36
a Canary	29	ou kanarie	37
Mary Ann	31	Mary Ann	38
Pat	34	Pat	42
Bill	35	Bill	43
the Caterpillar	40	die Ruspe	48
Father William	42	oupa Willem	49
-		Wimpie	50
-		Ouma	52
the Pigeon	47	die Duif	56
Serpent	48	Slang	57
the Fish-Footman	50	die Vis-lakei	59
the Queen	50	die Koningin	59

the Frog-Footman	50	die Padda-lakei	59
the Footman	50	die lakei	59
the Queen	50	die Koningin	59
Cheshire-Cat	52	Cheshire-kat	62
Pig	52	Vark	62
the Cat	56	die Kat	66
the Hatter	56	die Hoedemaker	67
the March Hare	56	die Paashaas	70
the Dormouse	60	die Waaierstertmuis	71
Time	63	die Tyd	74
Elsie	65	Elsie	76
Lacie	65	Lacie	76
Tillie	65	Tillie	76
Five	69	Vyf	81
Seven	69	Sewe	81
Two	70	Twee	81
the Knave of Hearts	70	die Knaap van Harte	82
the King	70	die Koning	82
the Mock Turtle	81	die Kammaskilpad	95
the Gryphon	81	die Griffioen	96
Tortoise	83	Leervis	98
Lobster	91	Krefie	108
Shark	92	Haaie	108
Owl	93	Uil	109
Panther	93	Luiperd	109
the Lizard	103	die Akkedis	119

<i>(Through the Looking-Glass)</i>		<i>(Alice deur die spieël)</i>	
Dinah	121	Dina	139
Alice	121	Alice	139
Kitty	122	Kietsie	140
Snowdrop	123	Sneeuwitjie	141
Knight	124	Ridder	142
Red Queen	124	Rooi Koningin	143
Looking-glass House	125	die Spieëlhuis	143
the Red King	128	die Rooi Koning	147
the White King	128	die Wit Koning	147
the White Queen	128	die Wit Koningin	147
Castles	128	Kastele	147
White Pawns	128	Wit Pionne	147
Lily	128	Lelietjie	147
the White Knight	131	die Wit Ridder	150
the Jabberwock	132	die Brabbelwog	151
Tiger-lily	135	Tierlelie	155
the Rose	136	die Roos	156
a Daisy	137	᠒ Gousblom	156
a Violet	138	᠒ Violtjie	157
the Larkspur	138	die Ridderspoor	158
Tweedledum	144	Tweedledum	164
Tweedledee	144	Tweedledee	144
Humpty Dumpty	144	Oompie Doompie	164
the Guard	146	die Kondukteur	166
the Goat	146	die Bok	167
the beetle	146	die Kewer	167
the Horse	148	die perd	169
the Gnat	149	die Muggie	169
the Horse-fly	149	die Hommelby	170
the Rocking-horse-fly	149	die Hobbelby	170
the Dragon-fly	150	die Naaldekoker	170
the Snap-dragon-fly	150	die Naaldekok	170
the Butterfly	151	die Vlinder	171

-		die Skoenlapper	171
-		die Bottervlieg	171
the Bread-and-butter-fly	151	die Brood-en-bottervlieg	171
Dash	152	Wagter	173
the Fawn	153	die Hert	173
the Walrus	159	die Walrus	180
the Carpenter	159	die Timmerman	180
Oyster(s)	160	Oester(s)	180
the King's Messenger	172	die Koning se Bode	193
the Sheep	175	die Skaap	197
Feather	176	Lig	200
Haigha	196	Haighas	219
Hatta	196	Hoeta	219
the Lion	198	die Leeu	221
the Unicorn	198	die Eenhoring	221
Bandersnatch	198	Japtrap	222
Monster	201	Fabeldier	226
the Red Knight	205	die Rooi Ridder	229
the White Knight	205	wie Wit Ridder	229
Punch and Judy	207	- (marionette)	231
the Frog	227	die Padda	253
Mutton	229	Skaapboud	255
Pudding	230	Koek	256